

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

М. Я. ОЛЕНЯК

**СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІ ФУНКЦІЇ УТОЧНЕННЯ
В АНГЛІЙСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ**

ТИПОЛОГІЧНІ, ЗІСТВНІ, ДІАХРОНІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вінниця 2017

УДК 81'367.7

ББК Ш 10*31

О

Друкується за рішенням вченої ради
Донецького національного університету імені Василя Стуса.
Протокол № 5 від 31.03.2017 р.

Рецензенти:

д.філол.н., професор М.О.Вінтонів

д.філол.н., професор Н.Б.Іваницька

Науковий редактор: Сенів М.Г.

Оленяк Мар'яна Ярославівна

О Семантико-ситаксичні функції уточнення в англійській, українській та польській мовах: монографія (Типологічні, зіствні, діахронічні дослідження). / М. Я. Оленяк – Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. – 215с.

ISBN

У монографії системно досліджено категорію уточнення в англійській, українській та польській мовах на матеріалі текстів художньої прози. Серед основних результатів дослідження можна виокремити встановлення набору конструкцій, які об'єднуються поняттям уточнення, та детальний опис їхніх структурних і семантико-синтаксичних особливостей. У результаті якісного і кількісного порівняння досліджуваних конструкцій визначено ізоморфні та аломорфні риси категорії уточнення у зіставляваних мовах.

Для науковців, аспірантів, які працюють у галузі зіставного та типологічного мовознавства.

УДК 81'367.7

ББК Ш 10*31

ISBN

© Оленяк М. Я., 2017

© Донецький національний університет
імені Василя Стуса, 2017

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень.....	6
Вступ.....	7
Розділ 1. Статус категорії уточнення	
в системі синтаксису.....	12
1.1. Історія вивчення категорії уточнення в мовознавстві.....	12
1.2. Уточнення та суміжні з ним категорії.....	38
1.2.1. Статус уточнення відносно суміжних з ним семантико-синтаксичних категорій.....	38
1.2.2. Розмежування уточнення і пояснення як суміжних логіко-синтаксичних категорій.....	51
Висновки до Розділу 1.....	70
Розділ 2. Структурні особливості уточнювальних конструкцій в англійській, українській та польській мовах.....	72
2.1. Принципи структурного розмежування уточнювальних конструкцій.....	72
2.2. Однореферентні уточнювальні конструкції.....	76
2.3. Поліреферентні уточнювальні конструкції.....	85
Висновки до Розділу 2.....	102
Розділ 3. Семантико-синтаксичні характеристики уточнювальних конструкцій в англійській, українській та польській мовах.....	104
3.1. Уточнення у функційно-семантичному аспекті.....	104
3.2. Парадигма семантико-синтаксичних функцій уточнення.....	108
3.2.1. Семантико-синтаксичні особливості ядра уточнювальних конструкцій.....	112
3.2.2. Семантико-синтаксичні особливості периферії уточнювальних конструкцій.....	130
3.2.2.1. Семантико-синтаксичні особливості узагальнювальних уточнень.....	130
3.2.2.2. Семантико-синтаксичні особливості порівняльних уточнень.....	134
3.2.2.3. Семантико-синтаксичні особливості протиставних	

уточнень.....	151
3.3. Квантитативні особливості уточнювальних конструкцій.....	163
Висновки до Розділу 3.....	168
Загальні висновки.....	170
Список використаних джерел.....	178
Список лексикографічних джерел.....	203
Список джерел ілюстративного матеріалу.....	204
Перелік таблиць.....	206
Перелік рисунків.....	206
Перелік діаграм.....	208
Іменний покажчик.....	209
Предметний покажчик.....	212

ПЕРЕДМОВА

В монографії представлено зіставне дослідження семантико-синтаксичних функцій категорії уточнення в англійській, українській та польській мовах, в результаті якого були встановлені межі уточнювальної конструкції, визначено основну категорійну ознаку та описані структурні і семантико-синтаксичні особливості досліджуваної категорії. Пропоновану роботу виконано в руслі донецької школи типологічного і зіставного мовознавства і є продовженням монографічної серії «Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження».

Висловлюю щире подяку шановним рецензентам монографії за корисні поради і зауваження, які сприяли її вдосконаленню.

Надзвичайно ціную рекомендації і критичні зауваження, які я отримала на етапах обговорення та захисту дисертаційного дослідження, що лягло в основу пропонованої роботи. Дякую, насамперед, доктору філологічних наук, професору, професору кафедри української мови Київського університету імені Бориса Грінченка М. О. Вінтоніву, а також доктору філологічних наук, професору Швачко Світлані Олексіївні, завідувачу кафедри теорії та практики перекладу Сумського державного університету.

Щиро дякую і висловлюю велику пошану моєму науковому керівнику доктору філологічних наук, професору М. Г. Сеніву за увагу, підтримку, важливі та професійні поради і натхнення.

Окрему подяку висловлюю моїм колегам, викладачам факультету іноземних мов, за їх підтримку і готовність допомогти.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

англ. — англійська мова

див. — дивіться

рис. — рисунок

п. а. — примітка автора

пол. — польська мова

табл. — таблиця

укр. — українська мова

у т.ч. — у тому числі

ВСТУП

У механізмі уточнення проявляється загальна тенденція мовлення до економії мовних засобів, до формування і використання більш коротких форм вираження думки. Існує значна кількість теорій, концепцій і думок стосовно статусу уточнювальних конструкцій у системі синтаксису, їх диференційних ознак, композиційності компонентів, а також набору конструкцій, які можуть увійти в межі поняття «уточнення» (див. роботи В. Г. Адмоні (Адмоні 1958, 1964, 1973), Т. А. Александрової (Александрова 1974), В. Д. Аракин (Аракін 1973), В. Н. Артамонов (Артамонов 2001), І. Л. Ашмаріної (Ашмаріна 1999), В. В. Бабайцевої (Бабайцева 1988, 1991, 1984, 2000), Л. С. Бархударова (Бархударов 1977), Н. С. Валгіної (Валгіна 1973, 1978, 1978, 1979, 2003, 2004), Ю. В. Ваннікова (Ванников 1978), І. Н. Варича (Варич 2006), К. М. Галкіної-Федорук (Галкіна-Федорук 1958), О. М. Гвоздєва (Гвоздєв 1968), Гришковська О. Н. (Гришковская 1992), Л. В. Захарової (Захарова 2008), Д. Н. Золотарьова (Золотарьова 1969), Г. А. Золотової (Золотова 2001), Н. С. Камишева (Камишев 1964), Ю. І. Леденьова (Леденьов 1984, 1987, 2001), Г. М. Манаєнка (Манаєнко 2003, 2004), А. Ф. Прияткіної (Прияткина 1983, 1990), О. Г. Руднева (Руднєв 1959, 1963, 1968), Є. М. Сидоренко (Сидоренко 1990), Ю. Г. Усищевої (Усищева 1955, 1957, 1958), Т. Б. Фунтової (Фунтова 2002), М. Г. Шатух (Шатух 1959) та інші), однак єдиної загальноприйнятої системи функціонування уточнення не вироблено.

Уточнення, як окрема синтаксична категорія, почала вивчатися в радянському мовознавстві та продовжує досліджуватися лише на пострадянському просторі. Що стосується наукових обґрунтувань категорії уточнення західноєвропейськими вченими, то слід пояснити, що ні в англістиці, ні в полоністиці не досліджують ні синтаксичний статус, ні функціонування уточнювальних конструкцій, тобто термін «уточнення» там

не фігурує взагалі. Фундаментальних праць дослідження уточнення в україністиці також немає.

Таким чином, сучасний стан проблеми уточнення в англійській, українській та польській мовах вимагає детального опрацювання і теоретичного обґрунтування феномену уточнення, його визначення та виявлення специфіки функціонування в трьох названих мовах.

Уточнення у даній роботі розглядається не з зовнішньої сторони, тобто з погляду базового речення, а з внутрішньої сторони, тобто, як конструкція, що володіє своїми власними ознаками, які є відносно незалежними від базового, синкретичного речення.

Актуальність теми дослідження обумовлюється загальним напрямком синтаксичних досліджень на сучасному етапі, в яких спостерігається тенденція до домінанти вивчення семантики структур; відсутністю докладного теоретичного обґрунтування цієї категорії, і, відповідно, відсутністю робіт, які б у повному обсязі, усебічно аналізували явище уточнення, а також причетністю уточнення не виключно до мови, але й до мислення людини, що робить цю тему не лише актуальною для лінгвістики, але й перехресним моментом зацікавленості мовознавців, логіків, філософів і соціологів та відсутністю робіт, присвячених зіставному вивченню категорії уточнення.

Об'єктом дослідження у роботі є категорія уточнення в англійській, українській та польській мовах.

Предметом дослідження є структурно-семантичні особливості уточнення та його функції на семантико-синтаксичному рівні в англійській, українській та польській мовах.

Метою роботи є дослідити структурні властивості уточнювальних конструкцій, визначити їх функції на семантико-синтаксичному рівні в сучасній англійській, українській та польській мовах, а також встановити спільні та відмінні риси категорії уточнення у трьох досліджуваних мовах.

Досягнення мети дослідження передбачає вирішення наступних **завдань**:

—дати визначення поняття «уточнення», включивши в нього категорійну ознаку «усунення альтернативи», та окреслити його статус у системі синтаксичних категорій;

—проаналізувати регулярність відтворення уточнювальних конструкцій в англійській, українській та польській мовах;

— визначити критерії відмежування уточнення від низки суміжних синтаксичних явищ;

— простежити структурні модифікації уточнювальних конструкцій у зіставляваних мовах;

—виділити ядерну та периферійні зони уточнення та встановити їх диференційні ознаки;

— дослідити різновиди уточнення на семантико-синтаксичному рівні в досліджуваних мовах;

— з'ясувати спільні і відмінні риси уточнювальних конструкцій в англійській, українській та польській мовах;

— охарактеризувати квантитативні особливості дослідження уточнювальних конструкцій;

Поставлені завдання і характер фактичного матеріалу визначили **методи дослідження**. Два основних методи, використані в цій роботі – це *описовий* та *порівняльний*, з елементами спостереження та зіставлення з метою синхронного аналізу досліджуваної конструкції та визначення її ізоморфних та аломорфних характеристик у трьох досліджуваних мовах. *Трансформаційний* метод був застосований для розмежування уточнення та інших синтаксичних категорій, а метод *структурного моделювання* – у визначенні структурних моделей уточнювальних конструкцій. При аргументації віднесення периферійних зон до уточнення, зокрема деяких порівняльних конструкцій, був використаний метод *субституції*, який дозволяє визначити набір одиниць, здатних займати ту чи іншу синтаксичну позицію. Задля мотивації виокремлення розщепленого структурного підвиду паралельної моделі уточнення застосовувався метод *транспозиції*, який

проявлявся у перенесенні слів та словосполучень із однієї синтаксичної позиції в іншу. *Експериментальний* метод, який полягає в заміні одного елемента речення іншим, чи у вилученні якихось елементів з метою перевірки збереження правильності висловлення, був залучений під час розмежування суміжних категорій пояснення і уточнення.

Методологічна база. У вивченні категорії уточнення бралися до уваги дослідження цієї категорії та окремих її аспектів, які реалізуються на сучасному етапі розвитку синтаксису, а також лінгвістичні здобутки минулого століття. При відмежуванні уточнення від інших синтаксичних категорій враховувалися погляди, сформульовані в роботах О. М. Гвоздєва (Гвоздєв 1968), Л. В. Захарової (Захарова 2008), А. Ф. Прияткіної (Прияткина 1983, 1990), О. Г. Руднєва (Руднєв 1963), Є. М. Сидоренко (Сидоренко 1990) та ін. У визначенні структурних моделей враховувалися положення, сформульовані в дослідженнях А. Ф. Прияткіної (Прияткина 1983, 1990), Т. Б. Фунтової (Фунтова 2002) та ін. Семантико-синтаксична типологія уточнювальних конструкцій була побудована з орієнтацією на дослідження Н. Д. Арутюнової (Арутюнова 1982, 1990, 1992, 2002, 2002,), В. Г. Гака (Гак 1969, 1985, 1995, 1998), Л. В. Захарової (Захарова 2008), Л. Теньєра (Теньєр 1988), О. В. Падучевої (Падучева 1973, 1974, 1985, 1998, 1999) та інших вчених, характеристика квантитативних особливостей дослідження уточнювальних конструкцій базується на положеннях, сформульованих Дж. Грінбергом (Greenberg 1974)

Наукова новизна дослідження визначається тим, що в ньому вперше:

- категорію уточнення досліджено в зіставному аспекті на матеріалі англійської, української та польської мов;
- описано структурні моделі уточнення в зіставляваних різноструктурних мовах;
- проаналізовано логічний аспект уточнення та визначені його ядро і периферія;

– визначено семантико-синтаксичні моделі уточнювальних конструкцій в досліджуваних мовах, які охоплюють усі члени речення;

– вирішується питання про квантитативні характеристики уточнювальних конструкцій;

Теоретична значущість роботи полягає в тому, що обраний підхід до дослідження категорії уточнення сприяє осмисленню співвідношення семантико-синтаксичних та логіко-синтаксичних категорій. Матеріал дисертації може бути використаний у розробці загальних і окремих питань теорії суміжності синтаксичних одиниць, ієрархії синтаксичних одиниць, структурного моделювання конструкцій та семантичного ускладнення речення.

Практична значущість роботи полягає в можливості використання її результатів у вивченні синтаксису у вищих і загальноосвітніх школах, а також при написанні спеціалізованих посібників з вивчення ускладненого речення, розробці спецкурсів з семантичного синтаксису та семінарів, присвячених логіко-семантичним категоріям.

Дослідження базується на емпіричному матеріалі англійської, української та польської мов. **Матеріалом дослідження** слугували 10263 приклади уточнювальних конструкцій, дібраних методом суцільної вибірки з романів: Дж. Голсуорсі «Сага про Форсайтів» (англійська мова – 2613 прикладів); І. Нечуя-Левицького «Гетьман Іван Виговський», «Князь Єремія Вишневецький», «Микола Джеря» та П. Куліша «Чорна рада» (українська мова – 4360 прикладів); Г. Сенкевича «Вогнем та мечем» (польська мова – 3290 прикладів). Вибірка добиралася з приблизно однакової кількості сторінок у кожній із досліджуваних мов, загальний обсяг яких складає понад 530 сторінок тексту в кожній мові.

РОЗДІЛ 1

СТАТУС КАТЕГОРІЇ УТОЧНЕННЯ В СИСТЕМІ СИНТАКСИСУ

1.1. Історія вивчення категорії уточнення в мовознавстві

Одним із завдань лінгвістики є необхідність вивчення механізму мови у постійній її динаміці, яка проявляється у вдосконаленні форм матеріалізації людської думки. Важливо розуміти за допомогою яких засобів людина досягає мети спілкування та реалізує комунікативні настанови, яким конструкціям вона надає перевагу в різних ситуаціях позамовної дійсності. На прикладі дослідження логіко-синтаксичної категорії уточнення можна не лише описати номінативні засоби, які є у диспозиції мовця, але й мотивувати вибір носієм мови тієї чи іншої конструкції з метою впливу на співрозмовника.

Окремі особливості уточнювальних конструкцій в різний час вивчалися синтаксистами, не будучи виділеними в окрему категорію: Алексеева М. П. (Алексеева 1988), Алпатов В. М. (Алпатов 1993), Ананич А. В. (Ананич 1972), Андреева С. В. (Андреева 2005), Апресян Ю. Д. (Апресян 1973), Артеменко Є. П. (Артеменко 1985), Астахова Л. І. (Астахова 1993), Белошапкова В. А. (Белошапкова В. А. 1971), Буслаев Ф. І. (Буслаев 1959), Веденіна Л. Г. (Веденина Л. Г. 1991), Вежбицка А. (Вежбицка А. 1990), Виноградов В. В. (Виноградов 1958-1969), Вихованець І. Р. (Вихованець 1983), Воробйова І. Г. (Воробьева И. Г. 2002), Воронцова Г. Н. (Воронцова 1950), Востоков А. Х. (Востоков 1831), Гуревич В. В. (Гуревич 2004), Долгова О. В. (Долгова 1980), Долінін К. А. (Долинин 1983), Дресслер В. (Дресслер 1978), Дьячкова Н. А. (Дьячкова 2002), Зав'ялова Ю. Г. (Завьялова 2006), Загнітко А. П. (Загнітко 1996-2001), Казаков В. П. (Казаков 1993)

Протягом останніх десятиліть ХХ століття у лінгвістичних дослідженнях спостерігається закономірна тенденція виділяти уточнення в окрему категорію на основі виявлених її структурно-семантичних,

граматичних, логічних та функціональних властивостей, які характеризують уточнення як самостійне явище синтаксису. З появою нових знань та нових термінів виникає необхідність визначити місце нововиявлених мовних явищ у системі мови, встановити їх зв'язки з іншими, уже дослідженими мовними явищами та визначити специфіку їх функціонування. Дослідження будь-якої мовної категорії полягає насамперед у чіткому визначенні її формальних та змістових критеріїв, які у своєму поєднанні формують квінтесенцію унікальних характеристик, властивих саме цій категорії, і які уможлиблюють її цілковите відмежування від аналогічних мовних явищ. Існування фактів синкретизму не є свідченням їх тотожності, а лише вказує на складність мовленнєвої реалізації мовних одиниць, на взаємодію і взаємозв'язок окремих мовних компонентів.

Конструкції, які можна об'єднати поняттям уточнення, неодноразово розглядалися у дослідженнях, присвячених ускладненим реченням та актуальному членуванню речення: Манаєнко Г. Н. (Манаєнко 2003), Ніколаєва Т. Г. (Николаева 2008), Образцова Є. М. (Образцова Е. М. 2010), Орехова Н. Н. (Орехова 2001), Орехов В. (Орехов 2006), Панкрац Ю. Г. (Панкрац 1992), Перетрухин В. Н. (Перетрухин 1979), Покусаєнко В. К. (Покусаєнко В. К. 1983), Поспелова Є. Г. (Поспелова 2005), Прияткіна А. Ф. (Прияткина 1990), Путіліна О. (Путіліна 2006), Станчуляк Т. Г. (Станчуляк Т. Г. 2005), Тарланов З. К. (Тарланов 1995), Теньєр Л. (Теньєр 1988), Тестелец Я. Г. (Тестелец 2001), Чернишев В. І. (Чернышев 1970), Четверикова О. В. (Четверикова 1996), Швець (Петрова) А. Г. (Швец (Петрова) 2006), Huszcza R. (Huszcza 1991),

Єдність плану змісту і плану вираження, у різному ступені інтенсивності прояву, є першочерговим показником уточнення як мовної категорії. Нерівноправність цих двох планів віддзеркалює асиметрію мовного знаку, яка у випадку уточнення проявляється в пріоритетності плану змісту при відносно низькому рівні формалізації. Однак, не зважаючи на виділення окремо змістових та окремо формальних характеристик, категорійні

показники уточнення є настільки взаємозалежними, що лише їхня інтеграція дає можливість визначити категорійну приналежність тієї чи іншої конструкції до уточнення. Керуючись виключно семантичними ознаками досліджуваної категорії (привнесення додаткової інформації уточнювального характеру), уточненням можна було б вважати будь-який другорядний член речення, природа якого полягає в поширенні речення, а, відповідно, і у семантичному його збагаченні з метою більшого ступеня експліцитності вираження думки. Тобто, термін «уточнення» вживався б у широкому значенні, вказуючи на будь-яку додаткову характеристику учасників пропозиції. У своєму дисертаційному дослідженні Л. В. Захарова посилається на В. Г. Адмоні, для якого близьке саме таке розуміння уточнення, що вбачається у будь-якому синтактико-смісловому зв'язку (Захарова 2008: 11). З іншого боку, застосування лише формальних неконструктивних показників (знаки пунктуації та відповідне до них просодичне оформлення) для визначення уточнення привело б до немотивованого ототожнення різних за характером таких суміжних категорій, як уточнення та пояснення. Отже, погоджуючись із Л. В. Захаровою та О. В. Урисон, можна стверджувати, що уточнення доцільно визначати керуючись одночасно формальними та змістовими критеріями.

Природа уточнення як категорії є досить складною та різноплановою, оскільки охоплює цілий комплекс сфер лінгвістичної приналежності:

а) уточнення є семантичною категорією, тому що покликане збагачувати зміст речення через деталізацію контекстуальної актуалізації значення мовного знаку. Уточнювальний компонент є носієм додаткової, «надлишкової» семантики, оскільки реалізується в семантично і синтаксично завершеному формуванні, однак є смисловою необхідністю речення, тому що видалення уточнювального компонента неминуче вплине на зменшення його інформаційності. Наприклад: англ.: *Old Jolyon had taken his cigar from under his white moustaches, stained by coffee at the edge, and looked at her, that little*

slip of a thing who had got such a grip of his heart (Толсуорсі, e-doc). – ‘Старий Джоліон дістав сигару з-під білих вусів, краєм підфарбованих кавою, та поглянув на неї, це маленьке, худеньке створіння, яке так заповонило його серце’. Вилучення уточнювальних компонентів з обох конструкцій (*stained by coffee at the edge* та *that little slip of a thing who had got such a grip of his heart*) не позбавили б речення синтаксичної та семантичної коректності, проте смислове його навантаження зазнало б радикальних змін, адже невираженою залишилася б інформація стосовно пиття кави, статури героїні та відношення до неї старого Джоліона. Укр.: *Олеся стала сміливіша, розговорила з Іваном Остаповичем, але все була поважна і навіть гордовита* (Нечуй-Левицький, e-doc). Уточнювальний компонент (*розговорила з Іваном Остаповичем*) також входить у синтаксично та семантично завершену структуру, проте його наявність суттєво збагачує смисловий потенціал речення; він інформує про спосіб прояву психологічного стану сміливості, який не завжди є однаковим. Пол.: *A wszystko chłopcy rosłe, plecyste – żołnierz stary, który w niejednym kraju i niejednym ogniu bywał, po większej części weterani z trzydziestoletniej wojny, sprawni, karni i doświadczeni* (Сенкевич, e-doc). – ‘А все мужі рослі, плечисті – (букв.) вояка старий, котрий не в одній країні та не в одному вогні бував, здебільшого ветерани тридцятирічної війни, вправні, дисципліновані та досвідчені. Уточнювальний компонент (*który w niejednym kraju i niejednym ogniu bywał*) ніяким чином не корегує речення, до якого він входить, однак привносить додаткове повідомлення про розуміння продуцентом вислову «старості» не стільки як віку, скільки як досвідченості. Отже, маючи у своєму складі компонент рематичного характеру, уточнення є потужним смисловим елементом інформативного збагачення речення;

б) уточнення є синтаксичною категорією, тому що умовою його реалізації є наявність синтаксичної конструкції; значення уточнення не актуалізується поза синтагматикою. Уточнений компонент стимулює появу уточнювального не через свою валентність як одиниці парадигматичного

ряду, а через необхідність конкретизації смислової актуалізації його лексичного значення, яка є можливою винятково в контексті. Так, уточнення виникає лише за умови відповідних синтаксичних відношень та відповідного типу зв'язку (приєднувальний зв'язок між уточненим та уточнювальним компонентами та опосередкований зв'язок із синкретичним реченням), а також вимагає відповідного структурного оформлення. Уточнювальна конструкція завжди є щонайменше бінарною (уточнювальний компонент та компонент, що уточнюється), в якій уточнювальний компонент може займати контактну або дистантну позицію стосовно уточненого, а також може знаходитися як в препозиції, так і в постпозиції відносно нього. Наприклад: англ.: *Old Jolyon had risen, and, cigar in mouth, went to inspect the group at close quarters* (Голсуорсі, e-doc). ‘Старий Джоліон піднявся, і, з сигарою в устах, пішов подивитися на зайнятих суперечкою’. У наведеному прикладі уточненим компонентом є лексема *went*, а уточнювальним – *cigar in mouth*. Незважаючи на препозиційність, компонент *cigar in mouth* є носієм додаткової інформації, що є свідченням його уточнювального, а не уточненого характеру; окрім того, очевидним є його смисловий зв'язок саме з компонентом *went*, а не, скажімо, з компонентами *and* чи *risen*. Укр.: *Кінь скажено прихкає, пашисть паром та все тонче вас копитами, тонче і біжить, а ви все лежите під ним* (Нечуй-Левицький, e-doc). Дистантна позиція уточненого і уточнювального компонентів ніяким чином не впливають на їх смислову єдність, яка експлікується повтором словоформи *тонче*. Пол.: *Aż tu dają znać, że on w Czerkasach leży, ledwie żyje, bo przez kniaziów poszczerbion* (Сенкевич, e-doc). ‘Аж, нарешті, повідомляють, що він в Черкасах лежить, ледь живий, бо князями ранений’. Контактна позиція з препозитивним уточненим компонентом є найтиповішою для уточнень. Спеціальні показники уточнювальних відношень (*namely, that is, in particular; (a) same, точніше, власне; dokładnie, precyzyjnie, właśnie* та інші, у кожній із мов дослідження відповідно) у переважній більшості випадків відсутні, тому в процесі визначення уточнювальної конструкції виникає необхідність

аналізу семантики її компонентів. Таким чином, існуючи винятково у сфері синтаксису, уточнення є його категорією, однак домінанта у визначенні уточнювальних відношень належить семантиці.

в) уточнення є логіко-синтаксичною категорією; це означає, що особливі логічні відношення між уточненим та уточнювальним компонентами втілюються у відповідну синтаксичну форму. «Логічність» категорії уточнення полягає в тому, що вона завжди підлягає актуальному членуванню (Языкознание: БЭС: 455, 388, 585), де уточнений компонент є темою, а уточнювальний – ремою, або рематичною частиною комплексної теми висловлення. Структурне моделювання уточнювальних конструкцій закономірно впливає на їх темо-рематичне моделювання, яке уможливорює перестановку логічних наголосів у реченні. Членування уточнювальної конструкції на компоненти, тобто виокремлення в них елементів темо-рематичного характеру не є свідченням їх полярності; доцільність вивчення уточнювальних конструкцій полягає у такому підході до трактування її складових, при якому вони лише в динамічній сполучуваності, повною пропозицією, здатні передавати інформацію. Однак відношення цих елементів показує послідовність поступу інформації, логічний процес формування думки, а інколи значущість того чи іншого відрізка висловлення. Іншими словами, уточнювальна конструкція є матеріальним втіленням процесу мислення, яке відображає залежність одного сегменту думки від іншого, адже семантично уточнювальний компонент завжди «підпорядковується» уточненому, тобто уточнений компонент неодмінно стимулює появу уточнювального; без компонента, що уточнюється, наявність уточнювального компонента не була б виправданою. Наприклад: англ.: *She was more silent, more touchy, every day* (Голсуорсі, e-doc). ‘Вона була більш мовчазною, більш зворушливою, з кожним днем’. У наведеному прикладі уточнення, безсумнівно, віддзеркалює процес формування думки, залежність одного її сегменту від іншого; видалення уточненого компонента *more silent* в цьому випадку не порушило б

синтаксичної та семантичної правильності речення, проте явно порушило б причинно-наслідковий зв'язок, який експлікує причину зворушливості героїні. Укр.: *Та, мабуть, поїду на Полісся після Великодня, як почнеться робота на полі*, – сказала Олеся на прощанні (Нечуй-Левицький, e-doc). Уточнення в цьому випадку є матеріальним втіленням процесу міркування, відображає еволюцію думки, де уточнювальний компонент *як почнеться робота на полі* мотивує попереднє рішення *після Великодня*. Пол.: *W ostatniej bitwie poniosło też i ono znaczne straty, zwłaszcza przy szturmach jazdy na tabor, zza którego bronili się Kozacy równie zacięcie, jak zręcznie* (Сенкевич, e-doc). ‘В останній битві воно теж зазнало значних втрат, особливо під час кінних штурмів табору, з-за котрого козацька оборона була і затятою, і зручною’. У наведеному прикладі уточнений компонент називає об’єкт, який стимулює появу уточнювального компонента з метою розвитку думки адресата, тобто матеріалізує думку по мірі її формування.

Здатність відтворення процесів мислення є проявом логічного аспекту природи уточнення, що ставить його на щабель вище від семантико-синтаксичних категорій.

Більшість дослідників категорії уточнення (Т. А. Александрова (Александрова 1974), І. Л. Ашмаріна (Ашмаріна 1999), В. В. Бабайцева (Бабайцева 1988, 1991, 1984, 2000), Л. В. Захарова (Захарова 2008), Д. Н. Золотарьова (Золотарева 1969), А. Ф. Прияткіна (Прияткіна 1990, 1983), О. Г. Руднєв (Руднєв 1959, 1963, 1968), Є. М. Сидоренко (Сидоренко 1990), Ю. Г. Усищева (Усищева 1955, 1957, 1958), Т. Б. Фунтова (Фунтова 2002), М. Г. Шатух (Шатух 1959) та інші вчені) солідарні у тому, що питання уточнювальних членів нерозривно пов’язане з проблемою відокремлених членів речення, оскільки відокремленість уточнювального компонента є однією з умов віднесення тієї чи іншої конструкції до уточнювальної. Окремі питання теорії відокремлення та сама теорія загалом, тривалий час була предметом скрупульозних досліджень багатьох учених у різних мовах. Це, очевидно, єдиний спільний предмет дослідження західноєвропейських та

східноєвропейських лінгвістів, який гіпотетично міг би слугувати основою для постановки питання про уточнення як окремої категорії не тільки українськими та російськими дослідниками, але й західноєвропейськими вченими також.

Справа в тому, що конструкції, які на пострадянському просторі були об'єднані поняттям уточнення, дослідниками англійської мови розглядаються як лише частка мовного матеріалу, що входить до складу обширного поняття «прикладка» (apposition) (див. роботи Дж. Лайонза (Лайонз Дж. 1978), Мішина Ю. Є. (Мишина 2007), Сазонова Н. М. (Сазонова 1964), Слюсарєва Н. А. (Слюсарєва 1981), Смирницький А. І. (Смирницький А. І. 1981), Старикова Є. Н. (Старикова Е. Н. 1985), Труєвцева О. Н. (Труєвцева 1986), Фомина А. Ю. (Фомина 2007), Ярцева В. Н. (Ярцева 1961), Aarts B. (Aarts 2007), Aikhenvald A. (Aikhenvald 2007), Y. Akmajian A. (Akmajian 2001), Baltin M. (Baltin 2001), Biberauer T. (Biberauer 2008), Bisang W. (Bisang 2008), Bowerman M. (Bowerman 2008), Breul C. (Breul 2004), Carston R. (Carston 2002), Chocano G. (Chocano 2007), Chomsky N. (Chomsky 1957), Comorovski I. (Comorovski 2007), Cornips L. (Cornips 2005), Croft W. (Croft 2001), Eguren L. (Eguren 2007), Evans V. (Evans 2006), Goldberg A. E. (Goldberg 1995), Hawkins J. A. (Hawkins 2004), Humboldt W. (Humboldt 1997), Jacobs J. (Jacobs 1986), Hyland K. (Hyland 2006), Langacker P. (Langacker 1991), O'Grady W. (O'Grady 2005), Roark B. (Roark 2007), Ryder M. E. (Ryder 1994)

Однак через те, що подібні конструкції не виділяються англомовними дослідниками в окрему групу, і, відповідно, не визначаються критерії властиві саме їм, неможливо здійснити порівняльний аналіз досліджень та визначити доречність тих чи інших міркувань. Форму і зміст прикладки дослідники англомовного матеріалу трактують по-різному. Пол Р. Крегер вважає, що «дві фрази називаються прикладкою, якщо вони а) є носіями однакових граматичних відношень; б) відносяться до одного і того ж референта» (Kroeger 2005: 138). Л. Блумфілд визначає прикладку як «дві

форми, поєднані безсполучниковим зв'язком, еквівалентні граматично, але не за значенням» (Bloomfield 1973: 186). К. Ф. Хенсен до складу цих конструкцій відносить модифікуючі фрази різних видів, відокремлені комою» (Fabricius-Hansen 2008: 114). Фундаментальне дослідження прикладки в англійській мові було зроблене Ч. Ф. Мейєром, в якому він виділяє 78 різних синтаксичних форм прикладки (Mayer 2004: 98). Таке різноманіття трактувань прикладки в англійській мові засвідчує про відсутність спільної думки відносно її чітких формальних та змістових показників, а отже, і про перспективність подальших досліджень у цьому напрямку. Проте, досліджуючи, по-суті, в тому числі і те, що ми називаємо уточненням, американські і британські вчені не можуть не виділяти аналогічних характеристик тим, які ми виділяємо для уточнення. До них належать:

1. двочленність: «головний член і його модифікуючий» (Velasco 2008: 209);
2. однаковий синтаксичний статус компонентів (Dixon 2004: 86);
3. «розвиток, поширення речення» (Clackson 2007: 166);
4. входження в речення як «розвиток думки» (Clackson 2007: 175);
5. «з'ясування природи референта» (Dixon 2004: 315);
6. «спрощене трактування домінувального члена, яке буде більш зрозумілим для слухача» (Velasco 2008: 210);
7. уточнення референтів, представлення додаткової про них інформації (Bhat 2004: 45, 54);

Подібний пошук фрагментарних подібностей у трактуванні окремих структур не може бути достатнім для ствердження однонаправленості досліджень західноєвропейських вчених та мовознавців на пострадянському просторі, оскільки для конструкцій, які нами кваліфікуються як уточнювальні, згадані характеристики є актуальними у своїй сукупності, в одночасній їх присутності в одиниці, яка досліджується. Розуміння прикладки англомовними дослідниками поки що такого не передбачає.

Таким чином, дослідження уточнення на пострадянському просторі (на матеріалі російської мови) та дослідження прикладки американськими і британськими мовознавцями на матеріалі англійської мови не можна назвати синхронними, а, скоріше, такими, які перехрещуються у деяких моментах.

Що стосується полоністів, то вони також не виділяють уточнення в окрему синтаксичну категорію (див. роботи Górny W. (1966 Górny), Kallas K. (Kallas 1980), Saloni Z. (Saloni 1985), Urbańczyk S. W. (Urbańczyk 1979)).

Конструкції, які ми відносимо до уточнення, описуються у різних розділах синтаксису: їх вивчають як види складнопідрядних речень (З. Клеменсевич (Klemensiewicz 1982)), вид складносурядних речень (Р. Грегорчикова (Grzegorzczkova 1991, 2008)), М. Гроховський (Grochowski 1984)), а також у розділі синтаксису іменних груп (З. Тополінська (Topolińska 1984)). Власне уточнювальними називають один із видів складносурядних речень, який обов'язково передбачає наявність двох частин у реченні, де друга частина «є прецизійним викладенням, уточненням змісту першої частини речення», наприклад: *Він дуже йому поміг, а саме знайшов для нього посаду* (Grzegorzczkova 2008: 105). Такі речення польські дослідники визначають як уточнювальні, або включення, причому перший термін є продиктований семантикою слів-конекторів, які є обов'язковими у даному типі речень, і до яких належать: *іншими словами, власне, а саме, тобто* та ін. Як бачимо, вживаючи термін «уточнювальне речення», полоністи мають на увазі не поширення одного із членів речення інформацією рематичного характеру, а парафраз другою частиною речення першої.

У класифікаціях складнопідрядних речень польськими дослідниками немає об'єднання речень за уточнювальною функцією, крім того, існує велика кількість таких класифікацій, в яких конструкції, які класифікуються нами як уточнювальні, з'являються у різних семантичних групах: «розвиваючі речення» (З. Клеменсевич (Klemensiewicz 1982)), «доповнювальні речення», «обставинні речення», «обмежувальні речення» (Grzegorzczkova 1991, 2008) та ін..

У розділі синтаксису іменних груп найближчою до уточнення категорією, яка досліджується полоністами, є прикладка, яку визначають як рестриктивна, обмежувальна атрибуція, атрибуція *sensu restricto*. Такі апозитивні структури розуміються досить широко: «В іменну групу можна вбудувати будь-який зміст, який має лексичну репрезентацію. Цей процес відносно групи, яка називає конкретний матеріальний предмет, полягає у збагаченні опису властивих йому характеристик, чи характеристик, мотивованих його входженням у різні відношення» (Topolińska 1984: 336).

Таким чином, не зважаючи на те, що і західноєвропейські лінгвісти неодноразово визнають уточнювальний характер функцій деяких членів речення, проблема виокремлення уточнення як окремої категорії спонукала лише пострадянських вчених до постановки питання про її існування.

Оскільки західноєвропейськими та польськими граматистами не було приділено належної уваги проблемі уточнення, можна говорити виключно про пристосування до досліджуваних нами англійської та польської мов відповідних критеріїв уточнювальних конструкцій, висунутих вченими на пострадянському просторі.

Проблема уточнення, насамперед, пов'язана з вивченням відокремленої прикладки, історія якого мотивує постановку питання про категорію уточнення.

З кінця XIX століття у лінгвістиці починає фігурувати термін «прикладка» (*appositio*). Введений О. О. Потебнею, цей термін позначав особливу синтаксичну конструкцію, основною характеристикою якої було просодичне оформлення окремого члена речення, згодом названого О. М. Пешковським відокремленим членом речення. Прикладку О. О. Потебня, протиставляв означенню (*attributum*), як підвид виду, наголошуючи на більшому ступені самостійності та предикативності прикладки у порівнянні з власне означенням. Проте, факт виокремлення нової синтаксичної категорії О. О. Потебнею не вважався пізніше її докладним вивченням, зокрема О. Г. Руднєв наголошував на неповноті розкриття

специфіки явища прикладки та відсутності однозначного рішення про її трактування. Через відсутність чітких категоріальних критеріїв прикладки та глибокого аналізу її властивостей, під терміном «прикладка» лінгвісти об'єднували різноманітні явища, зокрема узгоджені члени речення, виражені іменниками та окремі випадки вживання інфінітива. Однак, не зважаючи на відсутність уніфікованих вимог до категоріальних її показників, в кінці XIX століття дослідники одностайно вважали уточнення та пояснення, а не атрибутивність, основними характеристиками значення прикладки.

Пріоритетність значеннєвого аспекту у віднесенні того чи іншого члена речення до категорії прикладки та надмірна ліберальність у плані визначення її формалізації спонукали в середині XX століття О. М. Пешковського до фундаментального формально-граматичного дослідження відокремлених членів речення. У своїй формально-граматичній теорії відокремлення О. М. Пешковський акцентує увагу на граматичному аспекті прикладки, яку визначає як відокремлений узгоджений іменник, і в якості основних її показників, як і інших відокремлених членів, виділяє інтонацію і ритм: «Відокремленим членом речення називається другорядний член, уподібнений (сам, чи з іншими, залежними від нього, словами) у плані мелодії і ритму і – паралельно у відношенні зв'язків своїх з оточуючими членами до підрядного речення» (Пешковский 1956: 416). Уточнення О. М. Пешковський розглядає як одну із причин відокремлення, коли два члени речення не є зв'язаними іншими синтаксичними зв'язками, окрім відношення частини і цілого. Характерною особливістю такого типу відокремлених членів вчений називає особливу «пояснювальну вимову».

Незважаючи на численні здобутки, формально-граматична теорія відокремлених членів речення О. М. Пешковського не стала універсальною та беззаперечною. Зокрема О. Г. Руднєв вважав недоцільною класифікацію відокремлених членів речення здебільшого на основі формальних показників. Не вважаючи достатньо переконливими існуючі дослідження відокремлених членів, О. Г. Руднєв у 1968 році ретельно вивчає проблему досить широкого

розуміння прикладки наприкінці XIX, початку XX століття і розрізняє невідокремлену прикладку (атрибут) і відокремлену прикладку, які відрізняються смисловими функціями, синтаксичними зв'язками та граматичними характеристиками. О.Г. Руднєв класифікує відокремлену прикладку на три групи: а) з пояснювальною функцією; б) з уточнювальною функцією; в) з функцією посилення смислового та емоційного змісту іншого члена речення. Демонструючи пояснення, уточнення та смислове посилення, вчений наводить такі приклади: *На стене, между окнами, черная тарелка громкоговорителя, из нее раздается пение; Над лесом, за Камой, поднялись туманы; Любовь, как огонь, – без пищи гаснет*. Смислові критерії класифікації складають його визначення відокремленої прикладки: «Відокремлена прикладка – це залежний член речення, який виділяється з метою уточнення, пояснення, посилення смислового та емоційного значення того члена речення, з яким він пов'язаний граматично і семантично» (Руднєв 1968: 138). Трактуючи відокремлену прикладку таким чином, О. Г. Руднєв цим терміном об'єднує різноманітні синтаксичні явища, такі як: неузгоджене відокремлене означення, однорідний ряд з узагальнюючим словом, включення / виключення, відокремлені члени пояснювального та уточнювального характеру. Таке синтаксичне різноманіття властиве, з погляду вченого, кожній із виділених ним смислових груп. Відокремленою прикладкою з власне уточнювальною функцією О. Г. Руднєв вважає будь-які відокремлені члени, які відносяться до особових, заперечних чи вказівних займенників; конкретизуючі обставини місця, часу, способу дії; однорідні члени речення з узагальнюючим словом та ін..

Таке бачення проблеми викликає не лише позитивні відгуки. Зокрема у своєму дисертаційному дослідженні Л. В. Захарова підтримує точку зору П. Д. Богданова, який у 1977 році виступає з критикою теорії О. Г. Руднєва, посиляючись на відсутність підстав, загальних ознак, для об'єднання різних за природою відокремлених членів речення в одну категорію; свою критику він аргументує тим, що таких ознак просто не існує. Крім цього

П. Д. Богданов не схвалює класифікацію відокремленої прикладки О. Г. Руднєва за її смисловими особливостями, в результаті якої уточнювальні члени речення були поділені на три групи, стверджуючи її неправомірність (Захарова 2008: 23).

Така різка критика теорії О. Г. Руднєва не є доречною і вимагає, у якомусь сенсі, реабілітації. Досліджуючи відокремлені члени, О. Г. Руднєв, по-суті, досліджує в тому числі і те, що в останні роки називають пояснювальним та уточнювальним компонентами, тобто конституентні засоби для побудови суміжних категорій пояснення та уточнення. Аналізуючи випадки відокремлення у межах свого матеріалу дослідження, О. Г. Руднєв, фактично, зазначає суміжність пояснення і уточнення, а також виділяє ядерну і периферійну зони уточнення, де група з пояснювальною функцією відповідає поясненню, група з уточнювальною функцією відповідає ядерній зоні уточнення, а група з функцією посилення смислового та емоційного смислу іншого члена речення – периферійній зоні уточнення. (див. с. 108). Критика П.Д. Богдановим немотивованого об'єднання різних синтаксичних явищ в одну категорію не мала б підстав, якби О. Г. Руднєв приділив належну увагу зв'язку синтаксичних утворень, які він об'єднував під терміном «відокремлена прикладка», із членом речення, з яким вони «пов'язані граматично і семантично»; тобто, якби більше уваги було приділено їх здатності входити до складу логіко-синтаксичних одиниць (див. с. 52). Адже уточнення, представлення інформації більш прецизійно і докладно – це мета, а різноманіття лексико-граматичних розрядів в ролі уточнювального компонента – це різноманіття засобів досягнення поставленої мети, яка виправдовує будь-який із них.

Так, фактично вивчаючи пояснювальні та уточнювальні конструкції, О. Г. Руднєв, все ж таки не виокремлює їх у самостійне логіко-синтаксичне явище, хоча перші пропозиції надання уточненню статусу окремої категорії вже існують. У 1952 році у статті «О некоторых вопросах синтаксиса» Ф. Н. Бондаренко пропонує припинити термінологічну плутанину та

закріпити за прикладкою поняття атрибута, а уточнювальні члени виділити в окрему категорію, приймаючи до уваги той факт, що уточнюватися можуть будь-які члени речення: і головні, і другорядні.

В 1954 році О. Г. Гвоздєв друкує монографію «Современный русский литературный язык», в якій класифікує уточнювальні конструкції відповідно до їх синтаксичної функції у реченні. Так, він виділяє: а) уточнювальні означення, як узгоджені, так і неузгоджені, приєднані уточнювальними словами і словосполученнями; б) уточнювальні обставини місця, часу і способу дії; в) уточнювальні додатки. Таким чином, автор не вважає можливим уточнення головних членів речення. Незважаючи на дещо поверхневий опис уточнення, О. Г. Гвоздєв, однак, справедливо зазначає, що не варто обмежувати уточнення родо-видовою ознакою, тому що уточнюватися можуть обставини, які не вступають у родо-видові відношення. Він наводить такі приклади: *Голубое платье падало без складок – по-детски – на маленькие ножки; Как спокойно, по-домашнему, шел он тогда рядом с деревенской женщиной в платочке* (Гвоздєв 1968: 165). Таке бачення уточнення Т.Б. Фунтова прокоментувала як випередження не тільки своїх сучасників, але й дослідників наступних поколінь (Фунтова 2002: 24).

Ю. Г. Усищева в 1955 році захищає кандидатську дисертацію, присвячену обставинам місця і часу у функції уточнювальних членів речення в сучасній російській літературній мові. Автор зазначає, що «Першочерговою причиною розвитку цього факту граматики (уточнення) є здатність людини говорити про одне і те ж явище дійсності з різним ступенем узагальнення у міру пізнання того факту, про який йдеться...» (Усищева 1955: 4). Ю. Г. Усищева звертає увагу на логіку відношень уточненого і уточнювального, однак нерівнозначність інформаційного обсягу порівнювальних понять характеризує виключно як «загальне» і «частина». В якості суміжної функції матеріалу свого дослідження автор справедливо визначає пояснювальну функцію, і граматичним критерієм їх розмежування

вважає можливість вставки сполучника *тобто* при поясненні і сполучника *саме* при уточненні.

У 1956 – 1959 роках М. Г. Шатух публікує низку статей, присвячених уточненню як окремій синтаксичній категорії. Автор статей погоджується з іншими вченими відносно того, що уточнювальний компонент дублює функцію у реченні компонента, що уточнюється, і тому уточнювальне слово може бути будь-яким членом речення. До уточнювальних конструкцій М. Г. Шатух, як і Ф. Н. Бондаренко, Д. Е. Розенталь, А. Г. Руднєв відносять однорідні члени речення з узагальнюючим словом. Однак, описуючи конститутивну ознаку уточнення, вона пише: «Особливістю цього зв'язку є не граматична, а семантична залежність уточнювального члена речення від домінуючого у граматичному відношенні. Ця залежність у морфологічному уподібненні уточнювального члена речення домінуючому» (Шатух 1959: 35), хоча факультативність уподібнення уточнювального компонента уточненому на той час вже не викликала сумнівів. Дослідниця також недостатньо чітко розмежовує поняття уточнення і пояснення: «У зв'язку з пояснювальним характером відношень між уточнювальним і домінуючим членами речення зв'язок уточнювального члена речення можна назвати пояснювальним» (Шатух 1959: 31). Проте, не зважаючи на недостатньо глибоке дослідження категорії уточнення, М. Г. Шатух справедливо зауважує, що прикладка може слугувати уточнювальним компонентом: «Уточнювальний комплекс, позначаючи поняття більш широке, ніж уточнений, виступає з функційною характеристикою уточненого, що додає йому означувальний відтінок, а останнє дозволяє назвати його прикладкою» (Шатух 1959: 31).

Таке спостереження варте уваги, оскільки практично в усіх дослідженнях категорії уточнення робляться спроби цілковитого відмежування уточнення від усіх інших відомих категорій без встановлення зв'язку між ними. Ототожнюючи прикладку з уточнювальним компонентом, дослідниця, хоч і у дуже вузькому розумінні, фактично зіставляє семантико-синтаксичну категорію прикладки з логіко-синтаксичною категорією

уточнення, не вникаючи у причини такого зіставлення. Заслуговує позитивного відгуку також той факт, що на відміну від переважної більшості дослідників категорії уточнення, М. Г. Шатух у даному випадку не ототожнює уточнювальний компонент з уточненням, а трактує його як частину складнішої конструкції.

Д. Е. Розенталь також був схильним вважати за доцільне виділення в окрему групу відокремлених членів речення пояснювальні і уточнювальні слова. В 1957 році був надрукований підручник з синтаксису для студентів університетів «Современный русский язык», в якому він був автором розділу «Предложения с обособленными членами». У підручнику зазначається особливість просодичних та смислових характеристик уточнення та пояснення, а також можливість поширювати не лише другорядні, але й головні члени речення (Розенталь 1985: 270). Автор розмежовує поняття пояснення і уточнення, і критерієм розмежування вважає можливість вставки слів *а саме, тобто* у випадку пояснення, та неможливість такої вставки у випадку уточнення. Він наводить такі приклади: *Завтра, в шесть часов утра, мы выступаем в поход* (уточнення); *Завтра, 20 мая, мы выступаем в поход* (пояснення). Смисловими характеристиками уточнення вчений вважає звуження, обмеження поняття, а, інколи, і його розширення. Д. Е. Розенталь приділяє також увагу структурним особливостям уточнення і вперше зазначає, що уточнювальні члени можуть розміщатися за ланцюговим принципом, де наступне слово уточнює попереднє. Виділяючи уточнення в окрему групу відокремлених членів речення, вчений вважає, що обставини місця і часу (не так часто – способу дії), найчастіше виступають у якості уточнювального члена. Однорідні члени речення з узагальнюючим словом Д. Е. Розенталь не відносить до складу відокремлених членів речення, хоча, зазначає, що граматично однорідні члени речення є уточнювальними словами відносно узагальнюючого слова (Розенталь 1985: 255). Таким чином, вчений не вважає відокремленість обов'язковою умовою уточнення.

Роком пізніше виходить ще один навчальний посібник «Современный русский язык. Синтаксис», в якому автором розділу «Предложения с обособленными членами и оборотами» є М. М. Шанський. Там дається таке визначення уточнення: «Уточнення являє собою такий член речення, пояснюючий інший член речення, який за умови видалення з речення уточнювального члена виступає у такій самій функції, як і член, що уточнюється» (Галкина-Федорук 1958: 88). Керуючись таким визначенням уточнення, вчений ототожнює уточнення і пояснення, що можна вважати регресивним моментом у дослідженні цих категорій. До специфічних властивостей уточнення М. М. Шанський відносить: а) відокремленість, яку він трактує як один із видів особливого підрядного зв'язку, відмінного від узгодження, керування і прилягання; б) постпозитивність відносно уточненого члена; в) наявність у деяких випадках «специфічних пояснювальних слів» *тобто, або, навіть, особливо, головним чином, наприклад, власне* і т. д.; г) можливість віднесеності як до головних, так і до другорядних членів речення (Галкина-Федорук 1958: 88-92). Таким чином, автор в першу чергу вбачає в уточненні структурну його значущість, приділяючи менше уваги смисловій завантаженості категорії.

Наприкінці ХХ століття статус уточнення і пояснення як окремих категорій вже практично не викликає сумнівів; лінгвістичні дискусії продовжуються, однак, довколо проблеми їх співвідношення. Так, у 1983 та у 1990 роках з'являються монографії А. Ф. Прияткіної, в яких вона розглядає уточнення як один із видів пояснювальних відношень, в основі розмежування яких повна (при поясненні) і часткова (при уточненні) денотативна віднесеність (Прияткина 1983: 53), та сполучникове (при поясненні) і безсполучникове (при уточненні) оформлення конструкції (Прияткина 1983: 58). Дослідниця наводить такі приклади: 1) «Я приду поздно – в одиннадцать часов» (пояснення); 2) «Я приду вечером, в одиннадцать часов» (уточнення). На наш погляд, наведені приклади є недостатньо переконливими: не зовсім зрозуміло чому «поздно» і «одинадцата година» – це повний збіг референтів, а

«вечір» і «одинадцята година» – частковий; крім того, перше речення не відповідає визначеним дослідницею критеріям, оскільки компоненти не з'єднані сполучником. Не зважаючи на те, що автор монографії чітко не розмежовує різні за логічною природою поняття пояснення і уточнення, все ж праці її вирізняються скрупульозністю і конструктивізмом. Так, А. Ф. Прияткіна зазначає, що «конкретизуюче значення можуть мати і інші мовленнєві звороти – вставки, дієприслівникові звороти, багато які означення» (Прияткіна 1983: 51), проте не відносить їх до уточнення чи пояснення, не аргументуючи свої погляди. Крім того, дослідниця справедливо зазначає, що між уточненням і однорідними членами речення не існує чіткої граматичної різниці. Таке виокремлення уточнювальних функцій різних синтаксичних конструкцій є моментом, вартим уваги, адже усі вони, при відповідних умовах, можуть слугувати засобом досягнення мети – уточнення інформації.

На початку нового тисячоліття з'являються дві спеціалізовані роботи, присвячені дослідженню окремо взятої категорії уточнення, що свідчить про відновлення зацікавленості цією темою, оскільки за півстоліття досліджень багато у чому, все ж, не було досягнуто консенсусу. У 2001 році Т. Б. Фунтова присвячує кандидатську дисертацію проблемі вивчення уточнення як логіко-синтаксичної категорії у сучасній російській мові. Фокусом дослідження стають види одиниць найменування, які підлягають уточненню, тобто увага концентрується не стільки на цілісності конструкції, скільки на компоненті, що уточнюється. В роботі, однак, не представлені кількісні дані, що не сприяє кращому розумінню досліджуваної категорії, тим паче, що на сьомій сторінці зазначається висока частотність використання цих конструкцій, а через вісім сторінок незалучення методу суцільної вибірки мотивується рідким використанням конструкцій з уточненням. Дослідниця стверджує необхідність контактного розташування компонентів конструкції, що не відображає усього різноманіття уточнювальних конструкцій.

У 2008 році Л. В. Захарова досліджує відокремлені другорядні члени речення зі значенням уточнення в сучасній російській літературній мові. Сама тема дослідження говорить про вивчення уточнення не у повному обсязі, адже уточненню підлягають не лише другорядні, але й головні члени речення. Крім того, дослідниця не проводить чіткої межі між уточненим та уточнювальним компонентами, нерідко їх ототожнюючи, що означає вивчення по-суті не уточнення загалом, а лише уточнювального компонента: «...уточнення орієнтується у своєму морфологічному вираженні на провідне, уточнене слово, що пов'язано з ідентичністю їх синтаксичної функції» (Захарова 2008: 58). Л. В. Захарова розглядає виключно постпозитивні уточнювальні компоненти, стверджуючи відсутність існування препозитивних чи інтерпозитивних, що також є лише частковою, хоча і домінуючою, характеристикою уточнення. Дослідниця також заперечує ієрархічність відношень уточнення з такими членами речення як прикладка, включення / виключення та іншими, що значно та безпідставно звужує поняття уточнення.

Багато недоліків двох останніх згаданих праць було би уникнено, якби в дослідженнях використовувався метод суцільної вибірки, який представив би уточнення у повноті його комбінаторних можливостей та повним арсеналом засобів його вираження. Окремо взяті приклади для дослідження з'ясовують лише окремі аспекти досліджуваного явища і не можуть представити його в усіх зв'язках та нюансах.

Усі досягнення і прорахунки у дослідженні категорії уточнення протягом шести десятиліть вилились у низку погоджених та непогоджених положень.

Дослідники категорії уточнення солідарні в наступному:

1. категорія уточнення є особливим, самостійним явищем синтаксису;
2. уточнюватися може будь-який член речення;
3. уточнення є бінарною конструкцією, в якій уточнений і уточнювальний компоненти виконують одну і ту ж саму синтаксичну роль у реченні;

4. формальним показником уточнення є інтонація, яка відповідає знакам пунктуації, і ритм;

5. факультативною ознакою є наявність конекторів уточнювального характеру;

6. уточнення завжди привносить додаткову інформацію у речення.

До невирішених питань належать:

1. визначення змісту категорії уточнення,
2. логічні відношення між компонентами уточнення,
3. ядро та периферія уточнення,
4. особливості комбінаторики уточнювальних конструкцій,
5. позиційність уточненого та уточнювального компонентів,
6. репертуар засобів вираження категорії уточнення,
7. критерії визначення суміжних з уточненням категорій та виокремлення уточнення серед них,
8. частотність вживання уточнювальних конструкцій.

Існування погоджених аспектів у дослідженні уточнення свідчить про коректність та доцільність поставленої проблеми, непогоджені моменти роблять цю проблему надалі актуальною.

Оцінюючи ретроспективу вивчення категорії уточнення, можна зробити висновок про недосконалість багатьох досліджень, яка, у першу чергу, полягає у тому, що, навіть за умови ствердження того, що уточнення є двокомпонентним утворенням, вчені (І. Л. Ашмаріна, М. Г. Шатух, К. К. Мнджоян, М. Г. Ованова та Л. В. Захарова, яка на них посиляється (Золотова 1995: 25)) досить часто вивчали лише уточнювальний компонент, асоціюючи його з терміном «уточнення». Так, в одному із додатків до тексту дисертації Л.В.Захарова стверджує, що зв'язок уточнення з реченням відбувається через уточнений член (Захарова 2008: 212), а) виводячи, таким чином, останній за рамки уточнення, або б) ототожнюючи поняття «уточнення» і «уточнювальний компонент». Ототожнення уточнення та уточнювального компонента фактично приводило до того, що вчені

досліджували не логіко-синтаксичну категорію, а семантико-синтаксичну категорію, яка стоїть на щабель нижче в ієрархії синтаксичних категорій. Така розмитість межі між уточненням та уточнювальним компонентом є, частково, причиною відсутності єдиного теоретичного осмислення даної категорії, адже пошук радикальних відмінностей між категорією уточнення (саме в такому її розумінні) і усіма іншими синтаксичними утвореннями, в тому числі і відокремленою прикладкою, вивчення якої передувало і сприяло становленню уточнення як окремої категорії, по-суті є спробою якось по-новому потрактувати другорядні члени речення. Така спроба є апріорі приреченою на невдачу, оскільки на даний момент статус другорядних членів речення є достатньо науково обґрунтованим і тривалий час займає своє законне місце у синтаксисі більшості мов, а тому не може бути настільки радикально переосмисленим, щоб його можна було піддавати сумніву і якусь частину другорядних членів речення віднести до цілком іншої, нової категорії. Ототожнення уточнення і уточнювального компонента та спроба відмежування його від усіх інших членів речення уподібнюється не до відкриття, а до винаходу, що не є сприятливим для систематичного теоретичного обґрунтування досліджуваної категорії.

Ототожнюючи уточнення з уточнювальним компонентом, дослідники, фактично позбавляють його двокомпонентності і нівелюють його логічну природу відношення двох нерівнозначних компонентів. Більшість вчених підкреслювали особливі логічні відношення при уточненні (Т. А. Александрова (Александрова 1974), І. Л. Ашмаріна (Ашмарина 1999), Л. В. Захарова (Захарова 2008), А. Ф. Прияткіна (Прияткина 1983, 1990), Т. Б. Фунтова (Фунтова 2002), М. Г. Шатух (Шатух 1959) та інші вчені), однак специфіка «особливості» відношень або не вказувалась взагалі, або обмежувалась відношенням частини і цілого, про яке у своєму дослідженні говорив ще О. М. Пешковський, описуючи зв'язок прикладки з реченням. Варто зазначити, що оскільки не викликає заперечень ствердження двокомпонентності уточнення, то специфіку логічних відношень слід шукати

у гіпотетичних співвідношеннях двох явищ, які можуть бути однаковими за обсягом / тотожними і неоднаковими за обсягом, тобто нерівними, приблизно рівними / подібними, більшими чи меншими. Цей ряд є закритим і не допускає відношень іншого характеру, а отже, повністю охоплює двокомпонентні категорії. Розуміння уточнення як двокомпонентної конструкції з різнооб'ємними компонентами звужує гіпотетичні співвідношення його компонентів до нерівності, подібності, більшості і меншості. А отже, логічність природи уточнення визначає його загальну видову ознаку: співвідношення різнооб'ємних явищ, яке у мовленні призване блокувати альтернативу. Таке співвідношення у матеріальному синтагматичному втіленні проявляється у, на перший погляд, різнорідних категоріях, що неодноразово підпадало критиці, проте різнорідність категорій не є свідченням відсутності чітких критеріїв віднесення тієї чи іншої синтаксичної одиниці до уточнювальної конструкції, а засвідчує широкий арсенал засобів досягнення однієї і тієї ж мети – представлення інформації більш точно та прецизійно. Іншими словами, існує ряд різнорідних категорій, однією із функцій яких є уточнювальна. Мотивуючись функційним підходом, О. Г. Руднев також був схильним до об'єднання різних морфологічних категорій, вивчаючи відокремлені члени речення: «Між синтаксичними категоріями і категоріями морфологічними існує зв'язок, але ні в якому разі не повна їх відповідність. І спроба класифікувати відокремлені члени речення згідно з їх морфологічним вираженням може розглядатися як змішування морфології і синтаксису, як спроба морфологізувати синтаксис, ігноруючи смислові і синтаксичні функції відокремлених членів речення» (Руднев 1963: 125). Таким чином, кроком вперед можна назвати спробу глобального підходу до вивчення О. Г. Рудневим відокремлених членів, проте критика об'єднання різних морфологічних категорій також не була безпідставною, оскільки морфологічний критерій нівелювався як неслухняний, а єдиного синтаксичного, слухного, критерію висунуто не було.

Що стосується уточнення, то оскільки воно у більшому ступені є синтагматичним, а не парадигматичним явищем, то і критерій його виокремлення, а заодно і загальний видовий критерій для об'єднання граматично та семантично різних категорій, які виступають як уточнювальний компонент, повинні мати синтагматичний, а не парадигматичний характер. Адже продуцент висловлення уточнює ту чи іншу інформацію не тому, що це прислівник, прикметник, чи займенник; і не тому, що це протиставлення, узагальнення чи порівняння, а тому що цей прислівник, прикметник, протиставлення, порівняння і т.д. виконують особливу смислову роль – максимально точно представлення інформації для досягнення комунікативної мети. Необхідність уточнення викликається тим, що явище, яке стимулювало уточнення, є неадекватним для комунікативних настанов, тому мовець вдається до різноманітних, закріплених у мові, лексичних та синтаксичних засобів, які допоможуть йому у досягненні мети. Безумовно, усі згадані мовні явища є різнорідними, і вони використовуються для вираження різних значень, однак за деяких умов вони можуть виконувати ідентичну функцію – уточнювальну. Можливість ізофункціонування з'являється у синтагматичних відношеннях, тому критерієм для їх об'єднання, у нашому випадку, є синтагматична властивість – здатність контекстуально усувати альтернативу, тобто блокувати контекстуальні ймовірності.

У нашому розумінні **уточнення** – це логіко-синтаксична категорія, яка є засобом реалізації прагматичних настанов та комунікативної заданості, формальним показником якої є як мінімум бінарна конструкція, в якій компоненти співвідносяться відповідно до обсягу інформації, що передається; іншими словами, уточнення складається з уточненого та уточнювального компонентів, між якими експліцитно чи імпліцитно можуть стояти конектори *точніше, власне, а саме* та ін. Основним призначенням уточнення є більш детальне викладення думки, що полягає в повідомленні додаткової інформації, метою якого є уникнення багатозначності,

контекстуальне усунення альтернативи. Саме відсутність альтернативи, на нашу думку, є показником точності у найвищій мірі. Наприклад, англ.: *On June 15, eighteen eighty-six, about four of the afternoon, the observer who chanced to be present at the house of old Jolyon Forsyte in Stanhope Gate, might have seen the highest efflorescence of the Forsytes* (Голсуорсі, e-doc). ‘П’ятнадцятого липня, тисяча вісімсот вісімдесят шостого року, близько четвертої години, випадковий відвідувач дому старого Джоліона Форсайта в Стенхоуп Гейт, міг би стати свідком буйного розквіту Форсайтів’. (Усунення альтернативи полягає у тому, що 15 червня могло бути будь-якого року, крім того, із можливих 24 годин уточнювальний компонент *about four of the afternoon* вказує на саме цю, позначену ним годину, усуваючи часову альтернативу). *Behind him his cousin, the tall George, son of the fifth Forsyte, Roger, had a Quilpish look on his fleshy face, pondering one of his sardonic jests* (Голсуорсі, e-doc). ‘Стоючи за ним, його кузен, високий Джордж, син п’ятого Форсайта, Роджер, мав дивакуватий вираз обличчя Квіппа, розмірковуючи над одним із своїх злісних жартів’. (Усунення альтернативи полягає у тому, що у «нього» могло бути кілька двоюрідних братів, не тільки у п’ятому поколінні міг народитися Джордж, і у п’ятого Форсайта могло бути декілька синів, а йдеться саме про Роджера). Укр.: *Сидячи в хаті думала: ото вислухаюсь сьогодні про усякі дива, які там були на обіді* (Нечуй-Левицький, e-doc). (Усунення альтернативи полягає у тому, що думати можна було багато про що, але уточнювальний компонент все розмаїття думок зводить до «усяких див», крім того «усякі дива» в свою чергу також характеризуються семантичною багатозначністю за рахунок лексеми «усякі», тому виникла необхідність вживання уточнювального компонента *які там були на обіді*, з метою усунення альтернативи інших див). *Кінь басував під Іваном Остаповичем, гнув набік круту шию, прихкав тонкими дрижачими ніздрями, котрі парували на морозі при ясному сонці, як кипучий казан з водою, розпечений в полум’ї* (Нечуй-Левицький, e-doc). (Усунення альтернативи полягає у тому, що ніздрі не завжди передбачають парування, окрім того,

парування теж може бути різним і не обов'язково викликаним кипінням води у розпеченому казані). Пол.: – *Omdlał, omdlał i krwią oblan! – krzyczeli inni, którzy zaglądali przeze drzwi, ciekawi, co też pocznie Czapliński* (Сенкевич, e-doc). ‘– Знепритомнів, знепритомнів і залився кров'ю! – кричали інші, які заглядали через двері, цікавлячись, що робитиме Чаплінський’. (Усунення альтернативи полягає у тому, що «інші» могли заглядати не лише через двері, а, скажімо, через вікна; а могли й не заглядати взагалі, виконуючи якусь іншу дію, тобто вживання уточнювального компонента *którzy zaglądali przeze drzwi* усуває згадані альтернативні варіанти). *Widzisz waść, rzecz jest taka: w Czerkasach mieszka stary Barabasz, pułkownik kozacki, nasz przyjaciel* (Сенкевич, e-doc). ‘Бачиш, вельмишановний, така то справа: в Черкасах живе старий Барабаш, козацький полковник, наш приятель’. (Усунення альтернативи полягає у тому, що старих Барабашів могло бути багато, проте не кожен Барабаш займав посаду козацького полковника, але навіть за умови, що було кілька козацьких полковників на прізвище Барабаш, уточнювальний компонент *nasz przyjaciel* вказує лише на того, котрий товаришував з поляками).

Проаналізувавши будь-який наведений приклад з досліджуваних мов, очевидно, що кожна з конструкцій складається зі стількох компонентів, скільки потрібно для уникнення контекстуальної багатозначності уточнених компонентів, тобто усунення всіх альтернативно можливих варіантів, завдяки чому комунікативно важлива інформація, передана уточнювальною конструкцією, є достатньо докладна та конкретна, щоб сприйняти референт саме таким, яким його хоче показати адресат. У цьому, на наш погляд, полягає суть конструкції з уточненням, яка контекстуально блокує альтернативні ймовірності.

Умовою уточнювальної конструкції є багатозначність компонента, що уточнюється: ця багатозначність може бути контекстуальною, чи словниковою. Саме неоднозначність компонента, що уточнюється, вимагає вживання уточнювального компонента, метою якого є реалізація лише

одного із кількох потенційних значень, тобто усунення альтернативних варіантів, які могли б реалізовувати інші його значення. Порівняймо: *«Москва, ріка, є предметом багатьох досліджень»* та *«Дністер, ріка, є предметом багатьох досліджень»*. В обох конструкціях лівий контекст виражений власною назвою, а правий контекст виражений однією і тією ж лексемою, відокремленою прикладкою, що чинить ці конструкції дуже схожими, однак у першому реченні маємо справу з уточненням, а у другому – з поясненням. Справа у тому, що власна назва «Москва» є носієм як мінімум двох значень: назви міста та назви річки, отже у наведеному прикладі лексема «*ріка*» є уточнювальним компонентом, який реалізує лише одне із потенційно можливих значень; власна назва «Дністер» є однозначною, правий контекст «*ріка*» є його поясненням, еквівалентом, оскільки реалізує єдине можливе його значення у цьому контексті. Не слід, однак, розуміти, що однозначні лексеми не можуть входити до складу уточнювальних конструкцій. Будучи у своїй суті конструкцією не мовного характеру, а мовленнєвого, уточнення виникає виключно у контексті, який здатен наділяти свої члени додатковою синтаксичною валентністю та робити їх контекстуально багатозначними, наприклад: *Дністер, широкий у повінь, є небезпечним*. У наведеному прикладі «Дністер» є компонентом, що уточнюється, а не компонентом, що пояснюється, оскільки «*широкий у повінь*» вказує лише на одну з його декількох характеристик – ширину, нейтралізуючи усі інші, скажімо, течію, глибину, русло і т. д. Іншими словами, потенційна можливість бути ужитим у різноманітних контекстах робить лексему «Дністер» контекстуально багатозначною.

1.2. Уточнення та суміжні з ним категорії

Вивчення будь-якої категорії полягає, насамперед, у правильному її виокремленні, тобто правильному визначенні її критеріїв: складових ознак, її

значення та функцій; і, що не менш важливо, чіткому її відмежуванню від суміжних з нею інших синтаксичних конструкцій.

Категорію уточнення відносять лінгвісти до логіко-синтаксичних, і, безумовно, існують спроби виокремлення її з-посеред інших категорій, однак в окремих дослідженнях формулюються деякі положення, які, на наш погляд, не є переконливими: це, насамперед, а) вибір суміжних категорій, до яких включають пояснення, однорідність і неоднорідність, виключення, включення, приєднання та відокремлення; б) обмеження констатацією факту існування явища включення та виключення як суміжних з уточненням; в) відсутність чітких критеріїв суміжності досліджуваних категорій. Власне суміжною з уточненням категорією слід вважати пояснення, тому що і уточнення, і пояснення є логіко-синтаксичними категоріями.

1.2.1. Статус уточнення відносно суміжних з ним семантико-синтаксичних категорій

Не заперечуючи логічної природи самого поняття уточнення, слід однак розуміти, що, увійшовши в лінгвістику, термін уточнення почав вживатися на позначення категорії з власне лінгвістичної точки зору, тому завданням мовознавців повинно бути відмежування категорії уточнення від інших, саме лінгвістичних, категорій, а не інших понять логіки. Мається на увазі доцільність пошуку відмінностей між, скажімо, уточненням та однорідними членами речення, а не між уточненням та однорідністю / неоднорідністю; між уточненням та відокремленими членами речення, а не між уточненням та відокремленістю чи приєднанням. Це не означає, що ми ставимо під сумнів методи логічної лінгвістики, в якій поняття логіки ототожнюються з лінгвістичними поняттями, але в такому випадку йдеться про дослідження явищ одного виміру, як от однорідність і однорідні члени речення, приєднання і використання приєднувального зв'язку, відокремлення і відокремлені члени речення, але недоцільним є порівнювати, скажімо, відокремлення та приєднувальний зв'язок. Інакше кажучи, цей підхід є виправданим при дослідженні лінгвістичних явищ та понять логіки схожих за

своєю природою, але не завжди буде концептуально правильним встановлення суміжності лінгвістичних категорій за допомогою понять логіки, які не є носіями спільних ознак, незважаючи на те, що кожне із цих лінгвістичних явищ, взятих окремо, відповідає тому чи іншому логічному поняттю. Використання одного і того ж терміна в різних, хоч і близьких, науках не завжди, а, власне, рідко коли, передбачає його ідентичність, поняття в різних науках є унікальними в тому сенсі, що вони не проявляються в усіх своїх характеристиках. Як, скажімо, пояснення в точних науках не повністю збігаються з категорією пояснення в мовознавстві: обов'язковою умовою першого є емпіричний зміст та принципова можливість бути перевіреним шляхом експерименту чи спостереження (Гемпель 1998: 92) чого не скажеш про пояснювальні конструкції, наприклад, в художній прозі, компоненти яких можуть набувати додаткових контекстуальних значень, не відображених в тлумачних словниках. Тобто, для визначення розбіжностей з суміжними категоріями, категорію уточнення варто зіставляти не з поняттями різних площин, а з власне лінгвістичними категоріями, оскільки значення, яке в ці категорії вкладається лінгвістами, не збігається повністю з тим значенням, яке вони мають в інших дисциплінах. Це можна легко довести, визначивши критерії суміжності окремих категорій з уточненням. Візьмемо, для прикладу, вже виділені іншими лінгвістами категорії, які відповідають статусу суміжності з уточненням, - це пояснення, однорідність і неоднорідність, виключення, включення, приєднання та відокремлення. Оскільки ми робимо спробу визначити саме суміжні *категорії* і саме з *уточненням*, то як критерії суміжності доцільно вибрати необхідні показники статусу *граматичної категорії* та ключову характеристику *суті уточнення*. До першого традиційно належать план відображення (для категорії уточнення це як мінімум бінарність) та план змісту (уточнювальні члени завжди привносять додаткову інформацію (Ахманова 1966: 490)), як другий ми вибрали «усунення альтернативи», як головне призначення уточнення.

Проаналізувавши виділені суміжні категорії в плані їх відповідності виділеним критеріям, ми одержимо такі результати (таблиця 1.1).

Як видно із таблиці 1.1, не всі порівнювані з уточненням поняття можна розглядати як суміжні категорії, хоча би тому, що сукупність перших двох параметрів (форма та зміст) є обов'язковою для надання тому чи іншому явищу статусу граматичної категорії. Однорідність та неоднорідність з погляду лінгвістики є *характеристиками* функції категорії однорідних та неоднорідних членів речення, але не самою категорією; відокремлення та приєднання є *синтаксичним засобом та використанням приєднувального зв'язку* (Ахманова 1966: 518, 362), які самі по собі не є інформативними, і не мають за собою закріпленого плану змісту, тому не можуть розглядатися як граматичні категорії.

Таблиця 1.1

Визначення суміжних з уточненням категорій

Категорії \ Критерії	Бінарність конструкції	Додаткова інформація	Усунення альтернативи
1. Уточнення	+	+	+
2. Пояснення	+	+	—
3. Включення	—	+	Не завжди
4. Виключення	—	+	Не завжди
5. Однорідність	—	+	—
6. Неоднорідність	—	+	—
7. Відокремлення	—	—	—
8. Приєднання	—	—	—

Задля уникнення порівняння явищ різних за своєю природою, ми вважаємо за доцільне розглянути категорію однорідних членів речення (а не однорідності) та прикладки і вставки (а не відокремленості) в плані суміжності з категорією уточнення. Таке бачення суміжності дещо змінить зміст попередньої таблиці.

Таблиця 1.2

Категорія уточнення та інші суміжні синтаксичні категорії

Категорії \ Критерії	Бінарність конструкції	Додаткова інформація	Усунення альтернативи
1. Уточнення	+	+	+
2. Прикладка	—	+	Не завжди
3. Вставка	—	+	Не завжди
4. Однорідні члени	—	+	Не завжди
5. Включення	—	+	Не завжди
6. Виключення	—	+	Не завжди
7. Пояснення	+	+	—

Як видно із таблиці 1.2 для усіх вибраних категорій актуальним є змістова завантаженість, здатність привносити додаткову інформацію, що і є тією порубіжною спільною межею, яка об'єднує дані категорії як суміжні. Слід, однак, розуміти, що суміжність цих категорій не завжди передбачає абсолютну відмінність; невірно було б стверджувати, що за будь-яких умов прикладка буде лише прикладкою (і ніяким чином не буде пов'язана з уточненням), виключення буде виключенням, але не уточненням і т. д. Ми не вважаємо за доцільне цілковите відмежування категорії уточнення від усіх, на сьогоднішній день відомих, синтаксичних категорій, та ствердження її унікальності. Справа в тому, що в лінгвістику відносно недавно увійшов новий термін «уточнювальні члени речення», але це не означає, що з'явилася нова, до цього часу не існуюча, комбінаторика мовних одиниць чи радикально новий спосіб відтворення процесів мислення лінгвістичними символами. Виділення уточнення в окрему категорію свідчить лише про те, що існує якась окреслена кількість конструкцій, які виконують ідентичну функцію, уточнювальну, тому категорія уточнення охоплює саме ці конструкції, і саме в цій функції. Фактично головне призначення виокремлення уточнення як лінгвістичної категорії полягає в об'єднанні давно існуючих конструкцій однією із функцій яких є уточнювальна, але в об'єднанні за функцією і виключно за цією функцією. Це означає, що при

відповідних обставинах деякі із суміжних категорій можуть бути кваліфіковані як уточнення.

Оскільки жодна категорія в сукупності своїх характеристик не збігається з уточненням повністю (таблиця 1.2), ми детальніше зупинимось на їхніх розбіжностях. Наше розуміння категорії уточнення було сформульоване вище, визначення усіх інших категорій взяті із словників лінгвістичних термінів.

1. Уточнення та прикладка.

Прикладка – «у граматиках слов'янських мов означення іменника, виражене іменником, яке перебуває з означуваним словом у синтаксичному зв'язку апозиції – відмінкової тотожності прикладки й означуваного іменника за умови змінюваності прикладки» (Силіванова 2006: 493).

Обидві конструкції є, щонайменше, двочленими, властивістю яких є надання додаткової інформації, однак, будучи атрибутивною, прикладка вказує на якість предмета, не уточнюючи його. Не будучи відокремленою, прикладка не характеризується просодичним оформленням та смисловими наголосами. Різниця між цими мовними явищами полягає у відокремленості уточнення та атрибутивності прикладки. Порівняймо два речення в кожній із досліджуваних мов: перше взятє із нашої вибірки, друге трансформоване з метою усунення відокремлення та переміщення уточнювального компонента в атрибутивну позицію, тобто перетворення уточнення на прикладку.

англ.: *At one time or another during the afternoon, all these faces, so dissimilar and so alike, had worn an expression of distrust, the object of which was undoubtedly the man whose acquaintance they were thus assembled to make* (Голсуорсі, e-doc). 'Після полудня час від часу, усі ці обличчя, такі несхожі і такі подібні, мали вираз недовіри, причиною якої безсумнівно була людина, заради знайомства з якою всі вони були зібрані'.

* *At one time or another during the afternoon, all these so dissimilar and so alike faces, had worn an expression of distrust, the object of which was undoubtedly the man whose acquaintance they were thus assembled to make.* 'Після полудня час від часу, усі ці, такі несхожі і такі подібні обличчя, мали

вираз недовіри, причиною якої безсумнівно була людина, заради знайомства з якою всі вони були зібрані’

Укр.: *Не доїжджаючи до Данилового двору, Виговський несподівано вгледів на улиці гарну біляву панну і старшу панію, її приятельку* (Нечуй-Левицький, e-doc) .

* *Не доїжджаючи до Данилового двору, Виговський несподівано вгледів на улиці гарну біляву панну і старшу її приятельку – панію*.

Пол.: *Dniepr w całej niemal długości, aż do Niżu, i porohy, a była to dla ówczesnego rycerstwa ziemia jakby zaczarowana, tajemnicza, do której ciągnął wszelki duch przygód chciwy* (Сенкевич, e-doc). ‘Дніпро майже в повну свою довжину, аж до Ніжина, і пороги, то була для тодішнього рицарства ніби зачарована земля, таємнича, яка притягувала всяку хтиву пригод душу’.

* *Dniepr w całej niemal aż do Niżu długości, i porohy, a była to dla ówczesnego rycerstwa ziemia jakby zaczarowana, tajemnicza, do której ciągnął wszelki duch przygód chciwy*. ‘Дніпро майже в повну свою, аж до Ніжина довжину, і пороги, то була для тодішнього рицарства ніби зачарована земля, таємнича, яка притягувала всяку хтиву пригод душу’.

Як видно з наведених прикладів, деякі конструкції з уточненням можуть, при відповідних трансформаціях, стати прикладкою, а отже, і прикладка прямо протилежним способом може бути трансформована в конструкцію з уточненням. Беззаперечним, однак, є те, що такі зміни відображають зміну комунікативних завдань; порівнявши будь-яку трансформовану пару речень із будь-якої мови очевидно є цілком інша інтонація та інші смислові наголоси в реченні. Окрім атрибутивності прикладки та відокремлення уточнення, існує ще одна відмінність між цими конструкціями. Прикладка за своїми складовими є номінальною, тоді як уточнення показує більш різноманітну частиномовну приналежність, наприклад:

англ.: *He marched in, to the sounds of the overture, like an old war-horse to battle* (Голсуорсі, e-doc). ‘ Він вступив маршем, під звуки увертюри, як бувалий військовий кінь у битву’.

Укр.: *Одна з їх, старша – то удова Павловська, сестра новогрудського каштеляна Стеткевича, а друга, біла й повненька, то не дочка її, а небога, дочка того старого каштеляна* (Нечуй-Левицький, e-doc).

Пол.: *Tabor posuwał się w lewo, ku brzegowi Dniepru* (Сенкевич, e-doc).
 ‘Табір пересувався уліво, до берега Дніпра’.

У зв’язку з цим, можна припустити, що кожна відокремлена прикладка може бути уточнювальним компонентом (уточнювальна функція відокремлених прикладок неодноразово виділяється в словниках-довідниках лінгвістичних термінів), але, беззаперечним є те, що не кожне уточнення може бути трансформоване в прикладку.

2. Уточнення і вставка.

Вставні конструкції – це «граматично не пов’язані з основною предикативною одиницею словосполучення чи допоміжна предикативна одиниця, що ускладнюють основну, або якийсь із її членів, додатковим повідомленням, побіжним зауваженням, уточненням, поясненням і не передають модальної, оцінно-емоційної, прагматичної інформації» (Силіванова 2006: 72).

Природа вставки є досить неоднорідною, оскільки вона може привносити додаткову інформацію відносно якогось одного члена речення, а може інформативно доповнювати речення в цілому, безвідносно до конкретного його члена. Уточнення завжди відноситься до якогось конкретного члена речення, і, на відміну від вставки, може займати будь-яку позицію в реченні: початкову, проміжну чи кінцеву. Інтонація цих двох конструкцій є досить схожою: і вставка, і уточнювальний компонент вимовляються пониженням тоном та в дещо швидшому темпі, ніж решта речення, однак лише для конструкції з уточненням характерним є смисловий наголос на уточненому компоненті.

Трансформація вставки в уточнювальну конструкцію, і навпаки, в деяких випадках в принципі можлива, але вона призведе до багатьох змін, як синтаксичних, так і лексичних. Один із способів трансформації

уточнювальної конструкції у вставку – переформулювання уточнювального компонента в речення, від якого не будуть залежати ніякі інші підрядні речення, тобто ангажування більшої кількості мовних засобів і перетворення одиниць предикатного характеру в повноцінні предикативні конструкції:

англ.: *He had married this woman, conquered her, made her his own, and it seemed to him contrary to the most fundamental of all laws, the law of possession, that he could do no more than own her body – if indeed he could do that, which he was beginning to doubt* (Голсуорсі, e-doc). ‘Він одружився з цією жінкою, завоював її, зробив своєю власністю, і, на його думку, заперечувало найбільш органічний з усіх законів, закон володіння, те, що володіти він міг виключно тілом – якщо взагалі міг чимсь володіти, в чому він починав сумніватися’.

* *He had married this woman- she was conquered, made his own- and it seemed to him contrary to the most fundamental of all laws, the law of possession, that he could do no more than own her body--if indeed he could do that, which he was beginning to doubt.* ‘Він одружився з цією жінкою – вона була завойована, стала його власністю – і на його думку, заперечувало найбільш органічний з усіх законів, закон володіння, те, що володіти він міг виключно тілом – якщо взагалі міг чимсь володіти, в чому він починав сумніватися’.

Укр.: *Певно, тобі на очі нависла ота снігова Олена? - сказала Катерина і поклала шиття на коліна, а сама втупила в Виговського свої невеличкі темні очі, розумні, як у її батька, гетьмана Богдана* (Нечуй-Левицький, e-doc).

* *Певно, тобі на очі нависла ота снігова Олена? - сказала Катерина і поклала шиття на коліна, а сама втупила в Виговського свої невеличкі темні очі, як у її батька, гетьмана Богдана – розумність тих очей було видно кожному.*

Пол.: *Bóg sprawił przez tego pacholika i tak pokierował, że w lepszych niż dotąd kondycjach będziemy jej szukali, Bogu niech będzie chwała!* (Сенкевич, e-doc) ‘Бог чинив через того парубка і так закерував, що в кращих ніж до цих пір умовах будемо її шукати, хвалімо Бога!’.

* *Bóg sprawił przez tego pacholika i tak pokierował, że będziemy jej szukali-lepsi będą kondycje- Bogu niech będzie chwała!* ‘Бог чинив через того парубка і так закерував, що будемо її шукати – кращі тепер будуть умови – хвалімо Бога!’

Продемонстровані трансформації, однак, не можуть бути доказом легкого переходу уточнення у вставку і навпаки, тому що модальність вставки передбачає втручання у глибинну структуру речення при трансформації. Інколи подібні трансформації є просто неможливими, як в наведеному прикладі з англійської мови вставка *-if indeed he could do that, which he was beginning to doubt*, на наш погляд, не може бути трансформована в уточнення, оскільки зміст її виражає сумнів, а не деталізацію.

3. Уточнення та однорідні члени речення.

Однорідні члени речення – це «головні чи другорядні члени речення, які виконують однакову синтаксичну функцію у висловленні, займають одну синтаксичну позицію в реченні, пов'язуються з іншими членами однаковим синтаксичним зв'язком, характеризуються перелічувальною ситуацією» (Силіванова 2006: 442).

Уточнення і однорідні члени речення є, як мінімум, двокомпонентними структурами з потенційною п-ною кількістю членів, проте вони вирізняються рядом диференційних ознак, а саме інтонацією та різним характером зв'язку між складовими. У випадку уточнення це поєднання більш загального та більш детального, багатозначного та одного із цих значень, тоді як у випадку однорідних членів речення це поєднання рівноправних одиниць одного рівня. З погляду синтаксичного збагачення речення, конструкції з уточненням ускладнюють його і кількісно і якісно, тоді як однорідні члени речення ускладнюють речення тільки кількісно. Однорідні члени речення, однак, можуть виступати у ролі уточнювального компонента, якщо вони конкретизують один із членів речення. Участь однорідних членів речення у конструкціях з уточненням може бути продемонстрована такими прикладами:

Англ.: *He had no sitting-room apart from his office, but a large recess had been screened off to conceal the necessities of life--a couch, an easy chair, his pipes, spirit case, novels and slippers* (Голсуорсі, e-doc). ‘В нього не було кімнати для гостей, крім його офісу, але за ширмою ховалася велика ніша з речами першочергової необхідності – кушеткою, м’яким кріслом, люльками, пляшкою спиртного, романами і тапочками’.

* *He had no sitting-room apart from his office, but a large recess had been screened off to conceal a couch, an easy chair, his pipes, spirit case, novels and slippers*. ‘В нього не було кімнати для гостей крім його офісу, але ширма ховала велику нішу з кушеткою, м’яким кріслом, люльками, пляшкою спиртного, романами і тапочками’.

Укр.: *Вона була найпоказніша між усіма дамами, висока, поставна, плечиста та рівна станом, як тополя* (Нечуй-Левицький, e-doc).

* *Вона була висока, поставна, плечиста та рівна станом, як тополя*.

Пол.: *Nie był to już Chmielnicki pokrzywdzony, uciekający na Sicz przez Dzikie Pola, ale Chmielnicki hetman, krwawy demon, olbrzym, mściciel własnej krzywdy na milionach* (Сенкевич, e-doc). ‘Тепер то вже не був скривджений Хмельницький, що втікає на Січ через Дикі Поля, а гетьман Хмельницький, кривавий демон, велетень, месник власної кривди на мільйонах’.

* *Nie był to już Chmielnicki pokrzywdzony, uciekający na Sicz przez Dzikie Pola, ale krwawy demon, olbrzym, mściciel własnej krzywdy na milionach*. ‘Тепер то вже не був скривджений Хмельницький, що втікає на Січ через Дикі Поля, а кривавий демон, велетень, месник власної кривди на мільйонах’.

Отже, як впливає з наведених прикладів, деякі уточнювальні конструкції можуть бути трансформовані в конструкції з однорідними членами речення, що дозволяє припустити можливість зворотного процесу. Іншими словами, якщо однорідні члени речення мають опорний, неоднорідний з ними компонент у реченні та є відокремленими від нього, вони можуть кваліфікуватися як член уточнювальної конструкції. При цьому слід розуміти, що будучи членом уточнювальної конструкції, однорідні

члени речення не перестали бути однорідними, вони просто увійшли в іншу, складнішу конструкцію, тобто стали матеріалом для побудови структурно складнішої мовної одиниці.

4. Уточнення та включення і виключення.

Словники лінгвістичних термінів, якими ми користувалися (О. С. Ахманова (Ахманова 1966), Ж. Ю. Марузо (Марузо 1960), Д. Е. Розенталь (1985 Розенталь), О. Силіванова (Силіванова 2006), на жаль не містять окремих статей, присвячених цим категоріям.

Деякі дослідники уточнення в російській мові (Фунтова 2002: 30) обмежуються констатацією факту існування конструкцій включення та виключення в даній мові, посилаючись на недостатню вивченість останніх. На нашу думку, це є недоцільним, оскільки за відповідних умов, а умовами цими є двочленність, відокремленість та змістове усунення альтернативи, ці конструкції можна кваліфікувати як уточнювальні. Наприклад:

англ.: *It may be that after all Soames does well to exercise his rights and support by his practice the sacred principle of property which benefits us all, with the exception of those who suffer by the process* (Голсуорсі, e-doc). 'Можливо в решті решт Соумс слушно користується своїми правами і підтримує своєю діяльністю священний принцип власності, з якого користуємо ми всі, окрім тих, хто від нього страждає'.

Укр.: – *Ой, хитрі ви усі баби, і старі, й молоді* (Нечуй-Левицький, e-doc).

Пол.: *W niechętnych mu kołach kanclerskich w Warszawie i w regimentarskim obozie, w otoczeniu księcia Dominika i u wojewody braclawskiego poczęto przebąkiwać o jego niepomiernej ambicji i zuchwałości; przypomniano sprawę o Hadziacz, jako to zuchwały kniaź przyjechał w cztery tysiące ludzi do Warszawy i wszedłszy do senatu, gotów był rąbać wszystkich, samego króla nie wyłączając* (Сенкевич, e-doc). 'В неохочих для нього канцлерських колах в Варшаві і в піхотинському таборі, в оточенні князя Домініка і в брацлавського воєводи заговорили про його безмірні амбіції і зухвалість;

згадали про Гадяч, як зухвалий князь приїхав з чотирма тисячами людей до Варшави і, увійшовши до сенату, ладен був рубати всіх, не виключаючи самого короля'.

Виділені курсивом частини речення у будь-якій із досліджуваних мов відповідають усім критеріям уточнювальних конструкцій: а) вони є бінарними, тобто є і уточнений, і уточнювальний компоненти; б) уточнений компонент є загальним, а уточнювальний – конкретизуючим, суть якого полягає в усуненні альтернативи; в) інтонація цих конструкцій повністю збігається з інтонацією уточнення (смісловий наголос на уточненому компоненті, пауза перед уточнювальною частиною, понижений тон та швидший темп вимови). Віднесення наведених прикладів до уточнювальних конструкцій, звичайно, не передбачає категоричності та класифікації усіх конструкцій з включенням і виключенням як уточнювальних. Мова йде лише про окремі умови, в яких дані конструкції можуть виконувати уточнювальну функцію.

Розглянуті вище конструкції варто кваліфікувати як семантико-синтаксичні, оскільки кожна із них є носієм семантики і виступає членом речення, причому другорядним членом речення, для яких характерною є саме семантична функція, а не логічна (Языкознание : БЭС 1998: 585). Окремо взяті, мається на увазі поза межами речення, кожна із цих конструкцій далеко не завжди є комунікативно-релевантною, адже переважна більшість із них може бути представлена лише одним словом або словосполученням. Тільки у сукупності з опорним компонентом, з «центром тяжіння» усієї конструкції, яким виступає компонент, що уточнюється, вони творять нову структуру, не просто складнішу, але й наділену новими якісними показниками, структуру, яка завжди показує відношення комунікативно-релевантних складових, тобто темо-рематичне відношення, і саме характер цих відношень визначає тип новоствореної конструкції.

Як і будь-яка одиниця комунікативного характеру, уточнення покликане реалізовувати прагматичні цілі та комунікативну заданість і, зрештою, не має значення якими засобами це буде виконуватися: чи переліченням

(однорідні члени речення), чи включенням, чи виключенням, чи означенням (прикладка), головним є те, що реалізується першочергове призначення конструкції,- контекстуальне усунення альтернативи.

Здатність перелічених семантико-синтаксичних категорій входити у склад категорії уточнення ні в якому разі не нівелює їх традиційне трактування в лінгвістиці: виконуючи роль уточнювального компонента відокремлена прикладка не перестає бути прикладкою, вставка – вставкою, включення – включенням, виключення – виключенням, а однорідні члени речення не втрачають свого статусу однорідності. Різноманітність мовних одиниць, які можуть входити в уточнювальну конструкцію, свідчить про широкий вибір засобів досягнення єдиної мети.

Оскільки за окремих умов уточнення може містити в собі усі вищезгадані суміжні категорії як уточнювальні компоненти, для унаочнення сказаного варто дещо змінити таблицю 1.2, виокремивши ці умови.

Таблиця 1.3

**Суміжні з уточненням категорії та умови їх входження до складу
уточнювальної конструкції**

Категорії \ Критерії	Усунення альтернативи	Умови виконання функції усунення альтернативи
1. Прикладка	Не завжди	Відокремлення
2. Вставка	Не завжди	Наявність опорного компонента; уточнювальний характер відношень
3. Однорідні члени речення	Не завжди	відокремлення; уточнювальний характер відношень
4. Включення	Не завжди	Наявність опорного компонента; уточнювальний характер відношень
5. Виключення	Не завжди	Наявність опорного компонента; уточнювальний характер відношень

1.2.2. Розмежування уточнення і пояснення як суміжних логіко-синтаксичних категорій

Однаковість плану вираження та змістового плану уточнювальних та пояснювальних конструкцій (таблиця 2) роблять уточнення та пояснення у

більшій мірі суміжними, ніж вище порівнювані конструкції, тому вважається за доцільне порівняння уточнення, прикладки, однорідних членів речення, вставки, включення і виключення з однієї сторони та уточнення і пояснення з іншої сторони.

Справа у тому, що і однорідні члени речення, і прикладка, і включення, і виключення можуть слугувати матеріалом для побудови як уточнення, так і пояснення (як, власне, й інших логіко-синтаксичних утворень, що може бути предметом додаткових досліджень), з однією відмінністю – типом відношень між складовими конструкції, тому перед описом розбіжностей між уточненням і поясненням слід відобразити відмінності між цими двома категоріями з одного боку та усіма іншими – з іншого (рис.1.1).

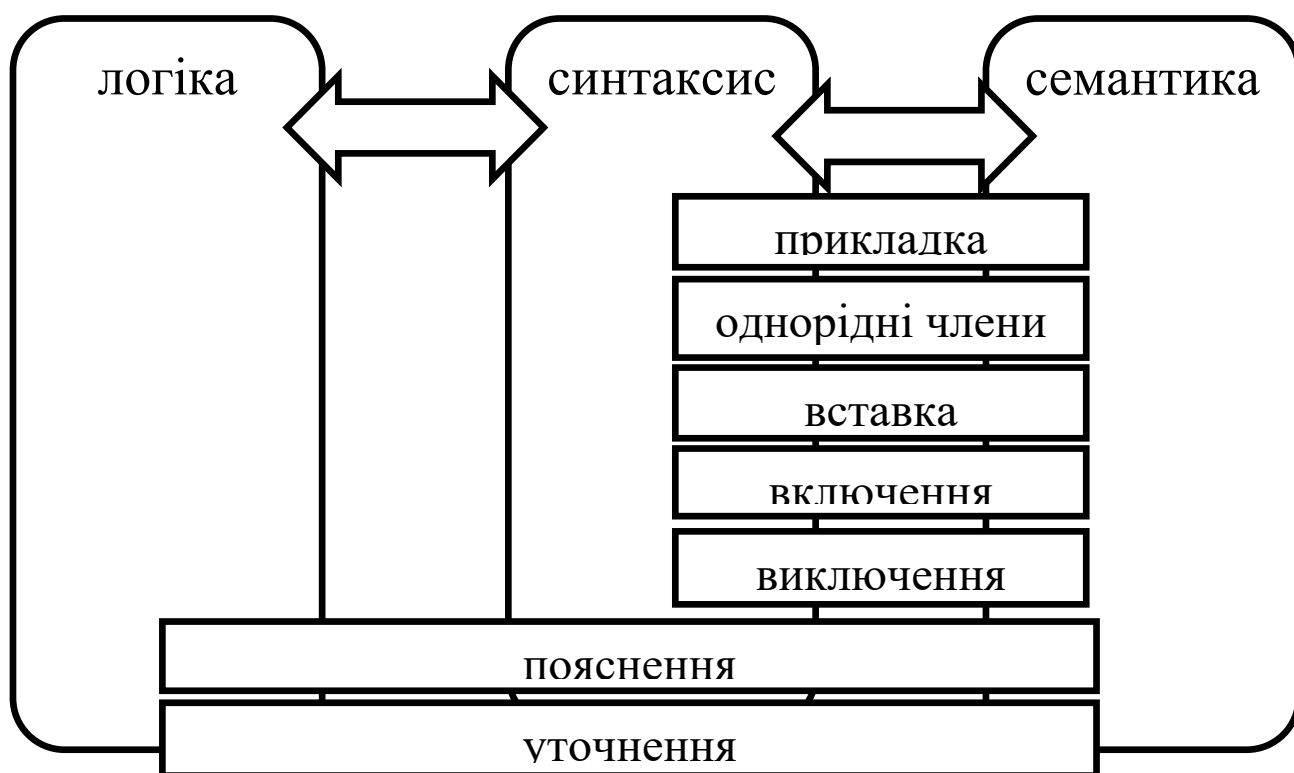

Рис. 1.1. Розмежування семантико-синтаксичних та логіко-синтаксичних суміжних категорій

Як видно із рис. 1.1 і уточнення, і пояснення є логіко-синтаксичними одиницями, тоді як усі інші категорії є семантико-синтаксичними засобами

вираження логіки мислення, тобто є конститuentними засобами для створення уточнювальних чи пояснювальних конструкцій і співвідносяться перші з другими як одиниці простішого характеру з одиницями складнішого характеру.

Зв'язок логіки та мовлення, мовлення та реальності був фокусом численних досліджень, зокрема це стосується праць Брюшинкіна В. М. (Брюшинкин В. Н. 1988), Будагов Р. А. (Будагов 1983), Грайс Г. П. (Грайс 1985), Гумбольдт В. фон. (Гумбольдт В. фон. 1985), Звегінцев В. А. (Звегинцев 2001), Кацнельсон С. Д. (Кацнельсон 2001), Кобозєва І. М. (Кобозева 2000), Колшанський Г. В. (Колшанский 1965), Левицький Ю. А. (Левицкий Ю. А. 1990), Новіков Л. А. (Новиков Л. А. 1968), Переверзєв К. А. (Переверзев 1998), Серль Дж. Р. (Серль 1982), Jackendoff R. (Jackendoff 1995), Jenkins L. (Jenkins 2000), Меснер Р. (Mecner 2007), Takagaki T. (Takagaki 2005), Talmy L. (Talmy 2000)

Пояснення – це «розвиток основного змісту висловлення шляхом його деталізації» (Ахманова 1966: 343).

У лінгвістиці не досягнуто консенсусу щодо статусу уточнення стосовно пояснювальних конструкцій. Деякі лінгвісти, зокрема Н. С. Валгіна (Валгина 1973, 1978, 1979, 2003, 2004,), К. М. Галкіна-Федорук (Галкина-Федорук 1958), І. І. Горіна (Горина 2001), Л. В. Захарова (Захарова 2008), Ю. І. Ледєнєв (Леденев 1984, 1987, 1988, 2001), А. К. Федоров (Федоров 1968) та Т. Б. Фунтова (Фунтова 2002), розмежовують ці дві категорії як самостійні. Інші, такі як В. В. Бабайцева (Бабайцева 1984, 1988, 1991, 2000), Л. К. Дмитрієва (Дмитриева 1981, 1999), Є. М. Сидоренко (Сидоренко 1990) та М. Г. Шатух (Шатух 1959) не вважають за доцільне розмежування цих категорій, питання про можливі відмінності між ними не ставиться взагалі. Іноді пояснення та уточнення трактують як вид і підвид: а) уточнення – вид пояснення (І. Л. Ашмаріна (Ашмарина 1999), А. Ф. Прияткіна (Прияткина 1983, 1990), Н. Ю. Шведова (Шведова 1964, 1968), б) пояснення – вид уточнення (Т. А. Александрова (Александрова 1974), М. С. Камишев

(Камышев 1964)). Існує ще один підхід до розмежування уточнення і пояснення (Д. Н. Золотарьова (Золотарева 1969), Ю. Г. Усищева (Усищева 1955, 1957, 1958)), згідно з яким уточнення та пояснення є поняттями різноплановими, які являють собою різні сторони одного і того ж синтаксичного явища (його конструкцію, вид зв'язку та особливу семантику), тому підстав для їх порівняння не існує.

Пояснення це єдина категорія, із виділених нами як суміжних, яка збігається з уточненням за категорійними ознаками (табл. 1): вона також є двочленною і привносить додаткову інформацію в речення. Безперечно, для пояснення та уточнення існує ряд інтегральних ознак, які в першу чергу стосуються структурного плану: а) і пояснення, і уточнення можуть вживатися при будь-якому члені речення; б) і пояснення, і уточнення відображають логічні відношення між двома референтами; в) і при поясненні, і при уточненні реалізується особливий вид зв'язку, який не відповідає ні сурядності, ні підрядності; в) і уточнення, і пояснення є комунікативно-релевантними одиницями, які підлягають актуальному членуванню; і перша, і друга категорія мають всі необхідні для цього ознаки: просодичне оформлення, паузи, смислові наголоси (Силіванова 2006: 23). Саме комунікативний характер, а отже відтворення процесів мислення цими двома конструкціями є причиною віднесення їх до *логіко* – синтаксичних, адже бінарність передбачає відношення, а відношення між поняттями є предметом логіки. Цей факт зумовлює актуальність пошуку відмінностей між уточненням і поясненням в логічному аспекті, де враховуються логіко-семантичні відношення між компонентами, типи концептуальних зв'язків та співвідношення обсягів інформації, що передається компонентами обох конструкцій.

Незважаючи на їхні спільні ознаки, такі досить специфічні явища синтаксису як уточнення і пояснення, все ж, не варто об'єднувати в одну категорію, стверджувати їх ідентичність чи встановлювати ієрархічні відношення між ними. Вони повинні бути чітко розмежованими, як одиниці з

різним семантичним завантаженням та цілковито різним призначенням, а отже, і з різними функціями. Чітка аргументація їх розмежування може бути представлена так:

У плані власне логічних відношень між компонентами. Дослідники пояснювальних і уточнювальних конструкцій, які відносили їх до різних категорій робили спроби розмежування уточнення та пояснення у плані логічних відношень між їхніми компонентами, проте нерівнозначність референтів, виражених уточненим та уточнювальним компонентами зводилася виключно до відношення цілого та його частини, що відповідає мовному прийому конкретизації. Таке розуміння є дещо обмеженим, оскільки не відтворює усього різноманіття логічних, а, відповідно, і морфолого–синтаксичних характеристик уточнювальних конструкцій. У мовознавстві, як і в інших науках, діють процеси інтеграції та диференціації. «Інтеграція в нашому випадку полягає в тому, що задля уточнення своїх уявлень про системність ми використовуємо дані інших наук, а диференціація – в пристосуванні цих концепцій до специфіки мовознавства на основі аналізу відповідного матеріалу» (Арнольд 1991: 118). Оскільки порівнювані лінгвістичні категорії належать до логіко-синтаксичних, а отже виконують функцію семантично схожу до функції логічних понять пояснення і уточнення, то для критерію розмежування у плані логічних відношень видається обґрунтованим залучення математичних знаків, які вказують на логічні відношення між двома поняттями, це: = (дорівнює), < (менше), > (більше), $\approx$ (приблизно дорівнює), $\neq$ (не дорівнює):

–у випадку пояснення може стояти знак, який вказує на ідентичність, тобто знак рівності (=): англ.: *He came on the 'Cours la Reine,' where Irene's hotel was situated, almost too suddenly, for he had not yet fixed on his procedure* (Голсуорсі, e-doc). ‘Він прийшов на «Курс ля Рен», де був розташований готель Ірен, майже зненацька, оскільки він ще не розв’язав свої справи’. У цьому прикладі обидва компоненти вказують на один і той самий денотат, тому конструкцію слід кваліфікувати як пояснювальну, ‘Cours la Rein,’ є тим

самим місцем, де розташований готель Ірен. Пояснювальна конструкція не усуває альтернативи (альтернативи тут немає взагалі), але вона є доцільною, оскільки читач міг би не збагнути, чому герой опинився саме на *the 'Cours la Reine'*. Так як і пояснений, і пояснювальний компонент передають інформацію однакового обсягу, то між ними можна поставити знак рівності: *the 'Cours la Rein,' = where Irene's hotel was situated*. Укр.: Київ уже давно мав магдебурзьке право: своє міське самоуправленство і свій суд (Нечуй-Левицький, e-doc). Виділена курсивом конструкція є пояснювальною, оскільки другий компонент розкриває суть, пояснює зміст першого. Фактично, магдебурзьке право це і є міське самоуправління, тому очевидним є комунікація одного і того ж референта різними мовними засобами, що дає підстави розглядати обидва компоненти як елементи з ідентичним смисловим навантаженням. Звідси, знак логічних відношень між компонентами повинен бути знаком рівності: Київ уже давно мав *магдебурзьке право* = *своє міське самоуправленство і свій суд*. Пол.: *Na północnym krańcu Dzikich Pól, nad Omelniczkiem, aż do jego ujścia, najbystrzejszy wzrok nie mógłby odkryć jednej żywej duszy ani nawet żadnego ruchu w ciemnych, zaschniętych i zwiędłych burzanach* (Сенкевич, e-doc). 'На північному березі Диких Полів, над Омельничкою, аж до її гирла, найпроникливіший погляд не міг би вгледіти жодної живої душі, чи жодного руху в темних, засохлих та зів'ялих бурянах'. Компонент *nad Omelniczkiem* виступає поясненням компонента *Na północnym krańcu Dzikich Pól*, адже Дикі поля своїм північним берегом впираються в ріку Омельничку, по-суті, територія *nad Omelniczkiem* і є північним берегом Диких полів, тобто ми маємо справу з ідентичним референтом, тому можемо поставити між цими двома компонентами знак рівності: *Na północnym krańcu Dzikich Pól = nad Omelniczkiem*. Іншими словами, компонент *Na północnym krańcu Dzikich Pól* є контекстуально однозначним, він не передбачає ніякої альтернативи. Автор вдається до пояснення місцезнаходження Диких полів, тому що подібна назва може бути

невідомою для недосвідченого читача, оскільки була вживаною у XVII столітті для позначення безлюдної території поблизу Запоріжжя.

—у випадку уточнення — знаки, які виражають логічні відношення між нерівноцінними поняттями, такі як $<$, $>$, $\approx$, $\neq$.

Уточнення шляхом протиставлення ($\neq$): англ.: *"Yes!" she thought, 'he cares for her, not for me a bit.'* (Голсуорсі, e-doc) ‘-Так,- думала вона,- він дбає про неї, ні краплі про мене’. – *Ми прислані по указу великого государя до тебе, гетьмане, і нам загадано говорити з тобою, а не з якимсь писарем, - обізвався Бутурлін* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: – *Kto mnie życie ratuje, by mi dać hańbę i niewolę, ten mój wróg, nie przyjaciel* (Сенкевич, e-doc). ‘Хто життя мені рятує щоб зганьбити мене і поневолити, той є моїм ворогом, не приятелем’. Компоненти *for her, not for me a bit, з тобою, а не з якимсь писарем* та *wróg, nie przyjaciel* (у кожній мові відповідно) комунікують відображення різних референтів, але представляють собою єдину, замкнуту систему, цілісність якої і диктує виконання єдиної уточнювальної функції. Оскільки уточнений компонент протиставляється уточнювальному, то логічні відношення між ними можна відобразити знаком $\neq$: *for her $\neq$ for me; з тобою $\neq$ з якимсь писарем; wróg $\neq$ przyjaciel*. Таке протиставлення референтів теж доцільно кваліфікувати як уточнення, причому, уточнення модального характеру, оскільки уточнювальна конструкція не тільки усуває контекстуальну альтернативу іншої особи, але й передає відношення адресата до цієї ситуації, який явно виражає реплікою своє невдоволення і докоряє когось за саме такий стан речей.

Уточнення шляхом конкретизації ($>$): англ.: *Between him and the four other brothers who were present, James, Swithin, Nicholas, and Roger, there was much difference, much similarity* (Голсуорсі, e-doc). ‘Він і інші чотири його брати, які були присутні, Джеймс, Суїзин, Ніколас і Роджер, багато чим відрізнялися і в той самий час мали багато спільного’. Укр.: *На столі на олив'яних полумисках лежали недоїдки редьки та смажені на сковороді кружалки квашених буряків, обсипаних борошном* (Нечуй-Левицький, e-doc).

Пол.: *Na północnym krańcu Dzikich Pól, nad Omelniczkim, aż do jego ujścia, najbystrzejszy wzrok nie mógłby odkryć jednej żywej duszy ani nawet żadnego ruchu w ciemnych, zaschniętych i zwiędłych burzanach* (Сенкевич, e-doc). ‘На північному березі Диких Полів, над Омельничкою, аж до її гирла, найпроникливіший погляд не міг би вгледіти жодної живої душі, чи жодного руху в темних, засохлих та зів’ялих бурянах’. У наведених прикладах уточнені компоненти *brothers*, *буряків* та *nad Omelniczkim* є надто узагальненими на позначення відповідних референтів, тому виникає необхідність їх конкретизації: усі *brothers*, які гіпотетично могли бути присутні, репрезентуються чотирма конкретними особами (англ.); різномаїття страв із квашеного буряка зводиться до однієї (укр.); *aż do jego ujścia* в свою чергу є уточнювальним відносно *nad Omelniczkim* (пол.), оскільки останнє передбачає надто обширну територію для докладного розуміння місця подій. На відміну від пояснення, тут ми не можемо ототожнювати обидва референти, тобто інформація ширшого обсягу конкретизується інформацією вужчого обсягу, тому логічні відношення між цими двома компонентами можна позначити знаком >: *brothers* > *James, Swithin, Nicholas, and Roger*; *буряки* > *буряки, обсипані борошном*; *nad Omelniczkim* > *aż do jego ujścia*. Компонент *nad Omelniczkim* є багатозначним, але уточнення *aż do jego ujścia* блокує усі контекстуально можливі ймовірності.

Уточнення шляхом порівняння (≈): англ.: *Yet suddenly, very faint, far off in the deathly stillness, he heard a cry writhing, like the voice of some wandering soul barred out of heaven, and crying for its happiness* (Голсуорсі, e-doc). ‘Раптом, мало непритомний, хтосна-де у мертвій тиші, він почув болісний крик, наче голос неприкаяної душі, недопущеної до небес, благаючої дати їй щастя’. Укр.: *Та який же він гарний на коні, неначе намальований!* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Zrobił się ruch, jakby wichor poruszył masę ludzi, a potem szmer zerwał się nagle* (Сенкевич, e-doc). ‘Почався рух, ніби віхор рухав масою людей, а потім раптово здійснювався галас.’ Продуктивний в українській

мові, цей тип уточнення співвідносить компоненти на основі їх подібності. Тим не менше, конструкція виконує головне призначення уточнення – контекстуально блокує альтернативні ймовірності (саме такий крик, як «голос неприкаяної душі, недопущеної до небес», а не «наче крик розбещеної дитини, якій не дають іграшку» (англ.); саме такий рух, ніби «віхор рухав масою людей», а не «рух, як у натовпі після раптового жошу» (пол.); саме такий гарний, наче «намальований», а не наче «щойно з перукарні», або наче «після пластичної операції») – тому кваліфікується як уточнювальна. Оскільки уточнення в таких конструкціях базується на порівнянні, то між компонентами можна поставити знак неповної рівності, подібності: *крик* $\approx$ *голос неприкаяної душі, недопущеної до небес*; *гарний* $\approx$ *намальований*; *рух* $\approx$ *віхор рухав масою людей*.

Уточнення шляхом узагальнення (<): англ.: *The marriage of Soames with Annette took place in Paris on the last day of January, 1901, with such privacy that not even Emily was told until it was accomplished* (Голсуорсі, e-doc). ‘Шлюб Соумса з Анет відбувся у Парижі в останній день січня, 1901 року, так конфіденційно, що навіть Емілі була поінформована уже після події.’ Укр.: *Ця радісна звістка пішла по Варшаві, по всій Польщі* (Нечуй-Левицький, e-doc). Польс.: – *To się skryj w samej Siczy, gdzie możesz* (Сенкевич, e-doc). ‘- То сховайся в самій Січі, де можеш’. Наведений приклад уточнення, в якому уточнювальний компонент є більш загальним по відношенню до уточненого є одним з небагатьох у нашій вибірці. Так як темпорально «1901» є поняттям більш загальним, ніж «*on the last day of January*», географічно «*по всій Польщі*» та «*gdzie możesz*» є поняттям ширшим, ніж «*по Варшаві*» та «*w samej Siczy*», то логічні відношення між компонентами можна позначити знаком <: *on the last day of January* < 1901; *po Warszawie* < *po całej Polsce*; *w samej Siczy* < *gdzie możesz*. Як парадоксально це не звучало б, але узагальнення теж може бути уточнювальним. Незважаючи на свою узагальненість, словосполучення *по всій Польщі* та *gdzie możesz* все ж мають уточнювальний характер, відображаючи не стільки комунікацію місця, скільки комунікацію

масштабності та важливості події для поляків (укр.); загрози (пол.)(стан речей є настільки небезпечним, що ховатися треба там, де є можливість). У цих ситуаціях уточнений компонент є надто конкретним для адекватного сприйняття репліки і уточнювальний компонент можна трактувати як спробу адресата корегувати сказане, пристосувати його до ситуації, тобто, очевидним є те, що усунення надмірних подробиць зробить вислів більш слушним, відповідним до умов. Характерною особливістю конструкцій з уточненням такого типу є конкретизація не тільки референта, а й мотивів, які спонукають адресата до висловлення.

Не слід, однак, розуміти, що будь-яка конструкція з узагальненням, протиставленням чи порівнянням кваліфікується нами як уточнювальна, це стосується лише тих випадків, коли остання відповідає формальним, змістовим та функційним критеріям уточнення.

Використання знаків, які показують логіку відношень між двома поняттями, вираженими компонентами конструкцій, обумовлюється, в першу чергу, спробою більш переконливо та прецизійно подати відмінності категорій, що порівнюються. Відомо, що за знаками стоять функції, а функції виражаються словами, які в нашому випадку можуть бути наступними: = – тобто (функція перифразу); < – власне (функція узагальнення); > – (а) саме (функція конкретизації); $\approx$ – ніби, наче, неначе (функція порівняння); $\neq$ – (а) не (функція протиставлення). Отже, саме ці конектори, які стоять за вище використаними символами, і є мовним критерієм розмежування уточнення та пояснення. Саме ці функції є арсеналом технічних засобів категорії уточнення, які складають повноту її комунікативного потенціалу; вибір тієї чи іншої логічної моделі уточнення показує який аспект подання інформації є комунікативно пріоритетним у тій чи іншій ситуації.

2. З формальної сторони спостерігаються значні розбіжності:

1. За кількістю компонентів, залучених до створення конструкцій:

– пояснювальні конструкції вважаються завжди бінарними: англ.: *Like an artist for ever seeking to discover the significant trifle which embodies the*

whole character of a scene, or place, or person, so those unconscious artists--the Forsytes had fastened by intuition on this hat; it was their significant trifle, the detail in which was embedded the meaning of the whole matter (Голсуорсі, е-doc).

‘Як митець, який перебуває у вічному пошуку важливої дрібниці, яка втілює весь образ сцени, місця, героя, так само й ті несвідомі митці – Форсайти, що керуються інтуїцією; це була їх важлива дрібниця, деталь, що була виявом суті усієї справи’. Укр.: *В Павловської скрізь в покоях було вже поприбирано, скрізь було чисто й гарно, як у келіях в черниці* (Нечуй-Левицький, е-doc). Пол.: *Byli to żołnierze ubrani w barwę czerwoną, dworską, i w wilcze kapuzy* (Сенкевич, е-doc). ‘Були то вояки, одягнені в червоний колір, королівський, і в каптур із вовка’.

– уточнювальні конструкції є, як мінімум, бінарними, але вони нерідко представляють собою складні структурно-синтаксичні утворення, характерною композиційною особливістю яких є лінійність та ієрархічність: англ.: *June went first to a back-street in Paddington, where Mrs. Smeech, her 'lame duck,' lived--an aged person, connected with the charring interest; but after half an hour spent in hearing her habitually lamentable recital, and dragooning her into temporary comfort, she went on to Stanhope Gate* (Голсуорсі, е-doc). ‘Спочатку Джун пройшла у заулок у Педінгтон, де місис Сміч, її «невдаха», жила – літня жінка, яка займалась хатніми справами; але після того, як вона провела там пів години, слухаючи її звичні прикрі розповіді та прикладаючи неймовірні зусилля, щоб хоча тимчасово її заспокоїти, вона пішла до Стенхоуп Гейт’. Укр.: *Іван Виговський усе сидів край віконечка і поглядав на хмарне небо, на густі хмари, котрі неначе бігли понад лісом, понад горою, доганяли одна одну, котячись, неначе чорний дим, густими довгими валами* (Нечуй-Левицький, е-doc). Пол.: *Chodziły też najrozmaitsze wieści między tłumem: to że książkę zostaje w Łubniach, to że wyjeżdża aż hen, ku Litwie, gdzie trzeba będzie za nim jechać; to nawet, że już pobił Chmielnickiego* (Сенкевич, е-doc). ‘Найрізноманітніші чутки ходили серед людей: те, що князь

залишається в Лубнях, те, що виїжджає аж ген, до Литви, куди треба буде за ним їхати; те навіть, що вже розбив Хмельницького’.

Різна кількість компонентів, які беруть участь у створенні пояснювальних та уточнювальних конструкцій, неодноразово обговорювалася лінгвістами (Л. В. Захарова (Захарова 2008), А. Ф. Прияткіна (Прияткіна 1983, 1990), Є. Н. Сидоренко (Сидоренко 1990)), проте структурне різноманіття уточнювальних конструкцій залишалося поза увагою.

2. За контактністю / дистантністю компонентів конструкції:

– притаманною рисою пояснювальних конструкцій є контактність її компонентів: англ.: *He had gone into every detail, known everything that went on, sometimes sat up all night over it* (Голсуорсі, e-doc). ‘Він вдавався до кожної дрібниці, знав все, що відбувалося, іноді коштом нічного сну’. Укр.: *Вона добре знала, що Павловська затягне снідання під ранні обіди, бо була дуже гостелюбна людина, любила веселе товариство, любила гостювати в других, любила і в себе прийняти товариство* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Tam gdzie drży owe światelko błędne, tam są swoi, tam są serca bratnie: książę Jeremi, Skrzetuski, Wołodyjowski, Zagłoba, książdz Muchowiecki* (Сенкевич, e-doc). ‘Там, де мерехтить те бліде світло, там є свої, там є братні серця: князь Ярема, Скретуський, Володийовський, Заглоба, князь Муховецький’.

– компонент, що уточнюється та уточнювальний компонент можуть розташовуватися у дистантній позиції: англ.: *He could catch the sound of her breathing close to the door, like the breathing of a creature threatened by danger* (Голсуорсі, e-doc). ‘Він міг відчути звук її подиху біля дверей, як подих того, кому загрожує небезпека’. Укр.: *Битви за битвами, ріки крові за ріками лились по всій Україні, одна другу доганяла, одна другу випереджала* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: – *Dobra jest piechota zaporoska, szczególniej do obrony zza okopu – mówił pan Śleszyński – ale ci jej wytrzymają, bo wyćwiczeński* (Сенкевич, e-doc). ‘- Вправною є запорозька піхота, особливо для оборони в окопі – говорив пан Шлешинський – але оці її витримують, бо натреновані’.

3. За позиційністю компонентів:

– у пояснювальних конструкціях компонент, що пояснюється, знаходиться в препозиції стосовно пояснювального компонента: англ.: *About six o'clock that afternoon old Jolyon returned from Wistaria Avenue, where now almost every day he spent some hours, and asked if his grand-daughter were upstairs* (Голсуорсі, e-doc). ‘Біля шести вечора Джоліон вернувся з Вістарія Авеню, де тепер майже кожен день він проводив кілька годин, і запитав, чи була його внучка наверху’. Укр.: *Вона шляхетського високого роду, вмітиме прийняти й привітати людей* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *W ogóle zaś owe naddnieprzańskie państwo – stara ziemia połowiecka – było pustynią mało co więcej od Dzikich Pól zamieszkaną, przez Tatarów często zwiedzaną, dla watah zaporoskich otwartą* (Сенкевич, e-doc). ‘А взагалі ота наддніпрянська держава – колишня половецька земля – була майже такою ж пустою, як і Дикі Поля малозаселеною, нерідко туди заїжджали татари, та і для запорозьких ватаг вона була відкритою’.

– в конструкціях з уточненням, уточнювальний компонент може знаходитися як в пре- так і в пост-, а інколи навіть і в інтерпозиції стосовно компонента, що уточнюється: англ.: *His preparations were leisurely; he caught, as every true artist should, at anything that might delay for a moment the effort of his work, and he found himself looking furtively at this unknown dame* (Голсуорсі, e-doc). ‘Приготування його були неквапливі; (букв.) він чіплявся, як і повинен кожен справжній митець, за все, що могло відтягнути момент його праці, і він зрозумів, що нишком поглядає на цю незнайому даму’. Укр.: *Тоді Виговський, ніби знехотя, присилуваний волею ради, згодився взяти часово булаву* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Ty ze mną, co chcesz, zrobisz* (Сенкевич, e-doc). ‘Ти зі мною, що хочеш, зробиш’.

4. За формальною зворотністю:

– пояснювальні конструкції є завжди формально зворотними, тобто зміна компонентів не викликає зміни смислу речення, оскільки обидва компоненти конструкції вказують на той самий денотат: англ.: *From all I can*

learn, he's got no business, no income, and no connection worth speaking of; but then, I know nothing-nobody tells me anything (Голсуорсі, e-doc). ‘Наскільки я знаю, він не має власної справи, прибутку, чи зв’язків, про які було б варто говорити; але знову ж таки, я нічого не знаю - ніхто нічого мені не розповідає’ Порівняймо: * *From all I can learn, he's got no business, no income, and no connection worth speaking of; but then, nobody tells me anything-- I know nothing*. ‘Наскільки я знаю, він не має власної справи, прибутку, чи зв’язків, про які було б варто говорити; але знову ж таки, ніхто нічого мені не розповідає – я нічого не знаю’ Укр.: – *Ой, що було, що було далі, то аж сумно оповідати: була одна мука для обох, і для Розалії, і для Германа* (Нечуй-Левицький, e-doc). Порівняймо: * – *Ой, що було, що було далі, то аж сумно оповідати: була одна мука і для Розалії, і для Германа, для обох*. Пол.: *Widocznie było to miejsce obronne, przeciw napadom i zajazdom zabezpieczone* (Сенкевич, e-doc). ‘Видається, ніби то було місце оборонне, що забезпечувало від нападів та заїздів’. Порівняймо: * *Widocznie było to miejsce przeciw napadom i zajazdom zabezpieczone, obronne*. ‘Видається, ніби то було місце що забезпечувало від нападів та заїздів, оборонне’

– уточнювальні конструкції не завжди є формально зворотними. Зміна уточненого та уточнювального компонентів може провокувати неминучу зміну смислу речення, або може бути неможливою в принципі, оскільки позбавляє вислів логіки: англ.: *James was still in the dining-room talking to Soames, who had come round again before breakfast* (Голсуорсі, e-doc). ‘Джеймс все ще був у їдальні та розмовляв з Соумсом, який знову зайшов перед сніданком’. Порівняймо: * *James was still in the dining-room talking to who had come round again before breakfast, Soames* ‘Джеймс все ще був у їдальні та розмовляв який знову зайшов перед сніданком, з Соумсом’ Укр.: *Взявши гетьманську булаву, Виговський зараз поїхав в Гадяч і викопав з землі закопаний гетьманом Богданом в Гадяцькому замкові великий скарб, цілий мільйон талярів* (Нечуй-Левицький, e-doc). Порівняймо: * *Взявши гетьманську булаву, Виговський зараз поїхав в Гадяч і викопав з землі закопаний гетьманом Богданом в*

Гадяцькому замкові великий цілий мільйон талярів, скарб. Пол.: *Miarkuję też o terrorze, jaki chłopstwo ogarnia, iż mają nas za przednią straż książęcą i wierzą, że cała potęga idzie za nami* (Сенкевич, e-doc) ‘Думаю також про страх, який панує серед селян, адже вважають нас передовою обороною князя і вірять, що за нами йде сила-силенна’. Порівняймо: * *Miarkuję też jaki chłopstwo ogarnia, o terrorze, iż mają nas za przednią straż książęcą i wierzą, że cała potęga idzie za nami* ‘Думаю також про який панує серед селян, страх, адже вважають нас передовою обороною князя і вірять, що за нами йде сила-силенна’

Ця ознака розмежування пояснення та уточнення неодноразово виділялася лінгвістами, такими як Н. С. Валгіна (Валгіна 1978, 2004), Л. В. Захарова (Захарова 2008), Т. Б. Фунтова (Фунтова 2002), однак категоричність цього твердження є сумнівною, оскільки існує чимала кількість формально зворотних уточнень, особливо у випадку препозиційного розташування уточнювального компонента. Наприклад: англ.: *But, afraid of losing the expansion of his chest, he leaned back again into a state of immobility, for he prized nothing so highly as a distinguished appearance* (Голсуорсі, e-doc). ‘Але, в обаві втратити кремезність постави, він відкинувся знову та завмер, оскільки вишукану зовнішність він цінував понад усе’. Укр.: *Старий батько Івана Виговського, як хазяїн, поналивав зелені здорові чарки пахучим медом* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Inni się też na godność oglądali, więc ja się podjąłem – i tu słuchajcie, bo co najciekawsze, to się dopiero zaczyna* (Сенкевич, e-doc). ‘Інші також на гідність зважали, отже я піднявся – і тепер слухайте, (букв.) бо що найцікавіше, те тільки тепер починається’. У кожному із наведених прикладів компоненти конструкції можна поміняти місцями, однак це не означає, що вони перестануть бути уточнювальними, оскільки відповідають усім критеріям уточнення (бінарність, можливі контактність та препозиційність, самостійність лише уточнювального компонента, конкретизація та різнореферентність). Таким чином, формальну незворотність можна віднести до факультативних, однак характерних для уточнення ознак.

5. За незалежністю та самостійністю компонентів, заангажованих для створення відповідних конструкцій:

– обидва компоненти пояснювальних конструкцій характеризуються відносною незалежністю. Вилучення будь-якого з них не призведе до алогізму речення та не порушить його загального смислу: англ.: *With the second glass of champagne, a kind of hum makes itself heard, which, when divested of casual accessories and resolved into its primal element, is found to be James telling a story, and this goes on for a long time, encroaching sometimes even upon what must universally be recognised as the crowning point of a Forsyte feast--'the saddle of mutton'* (Голсуорсі, е-доc). ‘Після другого бокалу шампанського, стає чутним мугикання, яке, якщо його позбавити випадкових фонових звуків та розділити на головні елементи, виявляється розповіддю Джеймса, і це триває досить довго, зазіхаючи навіть на те, що має бути універсально визнаним як вінець бенкету Форсайтів – «сідло із баранини»’. Порівняймо: * *With the second glass of champagne, a kind of hum makes itself heard, which, when divested of casual accessories and resolved into its primal element, is found to be James telling a story, and this goes on for a long time, encroaching sometimes even upon what must universally be recognised as the crowning point of a Forsyte feast*, чи * *With the second glass of champagne, a kind of hum makes itself heard, which, when divested of casual accessories and resolved into its primal element, is found to be James telling a story, and this goes on for a long time, encroaching sometimes even upon 'the saddle of mutton.'* Укр.: *Але їдь ти в індійське царство, все на схід сонця* (Нечуй-Левицький, е-доc). Порівняймо: * *Але їдь ти в індійське царство*, чи * *Але їдь ти все на схід сонця*. Пол.: *Obiecałem temu młodzikowi, temu gołowąsowi, że mi uszy obetnę – i obetnę, jakem Charłamp!* (Сенкевич, е-доc) ‘Обіцяв я тому малолітньому, тому безвусому, що йому вуха пообриваю – і пообриваю, не буду Харлампом!’. Порівняймо: * *Obiecałem temu młodzikowi, że mi uszy obetnę – i obetnę, jakem Charłamp!*, ‘Обіцяв я тому малолітньому, що йому вуха пообриваю – і пообриваю, не буду Харлампом!’ чи * *Obiecałem temu gołowąsowi, że mi uszy*

obetnę – i obetnę, jakem Charlamp! ‘Обіцяв я тому безвусому, що йому вуха пообриваю – і пообриваю, не буду Харлампом!’

– в уточнювальних конструкціях тільки уточнювальному компоненту властива самотійність. Його вилучення радикально не вплине на смисл речення, а вилучення компонента, що уточнюється, закономірно буде викликати комунікативні та синтаксичні недоліки висловлення: англ.: *Anyone who had seen the look, cold and furtive, thus interchanged, might have been pardoned for not appreciating the real understanding between them* (Голсуорсі, e-doc). ‘Усім, хто бачив той погляд, то холодний, то прихований, можна було пробачити недооцінку їх справжнього взаєморозуміння’. Порівняймо: **Anyone who had seen the look might have been pardoned for not appreciating the real understanding between them*, ‘Усім, хто бачив той погляд, можна було пробачити недооцінку їх справжнього взаєморозуміння’ і * *Anyone who had seen cold and furtive, thus interchanged, might have been pardoned for not appreciating the real understanding between them* ‘Усім, хто бачив то холодний, то прихований, можна було пробачити недооцінку їх справжнього взаєморозуміння.’ Укр.: *Низька світличка, обставлена по-старосвітському, стала веселіша, і Виговський, добре поснідавши, пішов в кабінетик одягатись* (Нечуй-Левицький, e-doc). Порівняймо: **Низька світличка стала веселіша, і Виговський, добре поснідавши, пішов в кабінетик одягатись*, і **Низька обставлена по-старосвітському, стала веселіша, і Виговський, добре поснідавши, пішов в кабінетик одягатись*. Пол.: – *Doczesność to wszystko, która upływa, przemija – i nic się po niej nie zostaje* (Сенкевич, e-doc). ‘Тимчасовість це все, (букв.) котра тече, минає – і нічого після неї не залишається’. Порівняймо: *– *Doczesność to wszystko*, ‘Тимчасовість це все і *– *to wszystko która upływa, przemija – i nic się po niej nie zostaje* ‘це все, (букв.) котра тече, минає – і нічого після неї не залишається.’

3. З логіко – семантичного боку поняття пояснення та уточнення також не є інтегральними, їх диференційні ознаки можна сформулювати в такі положення:

1. Різні комунікативні завдання пояснення та уточнення:

– суть пояснення полягає у додатковому, більш доступному викладенні знань про об'єкт мислення (компонент, що пояснюється), який гіпотетично може бути невідомим або незрозумілим для реципієнта: англ.: *As for George's nickname – 'The Buccaneer' – he did not think much of that* (Голсуорсі, e-doc). 'Щодо прізвиська Джорджа – «Пірат» – то він не дуже зважав на нього'. Укр.: *Кальвіністи мали недавно волю держатись своєї віри в Польщі, ми здіймали темні пуга з людського розуму, ми любимо науки й просвітність, любимо ширити їх в суспільстві* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Piesze regimenta i artyleria, czyli tak zwany "lud ognisty", złożone były przeważnie z wyborowych Niemców najętych za żołd wysoki; w dragonach służyli głównie miejscowi, Litwa w tatarskich chorągwiach* (Сенкевич, e-doc). 'Піхота і артилерія, тобто «вогняний люд», складались переважно з відібраних німців, найнятих за великі гроші, драгунами служили переважно місцеві, Литва з татарськими хоругвами'.

– уточнення передбачає не стільки незнання реципієнтом об'єкта, скільки а) можливість самокорекції адресата; б) більш прецизійного донесення важливої інформації з метою вказати на один контекстуальний варіант із декількох альтернативних: англ.: *Here's your mother, there she stands; she doesn't say anything* (Голсуорсі, e-doc). 'Ось твоя мама, там вона стоїть, нічого не говорить'. Укр.: *Кінь ніби чванився перед людьми своєю красою, своєю розкішною гривею та рівною статтю, позуючи на всі свої кінські лади* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Lepiej było dawniej zacząć ze mną traktaty, kiedy ja był mniejszy i siły własnej nie znał, ale że was korol do мене przisław, tak was wdzięcznym sercem w mojej ziemi przyjmuje...* (Сенкевич, e-doc). 'Треба було давно починати зі мною трактати, коли я був менший і сили власної не усвідомлював, але, якщо вже вас король послав до мене, то я з вдячним серцем приймаю вас на своїй землі... '.

2. В основі розмежування пояснення та уточнення лежить протиставлення тотожності-нетотожності референтів, виражених компонентами конструкції:

– і компонент, що пояснюється, і пояснювальний компонент вказують на один і той самий референт позамовної дійсності, змістове завантаження цих компонентів є однаковим, сигніфікативно тотожним: англ.: *And a common architect was no good--the memory of Parkes' tower precluded the employment of a common architect: This was why he had thought of Bosinney* (Голсуорсі, e-doc). ‘Звичайний архітектор не підходив – спогади про вежу Парків унеможливлювали прийняття на роботу звичайного архітектора: ось чому він думав про Босінні’. Ур.: *Вони забудуть про помсту; злість згасне в їх душі, а в серці запанує ласка та добро* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Gwarne uczty oficerskie, na których rozprawiano o przyszłych wojnach, nużyły niewymownie Skrzetuskiego, więc uciekał nad Solonice, gdzie ongi Żółkiewski tak strasznie Nalewajkę, Łobodę i Krępskiego pogromił* (Сенкевич, e-doc). ‘Гомінки офіцерські трапези, на яких гнули балачки про майбутні війни, перевтомлювали Скретуського, тому втікав він до Солоніца, де колись Жолковський так сильно побив Наливайка, Лободу і Крупського’.

– при уточненні компонент, що уточнюється та уточнювальний компонент вказують на різні референти позамовної дійсності, тому і смислове завантаження їх є теж різним: англ.: *He sought his son's eye; but lynx-eyed, taciturn, immovable, Soames gave no answering look* (Голсуорсі, e-doc). ‘Він шукав погляду свого сина; але з очами рисі, мовчазний, нерухомий, Соумс не відповів поглядом’. Укр.: *На ногах в неї були жовті сап'янці, трохи задрипані на снігу* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Czerń na ten widok zawyla radosnymi głosami, tak że przez chwilę nic nie było słyhać* (Сенкевич, e-doc). ‘Побачивши це, чернь закричала радісними криками, так що якийсь час нічого не було чути’.

3. У плані мовних прийомів:

– пояснення є близьким до перифрази: англ.: *They exaggerated so, you didn't know what to believe; and then, nobody told him anything, he had to find out everything for himself* (Голсуорсі, e-doc). ‘Вони настільки перебільшували, що не знати було чому вірити; і знову ж таки, ніхто нічого йому не говорив, про все доводилось довідуватися самому’. Укр.: *Килими полиняли, втратили лиск і фарби; один тільки дорогий квітчастий нелинючий перський килим на софі звеселяв сумну темну світлицю* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Nosił się po polsku, o ubiór niezbyt dbał i tylko na wielkie uroczystości nakładał szaty kosztowne, ale wówczas świecił cały od złota i kamieni* (Сенкевич, e-doc). ‘Одягався за польським звичаєм, не дуже зважав на стрій, і тільки на великі свята одягав дорогі наряди, але тоді просто сяяв золотом та коштовностями’.

– уточнення вимагає залучення мовних одиниць, що включають різні змістові компоненти: англ.: *It had left him power, at eighty-four, to admire beauty* (Голсуорсі, e-doc). ‘Це дало йому енергію, у вісімдесят чотири роки, милуватися красою’. Укр.: *Храм стояв на пригорку, здоровий та широкий, як скеля* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: – *Lepszy jak krew, którą pijecie – rzekł Zagłoba* (Сенкевич, e-doc). ‘Кращий аніж кров, яку п’єте – говорив Заглоба’.

Висновки до Розділу 1

1. Уточнення є лінгвістичною категорією, яка реалізується у сфері семантики, синтаксису і логіки.

2. Оскільки уточнення як окрему категорію не досліджено західноєвропейськими вченими, а розглянуто фрагментарно в різних розділах граматики, здебільшого, базуючись на морфологічних ознаках, то в цій роботі йдеться до пристосування критеріїв, виокремлених дослідниками на пострадянському просторі, до англійської, української та польської мов.

3. Уточнення є неоднорідною конструкцією за своїми поверхнево-синтаксичними властивостями, однак являє собою цілісну логіко-синтаксичну категорію, суть якої полягає в поширенні будь-якого члена речення через репрезентацію додаткової, більш детальної інформації.

Головним призначенням уточнення є уникнення контекстуальної багатозначності через усунення альтернативи.

4. Визначення суміжності інших лінгвістичних категорій з уточненням повинно базуватися, в першу чергу, на протиставленні подібності-відмінності категорійних і функційних ознак та повинно привести до виділення чітких критеріїв розмежування.

5. Керуючись тим, що низка семантико-синтаксичних категорій збігається з уточненням у змістовому плані, доцільним є виділення як суміжних з уточненням таких категорій: прикладка, вставка, однорідні члени речення, включення, виключення та пояснення.

6. Будь-які із суміжних семантико-синтаксичних категорій можуть, за певних умов, виконувати роль уточнювального компонента, що є результатом якісної трансформації простішої категорії у складнішу.

7. Суть відмінності уточнення і пояснення як логіко-синтаксичних категорій полягає в комунікації відношень тотожності-відмінності між референтами, вираженими компонентами конструкцій: для пояснення характерні логічні відношення рівнозначності, для уточнення – нерівнозначності.

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ

УТОЧНЮВАЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ

2.1. Основні принципи структурного розмежування уточнювальних конструкцій

Вивчення будь-якої мовної категорії передбачає докладний аналіз її структурних та семантичних особливостей. Ця проблема була фокусом багатьох досліджень, зокрема Козлової Н. С. (Козлова 1969), Кравченко Н. К. (Кравченко 1990), Крушельницька К. Г. (Крушельницкая 1956), Крилова О. А. (Крылова 1986), Кудашина В. Л. (Кудашина 2003), Лебедева Ж. С. (Лебедева 1965), Лекант П. А. (Лекант 1993),

Незважаючи на те, що вивчення питання структури уточнювальних конструкцій має довготривалий характер, у багатьох відношеннях, однак, компромісу не досягнуто. До дискусійних моментів відносять кількість структурних типів уточнювальних конструкцій, їхню формальну складність та смислове навантаження.

Залежно від кількості уточнених членів конструкції, її інформаційного навантаження, уточнення можуть бути однореферентними та поліреферентними. У однореферентних уточненнях один денотат уточнюється одним або декількома уточнювальними членами, не створюючи при цьому додаткових синтаксичних позицій, тоді як поліреферентні уточненнями заповнюють декілька потенційно валентних позицій у реченні, актуалізують зв'язок між кількома подіями, збільшують обсяг денотативного змісту уточнення за рахунок лексико-синтаксичних зв'язків між його членами. Що стосується позиційності, то в більшості випадків компонент, що уточнюється, знаходиться в препозиції відносно уточнювального компонента, наприклад: англ.: *He had become almost a myth--a kind of incarnation of security haunting the background of the Forsyte universe*

(Голсуорсі, e-doc). ‘Він став майже міфом – чимсь на зразок уособлення безпеки, яка побутує в самому серці всесвіту Форсайтів’. Укр.: *Він на одну мить спинився коло вікна і втупив очі в густі гілки волоських горіхів, обсіпаних інеєм, як сріблом* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Oni tedy powiadają, że te, co na miedzy leżą, to ich, a my...* (Сенкевич, e-doc). ‘Вони тоді говорять, що ті, котрі лежать на межі, то їх, а ми...’.

Однак з метою виділення, підкреслення, надання більшої змістової значущості уточнювальному компоненту, саме компонент, що уточнюється, переміщується в постпозицію, наприклад, англ.: *She had quite a reputation for saying the wrong thing, and, tenacious like all her breed, she would hold to it when she had said it, and add to it another wrong thing, and so on* (Голсуорсі, e-doc). ‘Вона частенько помилялася, і, будучи впертою як і весь її рід, вона ніколи не визнавала своєї помилки, і помилялася знову і знову’. Укр.: *Негарна з лиця, сухорлява, чорненька, але проворна й розумна, Павлина Рудницька і на старості літ зосталась такою ж романтичною і мрійною, якою була замолоду* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Kto po nasze głowy przyjdzie, ten i swoją przyniesie!* (Сенкевич, e-doc) ‘Хто по наші голови прийде, той і свою принесе!’.

Таким чином, для уточнювального компонента постпозиція є нейтральною, а препозиція інверсійною, що впливає на відтінки смислових відношень. Будучи логіко-синтаксичною категорією, уточнення завжди підлягає актуальному членуванню, де уточнений компонент є темою висловлення, а уточнювальний – ремою, або частиною комплексної теми, проте завжди частиною рематичною. Різні структурні типи уточнювальних конструкцій відображають темо-рематичне моделювання, де інтонація відіграє і конструктивну, і змістову роль, але об’єднує всі конструкції те, що уточнювальний компонент завжди інтонаційно відокремлений, представлений окремою синтагмою, тому що конструкцію з уточненням неможливо вимовити монотонно, без пауз, без додаткових фразових наголосів, не порушивши при цьому прагматику висловлення.

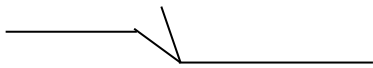
Мовлення людини шикується лінійно: деякі слова вимовляються раніше, деякі пізніше, – цей процес («раніше – пізніше») втілює в собі зв'язок між мовленням та часом. Оскільки мовлення пов'язане з часом, а час образно може бути концептуалізований в термінах простору (наприклад, ми можемо відображати час на осях системи координат), то людина може так само образно усвідомлювати зв'язок мовлення з простором:

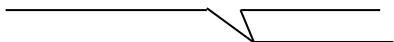
мовлення $\longrightarrow$ час $\longrightarrow$ простір

Система письма досліджуваних мов переконливо доводить такий спосіб матеріалізації мовлення. Написане речення легко сприймати як просторовий об'єкт, який складається з елементів (слів), розташованих у лінійній послідовності, тому будь-яке речення, а в нашому випадку уточнювальна конструкція, має матеріальне втілення у вигляді лінії, прямої, чи відрізка. Саме так можна відобразити уточнювальну конструкцію в просторі.

Аналіз уточнювальних конструкцій за складовими та смисловим зв'язком між ними дає змогу систематизувати безліч різноманітних уточнювальних конструкцій у досліджуваних мовах і представити їх у вигляді обмеженої кількості моделей. Ці моделі є абстрактними структурно-смисловими зразками, іншими словами, є структурно-смисловими репрезентаціями уточнень, які показують взаєморозташування елементів уточнювальної конструкції в лінійній структурі висловлення.

Принципи структурної будови уточнення можуть бути проілюстровані (таблиця 4) такими шістьма графічними схемами горизонтальних зв'язків, які відображають потенційну кількість членів уточнювальної конструкції, порядок їх поєднання та смисловий зв'язок між уточненим і уточнювальним членами, де:

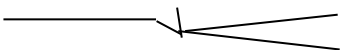
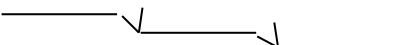
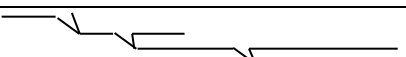
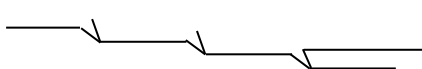
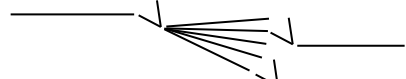
1).....	– текст речення;
2)	– межа між уточненим та уточнювальним компонентом та їхній смисловий зв'язок;
3)	– компонент, що уточнюється і

4)

уточнювальний компонент;
– уточнювальний компонент
перериває лінійність
попереднього уточнювального
компонента, поширюючи
один із його елементів;

Таблиця 2.4

Структура конструкцій з уточненням

Назва структурної моделі уточнення		Схема структурної моделі уточнення
Однореферентна	Базова	
	Паралельна	
Поліреферентна	Послідовна	
	Ієрархічна	
	Послідовно-ієрархічна	
	Паралельно-послідовна	

Наприклад, схема базової уточнювальної конструкції у реченні *Низька світличка, обставлена по-старосвітському, стала веселіша, і Виговський, добре поснідавши, пішов в кабінетик одягатись* (Нечуй-Левицький, e-doc) буде мати такий вигляд:

Низька світличка, обставлена по-старосвітському, стала веселіша, і Виговський, добре поснідавши, пішов в кабінетик одягатись.

Приклад паралельної структурної моделі уточнення, в якій уточнювальний компонент складається з декількох елементів, показує таке речення:

Наших козацьких послів поляки приймали й вітали, як і послів заграничних, цісарських, німецьких, венгерських (Нечуй-Левицький, e-doc).

..... й вітали, як і послів <u>заграничних</u>	царських	
	німецьких	
	венгерських	

Однореферентні уточнювальні конструкції співвідносяться з поліреферентними уточнювальними конструкціями як логіко-синтаксичні утворення простішого характеру з аналогічними утвореннями складнішого характеру. В однореферентних уточнювальних конструкціях є лише один уточнений і один уточнювальний компонент (уточнюється один референт), тоді як у межах поліреферентних конструкцій налічується кілька уточнених, і, відповідно, кілька уточнювальних компонентів (уточнюються кілька референтів). Іншими словами, складовими поліреферентних уточнювальних конструкцій виступають однореферентні уточнювальні конструкції, формальний характер поєднання яких і визначає структурний тип моделі.

2.2. Однореферентні уточнювальні конструкції

2.2.1. Ізоморфною є найпростіша базова модель конструкції, яку складають як мінімум дві словоформи (компонент, що уточнюється, та уточнювальний компонент), з'єднані анафоричними чи катафоричними відношеннями, однак більш характерним є складний синтаксичний склад одного (зазвичай уточнювального) чи двох її компонентів (рис. 2.1., 2.2., 2.3.). Наприклад:

англ.: *The sum was mounting up--next New Year's Day it would be fifteen hundred and odd pounds!* (Голсуорсі, е-доc) ‘Сума росла – в наступний день Нового року вона становила б півтори тисячі з лишнім фунтів’.

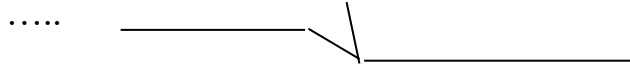

Рис. 2.1. Схема базової моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з англійської мови.

Укр.: *Був він син паволоцького попа, по прізвищу Чепурного, учився в Київській братській школі, і вже сам вийшов був на попи* (Нечуй-Левицький, e-doc).

Рис. 2.2. Схема базової моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з української мови.

Пол.: *Przed kilku dniami myśl o takiej nocy pod gołym niebem, w pustyni, przerażałaby ją śmiertelnie; dziś musiała sobie przypominać, że istotnie jest nad Kahamlikiem, daleko od swej komnaty dziewiczej, aby się uspokoić* (Сенкевич, e-doc). ‘Ще кілька днів тому думка про таку ніч під голим небом, в пустелі, злякала би її до смерті; сьогодні мусила собі пригадувати, що вона над Кагамліком, далеко від дівочого дому, щоб себе заспокоїти’.

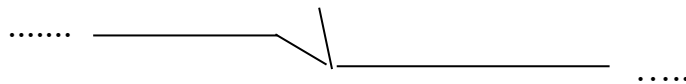

Рис. 2.3. Схема базової моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з польської мови.

Конструкції такого типу є бінарними, компоненти яких зіставляються відповідно до обсягу інформації, що передається. Зазвичай це відношення частини і цілого, загального і специфічного, типу і підтипу. Таким чином, один із компонентів обмежує, звужує, чи, навпаки, узагальнює, збільшує обсяг інформації порівняно з іншим. Однак узагальнення чи звуження

поняття уточнювальним компонентом є релевантним до стилю, емоційності, експресивності тексту, але не є суттєвим з погляду структури самої конструкції. Так, у наведеному прикладі з англійської мови, компонент *was mounting up* є надто загальним для правильного розуміння швидкості та термінів зростання згаданої суми, тому він поширений іншим, більш детальним, уточнювальним компонентом *next New Year's Day it would be fifteen hundred and odd pounds*, який за обсягом інформації є значно вужчим від попереднього: кількісно і темпорально «*next New Year's Day it would be fifteen hundred and odd pounds*» є складовою процесу «*was mounting up*». У прикладі з української мови уточнювальний компонент *по прізвищу Чепурного* конкретизує компонент, що уточнюється, *попа*, кількісно зводячи всіх потенційно можливих паволоцьких попів до одного, саме того, який є предметом опису автора. У прикладі з польської мови уточнювальний компонент *daleko od swej komnaty dziewcziczej* є також семантично більш узагальненим, ніж компонент, що уточнюється *nad Kahamlikiem*: географічно «*nad Kahamlikiem*» є частиною «*daleko od swej komnaty dziewcziczej*». Уточнення цього типу вимовляють з інтонацією відокремлення, з невеликим акцентом на тому, що підлягає уточненню. Якщо ж уточнювальний компонент займає кінцеву позицію в реченні, то акцент цей посилюється, і більшою чи меншою мірою збільшує паузу між компонентами конструкції. Інші приклади цієї структурної моделі: англ.: *In the crowded street he snapped up a cab under the very nose of a stout and much younger gentleman, who had already assumed it to be his own* (Голсуорсі, e-doc). ‘На людній вулиці він перехопив таксі під самим носом у гладкого і набагато молодшого джентльмена, котрий вже було подумав, що машина його’. *On national occasions, such as this, it was, indeed, almost impossible to avoid going there* (Голсуорсі, e-doc). ‘В час державних свят, таких як це, було, на правду, практично неможливо не піти туди’. Укр.: *Йдучи по саду, обсіпаному сріблястим інеєм, він все ніби бачив ту лелійно-білу панну з карими очима в матовому тумані срібного густого інею* (Нечуй-Левицький, e-doc). У кожній

майнула якась думка, якась надія (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: – *Ale wybacz waszmość pan, żem tu naprzód powinnej nie złożył dzięki za auxilium i skuteczny ratunek, który mnie od tak naglej śmierci wybawił* (Сенкевич, e-doc). ‘- Але вибачте, прошу пана, що заздалегідь не склав йому повинної, дякуючи за притулок і остаточний порятунок, який мене від такої наглої смерті визволив’. *Książę nic szczególnego nie polecił; kazał Skrzetuskiemu, w razie gdyby odpowiedź chanowa była pomyślna, wolno iść, tak aby ludzie i konie mieli się dobrze* (Сенкевич, e-doc). ‘Князь нічого конкретного не порадив; наказав Скршетуському, щоб, якби відповідь ханова була слухною, йшов повільно, так, щоб добре себе почували люди і коні’. Кількісно ця модель представлена 1714 одиницями в англійській мові, 3064 одиницями в українській мові та 2459 одиницями в польській мові, що складає 77,4%, 85, 8% і 86% всієї вибірки в кожній мові відповідно.

2.2.2. Паралельна модель (рис. 2.4. – 2.8.). Спільна для трьох мов, вона характеризується паралельністю кількох уточнювальних компонентів. Така модель має декілька семантичних предикатів у складі уточнювальних компонентів, які описують більше, ніж одну ситуацію, і поєднуються сурядним зв’язком. Наприклад:

англ.: *The subsidiary figures, of which there were six, female, nude, and of highly ornate workmanship, were all pointing towards the central figure, also nude, and female, who was pointing at herself; and all this gave the observer a very pleasant sense of her extreme value* (Голсуорсі, e-doc). ‘Були допоміжні персони, в кількості шести, жінки, оголені, та надзвичайно майстерні, всі вони вказували на центральну постать, також оголену, також жінку, яка в свою чергу вказувала на саму себе’.

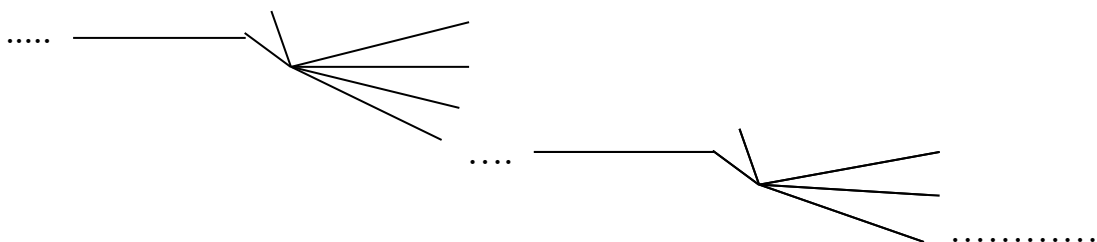

Рис. 2.4. Схема паралельної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з англійської мови.

Укр.: *Перша розлука буде важка, як страшна хвороба, як сама смерть, а друга буде вже не така важка* (Нечуй-Левицький, e-doc).

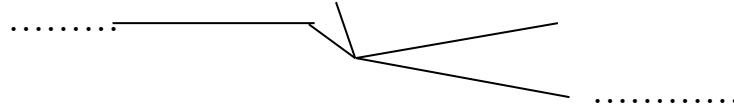

Рис. 2.5. Схема паралельної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з української мови.

Пол.: *Jest drugie punctum, ważniejsze, w którym do sumienia twego się odwołujemy, gdyż luboś Kozak, chcemy cię jako kawalera traktować* (Сенкевич, e-doc). 'Існує другий пункт, важливіший, у котрому до совісті твоєї звертаємось, тому що Козак ти, до тебе з повагою хочемо поставитися'.

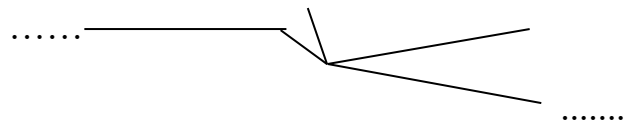

Рис. 2.6. Схема паралельної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з польської мови.

Для складових уточнювального компонента цієї моделі характерна незалежна синтаксична позиція в конструкції, вони безпосередньо включені до неї і займають окрему самотійну позицію. Будь-який із них (англ. *of which there were six, female, nude, and of highly ornate workmanship* чи *nude, and female, who was pointing at herself*; укр.. *як страшна хвороба, як сама смерть*; польськ. *ważniejsze, чи w którym do sumienia twego się odwołujemy*) може бути вилучений з уточнення, не порушивши його цілісності і не викликавши якихось морфологічних змін у реченні. Причому, незалежно від кількості уточнювальних членів конструкції (у нашій вибірці максимальна їх кількість в англійській та українській мовах дорівнює шести, а в польській – п'яти),

кількість синтаксичних позицій у межах конструкції не збільшується, адже уточнюється лише один референт, який перебуває в однотипному зв'язку з кожним із уточнювальних його компонентів; конструкція ускладнюється семантично за рахунок додаткових пропозицій і синтаксично за рахунок виникнення координаційних відношень між його складовими. Кількість уточнювальних компонентів такої моделі поширює конструкцію кількісно, але якісно вона залишається незмінною – однореферентною. Уточнення створюється шляхом переліку, такі уточнювальні компоненти близькі за значенням до перечислення, кількість їх варіюється, однак не є суттєвою за рахунок заповнення однієї синтаксичної позиції. Відбувається нагнітання інформації стосовно уточненого елемента конструкції; створення такої високої змістової валентності компонента, що уточнюється, спостерігається лише в цій структурній моделі. Кожен із уточнювальних компонентів є паралельним відносно іншого, так як існує смисловий зв'язок виключно між компонентом, що уточнюється, та уточнювальними компонентами, але немає ніякого безпосереднього зв'язку між самими уточнювальними компонентами. Уточнювальні компоненти цієї моделі інформаційно навантажують компонент, що уточнюється, змістовий обсяг якого збільшується прямопропорційно до кількості уточнювальних його компонентів. У сукупності вони створюють єдиний «блок» з тотожною функцією уточнення одного і того самого референта: відношення компонента, що уточнюється, і кожного окремо взятого уточнювального компонента має характер синтаксичної еквівалентності, однофункційності, рівнозначності. Так, у наведених прикладах цієї структурної моделі, словформи та словосполучення *nude, and female, who was pointing at herself* (англ. мова); *як страшна хвороба, як сама смерть* (укр. мова) та *ważniejsze i w którym do sumienia twego się odwołujemy* (польська мова) є синтаксично паралельними, вони не залежать одна від одної: їх граматичні форми мотивовані однією і тією ж словоформою *figure* (англ. мова), *важка* (укр. мова) та одним і тим самим словосполученням *drugie punctum* (польська мова), – тобто лінії їх синтаксичного зв'язку збігаються. Інтонація в конструкціях цієї структурної моделі максимально

наближена до інтонації, характерної для однорідних членів речення. Інші приклади цієї структурної моделі: англ.: *He marched in, to the sounds of the overture, like an old war-horse to battle* (Голсуорсі, e-doc). ‘Він бравов увійшов, під звучання увертюри, як старий військовий кінь вступає в битву’. *The gods had given Irene dark brown eyes and golden hair, that strange combination, provocative of men's glances, which is said to be the mark of a weak character* (Голсуорсі, e-doc). ‘Боги подарували Ірен темно-карі очі та золоте волосся, це дивне поєднання, яке проковує чоловічі погляди, яке нібито є ознакою слабого характеру’. Укр.: *Вона добре знала, що Павловська затягне снідання під ранні обіди, бо була дуже гостелюбна людина, любила веселе товариство, любила гостювати в других, любила і в себе прийняти товариство* (Нечуй-Левицький, e-doc). *Але в неї, бачите, багато усякої високої рідні: і князі Соломирецькі, і князі Любецькі, і князі Друцькі-Горські, і Огінські* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Jeden, stary, już prawie zgrzybiały, był to Fyłyn Zachar, drugi Anton Tatarczuk, ataman czechryńskiego kurzenia, człowiek około lat czterdziestu, wysoki, silny, z dzikim wyrazem twarzy i skośnymi, tatarskimi oczyma* (Сенкевич, e-doc). ‘Один, старий, вже майже трухлявий, був то Пилип Захар, другий Антон Татарчик, отаман чигиринського куреня, чоловік років сорока, високий, сильний, з диким виразом обличчя і косими, татарськими очима’. *Wszelako teraz, po zwycięstwie na Żółtych Wodach, po zniesieniu hetmanów, po rozpaleniu wojny domowej we wszystkich południowych województwach, rzeczy zaszły zbyt daleko, wypadki przerosły wszelkie oczekiwanie – teraz walka musiała się toczyć na śmierć i życie* (Сенкевич, e-doc). ‘Всіляко тепер, після перемоги під Жовтими Водами, після повалення гетьманів, після розпалення війни в усіх південних воєводствах, справа зайшла надто далеко, нещастя перевершило будь-які сподівання – битва була не на життя, а на смерть’.

У межах паралельних уточнювальних конструкцій можна виділити різновид, умовно названий розщепленою моделлю. Цей підвид, притаманний лише англійській та українській мовам. Особливістю його є те, що один із членів конструкції, уточнений чи уточнювальний, розчленовується іншим, і природно контактна позиція його складових стає

дистантною; тобто: а) уточнювальний компонент розщеплює компонент, що уточнюється, б) компонент, що уточнюється, розташовується в інтерпозиції відносно його паралельних уточнювальних компонентів, типовою для яких є постпозиція. Розщепленість одного із компонентів уточнення є прикладом неспівпадіння актуального та граматичного членування конструкції, що може свідчити про а) спонтанність думки, одночасність процесів її вираження і формування; б) прагматично стратегічне розставлення акцентів на окремих відрізках висловлення. Перший аргумент є характерним для усного мовлення, другий – для писемного. Наприклад:

англ.: *His son ought, under the circumstances, to have gone to the dogs; that law was laid down in all the novels, sermons, and plays he had ever read, heard, or witnessed* (Голсуорсі, е-doc). ‘Його син повинен, при таких обставинах, був розоритися; той закон був прописаний в усіх романах, проповідях та п’єсах, які він у своєму житті читав, про які чув та свідком яких він був’.

Рис. 2.7. Схема розщепленого підвиду паралельної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з англійської мови.

Укр.: *Черевань, стоячи збоку, усе дививсь на Шрама, роззявивши рот, да слухав* (Нечуй-Левицький, е-doc).

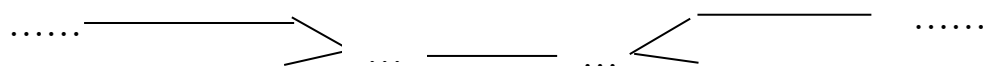

Рис. 2.8. Схема розщепленого підвиду паралельної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з української мови.

У наведеному прикладі з англійської мови, природно контактна позиція модального дієслова та інфінітива умисно розщеплена уточнювальною фразою *under the circumstances*, завдяки чому вона стає логічно наголошеною і вимагає додаткової концентрації уваги слухача. У позиційно нейтральному

розташуванні уточнювальний компонент був би розташований так: *His son ought to have gone to the dogs, under the circumstances, ...*, але в такому випадку наголошеною була б лише остання словоформа компонента, що уточнюється, а уточнювальний компонент *under the circumstances* вимовлявся б пониженим тоном у швидкому темпі. Саме інтерпозиційність уточнювального та розщепленість уточненого компонентів, відповідна інтонація (наголос на слові *circumstances*) та відносно нешвидкий темп підкреслюють важливість *обставин* в описаній ситуації. Зовнішнє порушення контактності уточненого компонента ні в якому разі не впливає на характер зв'язку між компонентами цієї конструкції, воно лише може більшою мірою підкреслювати відокремленість та самостійність уточнювального компонента в принципі. Суть відношень між компонентами залишається незмінною – «*under the circumstances*» конкретизує характер ситуації, вираженої «*...ought to have gone to the dogs*». Наведений приклад з української мови зображує інший різновид цієї моделі: тут уточнений компонент *дививсь* перебуває в інтерпозиції відносно уточнювальних його компонентів *стоячи збоку* та *роззявивши рот*. Така розщепленість уточнювальних компонентів якоюсь мірою збалансовує інтонаційний акцент на кожному зі складових конструкції, адже у позиційно нейтральному розташуванні словоформа «*дививсь*» стояла б в дистантній препозиції стосовно уточнювальних її компонентів і не виділялась б інтонаційно, акцентуванню підлягала б словоформа «Шрама», яка займала би контактну з уточнювальними компонентами позицію: *Черевань усе *дививсь* на Шрама, *стоячи збоку, роззявивши рот*, да слухав. При порівнянні оригінального і трансформованого речення, стає очевидним, що автентичне речення розповідає про те, як Черевань дививсь, а трансформоване – про Череваня і Шрама. Інші приклади цієї структурної моделі: англ.: *She might take alarm, he did not know what she might think; he hastened, therefore, to banish from his manner all traces of absorption, but in this he was about as successful as his father would have been, for he had inherited all old Jolyon's transparency in matters of*

domestic finesse; and young Mrs. Jolyon, busying herself over the affairs of the house, went about with tightened lips, stealing at him unfathomable looks (Голсуорсі, e-doc). ‘Вона могла збентежитися, невідомо про що вона думала; він тому поспішив всім своїм єством показати щирість та відкритість, а це йому так само вдавалося, як могло би вдатися його татові, адже він унаслідував всю відвертість старого Джоліона у справах домашніх хитрощів; і молода місіс Джоліон, займаючись хатніми справами, ходила зі стиснутими губами, незбагненно та крадькома поглядаючи на нього’. *His preparations were leisurely; he caught, as every true artist should, at anything that might delay for a moment the effort of his work, and he found himself looking furtively at this unknown dame* (Голсуорсі, e-doc). ‘Він не поспішав з приготуваннями; чіплявся, як і повинен кожен художник, за все, що могло би відкласти хоч на мить його зусилля попрацювати, і він піймав себе на тому, що нишком поглядав на цю незнайому даму’. Укр.: *Темнуваті вдень, кімнати ввечері, освітлені світлом, були набагато привітніші й приємніші, вистлані килимами, чисто прибрані, обвішані образами в дорогих золочених шатах* (Нечуй-Левицький, e-doc). *Скільки-то князів, лицарства і гетьманів добуло, воюючи за тебе, слави; скільки то на твоїх улицах, на тих старосвітських стогнах, на валах і церковних цвинтарях пролито крові християнської* (Нечуй-Левицький, e-doc). Кількісно паралельна модель уточнювальних конструкцій представлена 165 одиницями в англійській мові, 234 одиницями в українській мові та 87 одиницями в польській мові, що складає 7, 5%, 6,2% і 3% всієї вибірки в кожній мові відповідно.

2.3. Поліреферентні уточнювальні конструкції

2.3.1. Послідовна модель (рис. 2.9. – 2.12.). Ізоморфна для трьох досліджуваних мов, вона будується шляхом лінійного наслідування одного уточнення іншим. У такій моделі зв'язок між уточнювальними компонентами здійснюється послідовно: останнє слово уточнювального компонента стає компонентом, що далі уточнюється. Наприклад:

англ.: *He stumped his umbrella on the ground, as though to drive it into the heart of that unfortunate body, which had dared to ostracize his son and his son's son, in whom he could have lived again!* (Голсуорсі, e-doc). Він тикнув свою парасольку в землю, наче хотів пронизати нею серце того нещасного тіла, яке посміло вигнати свого сина та сина свого сина, в котрому він міг би продовжувати жити!'.

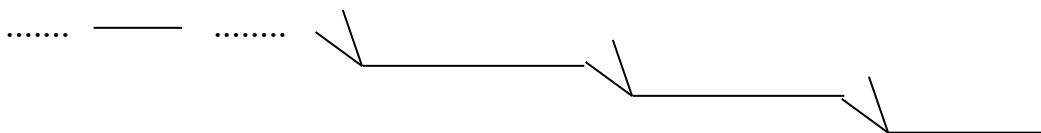

Рис. 2.9. Схема послідовної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з англійської мови.

Укр.: Усі мовчали, неначе за столом сиділи високі московські духовні особи, архієреї або митрополити, перед котрими було якось ніяково говорити про буденні справи (Нечуй-Левицький, e-doc)

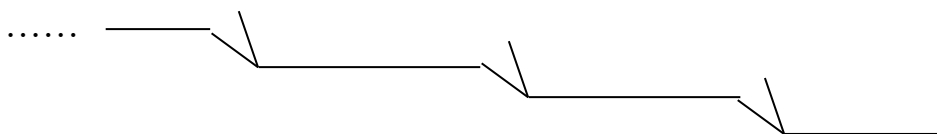

Рис. 2.10. Схема послідовної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з української мови.

Пол.: *Pan Wołodyjowski ruszył na to owsianymi wąsikami i spojrzął na Burlaja takim wzrokiem, jakim chart spogląda na wilka, którego mu nie wolno uchwycić za gardziel, a Rzędzian rzekł: – Dlatego to ja wam mówię, mości pułkowniku, jego nazwisko* (Сенкевич, e-doc). ‘У відповідь на те пан Володєєвський порухав вівсяними вусами і глянув на Бурлая таким поглядом, яким хорт глядить на вовка, якому не можна вчепитися в горло, а Редзян говорив:- Тому я і говорю вам, пане полковнику, його прізвище’.

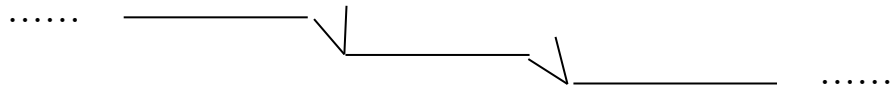

Рис. 2.11. Схема послідовної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з польської мови.

Поєднані таким чином складові являють собою ланцюг уточнень, який послідовно вводить семантичні предикати, пов'язані між собою підрядним зв'язком. Вони не характеризуються окремим, незалежним синтаксичним положенням, адже зв'язок реалізується через узгоджені словоформи, наприклад, *stumped, as though; body, which; son, in whom* (англійська мова); *митрополити, перед котрими* (українська мова) та *takim wzrokiem, jakim; wilka, którego* (польська мова), зазвичай вони поєднуються сполучниками, частками, займенниками різних розрядів, які виступають як конструктивний елемент і перебувають в атрибутивних, обставинних чи доповнювальних відношеннях. На відміну від послідовної моделі ця модель уточнення є синтаксично складнішою, тому що уточнює декілька референтів і, таким чином, створює додаткові синтаксичні позиції. Скажімо, атрибутивні позиції *which had dared to ostracize his son and his son's son* (англійська мова), *перед котрими було якось ніяково говорити про буденні справи* (українська мова) та *którego mu nie wolno uchwycić za gardziel* (польська мова) не збігаються і не є однофункціональними з позиціями *as though to drive it into the heart of that unfortunate body*, *неначе за столом сиділи високі московські духовні особи* та *jakim chart spogląda na wilka* в трьох досліджуваних мовах відповідно. Гіпотетично кількість членів такої моделі уточнення може бути необмеженою, максимальна ж їх чисельність у нашій вибірці дорівнює п'яти в англійській мові, чотирьом в українській мові та трьом в польській мові. Для цієї моделі обов'язковим є інтонаційне виділення компонента, що уточнюється, який вимовляється підвищеним тоном, після чого на уточнювальному його компоненті голос понижується. Інші приклади цього структурного типу: англ.: *Money was now his light, his medium for seeing, that without which he was really unable to see, really not cognisant of phenomena; and to have this thing, "I hope I shall never know the value of money!"* (Голсуорсі, е-

doc). ‘Гроші тепер стали для нього світлом, медіумом зору, без якого він не був би спроможний бачити, не був би свідомий чуттєвого сприйняття; і щоб їх мати, «маю надію, що я ніколи не буду знати ціну грошам!». *That she was one of those women--not too common in the Anglo-Saxon race--born to be loved and to love, who when not loving are not living, had certainly never even occurred to him* (Голсуорсі, e-doc). ‘Те, що вона була однією з тих жінок – тих, яких не часто можна зустріти в англосаксонській расі – природжених для кохання і закоханих, тих, які, якщо не кохають, то не живуть, ніколи навіть не спадало йому на думку’. Укр.: *А тепер ось ідється сльозами, мов на похоронах у Хмельницького, на тих смутних похоронах, що три дні гримали самотами, три дні сурмили смутно сурми, три дні лились козацькі сльози* (Нечуй-Левицький, e-doc). *Зверху понависало здорове каміння, розпечене й червоне, як гаряче залізо* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Namiestnik opowiadał wzajemnie towarzyszom o Krymie, gdzie prawie pół roku spędził czekając na respons chana jegomości, o tamtejszych miastach pozostałych z dawnych czasów, o Tatarach i o potędze ich wojennej, a na koniec o postrachu, w jakim żyli usłyszawszy o walnej na Krym wyprawie, w której wszystkie siły Rzeczypospolitej miały wziąć udział* (Сенкевич, e-doc). ‘Намісник в свою чергу розповідав товаришам про Крим, де провів майже півроку, чекаючи на ханову відповідь для його милості, про тамті місця, що залишилися з давніх-давен, про татар і їх військову могутність, а на сам кінець про пострах, в якому жили, почувши про масштабний похід на Крим, в котрому мали взяти участь всі сили Речіпосполитої’. *Wówczas począł się kiwać inaczej, bo nie od głowy ku nogom, ale z boku na bok, tak że za każdym razem uderzał z lekka w ścianę końcem szabli, która wysuwała się przez to spod kolan, przechylając się coraz bardziej ku wewnątrz, na stronę rękojeści* (Сенкевич, e-doc). ‘В той момент почав хитатися по-іншому, не з голови до ніг, а з боку на бік, так, що кожного разу злегенька ударяв стіну кінчиком шаблі, яка через те висувалася з-під колін, щораз більше схиляючись до середини, в сторону рукояті’. Кількісно ця модель представлена 207 одиницями в англійській мові, 335 одиницями в українській мові та 201 одиницею в польській мові, що складає 9,4%, 9,3% і 7% всієї вибірки в кожній мові відповідно.

ієрархічну конструкцію. Семантично така конструкція є насиченою, з об'ємним інформаційним змістом. Наприклад:

англ.: *He again took the lead to the cottage, where the agent, a tall man named Oliver, with a heavy face and grizzled beard, welcomed them* (Голсуорсі, е-doc). 'Він знову повів усіх до котеджу, де агент, високий мужчина по імені Олівер, з повним обличчям та сивою бородою, їх зустрів'.

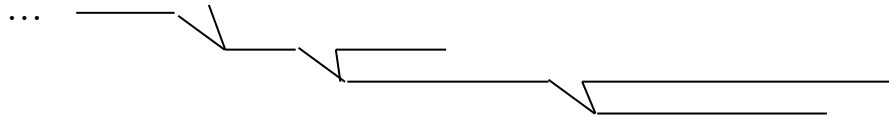

Рис. 2.13. Схема ієрархічної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з англійської мови.

Укр.: *Довга колегія на два етажі з двома високими флігелями, причепленими, неначе двоє крил, неначе розпустила й простягла в довжину свої міцні крила, сіла серед зеленої маси дерева й вчепилась кігтями в ґрунт міцно, твердо, ніби на віки вічні, запанувавши над усім містом* (Нечуй-Левицький, е-doc).

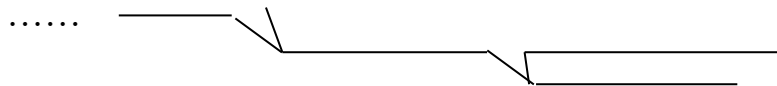

Рис. 2.14. Схема ієрархічної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з української мови.

Пол.: *Ciało na mnie takie od ran dziurawe, że o to się tylko boję, czy święty Piotr, który jest marszałkiem bożym i ochędóstwa w niebie doglądać musi, puści mnie do raju w tak podziurawionej sukni* (Сенкевич, е-doc). 'Моє тіло так тяжко ранами дірчаве, що єдине боюся, чи святий Петро, що маршалом Божим служить і пильнує на небі порядок, пустить мене до раю в такому дірчавому платті'.

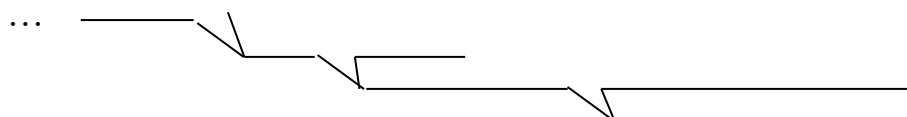

Рис. 2.15. Схема ієрархічної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з польської мови.

Це ієрархічна структура, в котрій одні відношення і зв'язки ніби накладаються, а, точніше, вклинюються в інші. Уточнення в цьому випадку має ускладнену внутрішню структуру, в якому один його сегмент входить в інший, що розширює структуру компонента до декількох лінійних планів. Має місце так би мовити «втручання» в синтаксично цілісну побудову з метою додаткового звернення уваги на окремий компонент структури, виділення його з-поміж інших, з погляду автора комунікативно менш релевантних компонентів. На відміну від паралельної структурної моделі уточнення, де єдиний компонент, що уточнюється, є центром «тяжіння» змістової насиченості, в ієрархічній структурі створюється декілька опорних, менш змістовно навантажених точок, які підлягають поширенню. Вони, таким чином, завдяки своїй кількості більше одного, ніби дещо рівномірніше розподіляють між собою весь потенційно можливий обсяг семантичної завантаженості конструкції. Така модель збільшує позиційний склад уточнення, тобто створює якусь певну кількість компонентів, що уточнюються, котрі, на відміну від уточнення за ланцюговим принципом, не розвивають лінійну послідовність, а синтаксично поглиблюють структуру, тобто зв'язок реалізується не тільки по горизонталі, але й по вертикалі. Як у наведеному прикладі з англійської мови: уточнювальний компонент, *with a heavy face and grizzled beard* уточнює словоформу *man*, яка синтаксично узгоджується зі своїми контактними пре- і постпозитивними одиницями, що слугують уточнювальним компонентом до слова *agent* і, нарешті, ці два компоненти взяті разом (*a tall man named Oliver, with a heavy face and grizzled beard*) вклинюються і переривають синтаксично узгоджений лінійний компонент *where the agent...welcomed them*. У прикладі з української мови

уточнювальний компонент *ніби на віки вічні* свого роду вклинюється в ряд узгоджених слівформ: *міцно, твердо...запанувавши над усім містом*. Він, будучи відокремленим та самостійним, може легко бути вилученим з речення, однак це призведе до спрощення речення, як семантичного, так і синтаксичного. В прикладі з польської мови уточнення *który jest marszałkiem bożym i ochędóstwa w niebie doglądać musi* узгоджується із словосполученням *święty Piotr*, попередній уточнювальний компонент синтаксично залежить від займенника *to*, і, нарешті, перший з уточнювальних компонентів *że o to się tylko boję* уточнює прикметник *takie dziurawe*. Ця структурна модель уточнення вимовляється з інтонацією, характерною для вставки, введення (Прияткина 1990: 67), тобто з пониженням голосу на уточнювальному компоненті, і дещо швидше, ніж решта конструкції. Інші приклади цього структурного типу: англ.: *It was Soames, who, crossing from the shady side of Piccadilly, where he had been walking home from the office, had suddenly appeared alongside* (Голсуорсі, e-doc). ‘Це був Соумс, який, виходячи з затемненої сторони Пікаділі, куди він прямував додому з офісу, раптом з’явився поруч’. *His angry eyes never deserted the back of that cab, which, like a lost chance, haunted the darkness in front of him* (Голсуорсі, e-doc). ‘Його злющі очі проводжали поглядом таксі, яке, як втрачений шанс, блукало перед ним у сутінках’. Укр.: *Сумне небо, вкрите густими хмарами, високі сосни, що стояли, ніби стіни, по обидва боки дороги, наводили на його задуму* (Нечуй-Левицький, e-doc). *Ганна Хмельницька почала вітатись з молодою гетьманишею: вона поклала обидві руки на Олесині плечі і поцілувалась з нею тричі, потім вони обидві, в знак обопільної поваги, як обидві гетьманиші, поцілували одна другу в плече* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Nie brakło też i wiwatów, na które książę wdzięcznie odpowiadał, raz, z przyrodzonej sobie ludzkości, a po wtóre, chcąc tą ludzkością kaptować stronników dla królewicza Karola, których też i nakaptował samym swym widokiem немало* (Сенкевич, e-doc). ‘Достатньо було і похвал, на які князь відповідав з вдячністю, по-перше з вродженої людяності, а по-друге, з бажання прихилити тією людяністю

союзників до королевича Кароля, яких немало прихилив одним лиш виглядом своїм’. *Nie wiedział jednak, że owa stworzona przezeń przepaść tak jest wielka, iż żadne układy nie wyrównają jej nawet na taki czas, jakiego on sam, Chmielnicki, mógł potrzebować* (Сенкевич, e-doc). ‘Не знав, однак, що та створена ними прірва є настільки великою, що ніякі домовленості не вирівнюють її, навіть на той час, якого він сам, Хмельницький, міг потребувати’. Кількісно ця модель представлена 75 одиницями в англійській мові, 74 одиницями в українській мові та 40 одиницями в польській мові, що складає 3,4%, 2,1% і 1,4% всієї вибірки в кожній мові відповідно.

2.3.3. Послідовно-ієрархічна модель (рис. 2.16. – 2.18.). Ця модель також є ізоморфною для трьох мов, вона комбінує в собі послідовність та ієрархічність поєднання уточнених та уточнювальних складових конструкцій. Компоненти уточнення такої моделі пов’язані між собою підрядним зв’язком, але семантичне ускладнення будується за двома принципами: ланцюгового введення пропозицій та подальшого поглиблення структури, тобто створення її багатоплановості. Наприклад:

англ.: *This bearded man also wore a moustache, which had given rise to grave doubts in the minds of many members--of the family--, especially those who, like Soames, had been to public schools, and were accustomed to niceness in such matters* (Голсуорсі, e-doc). ‘Цей бородатий чоловік мав також і вуса, які викликали серйозні сумніви у багатьох членів сім’ї, особливо тих, хто, як Соумс, вчилися в приватних школах і звикли до витонченості в подібного роду справах’

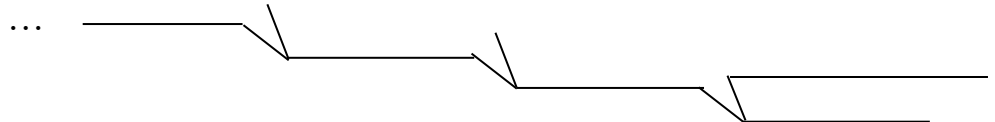

Рис. 2.16. Схема послідовно-ієрархічної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з англійської мови.

Укр.: *А тут ще почало темніти, так Сомкове військо – наче те море, що спереду ще хоч видно, як хвилі ходять, а далш, у темноті, так уже тільки реве да бурхає* (Нечуй-Левицький, e-doc).

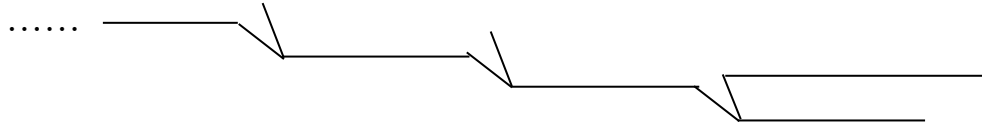

Рис. 2.17. Схема послідовно-ієрархічної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з української мови.

Пол.: *Kilkudziesięciu ludzi czerkaskich opowiedziało się przy nim i wszczęła się bitwa krótka, straszna – jak wszystkie walki, w których garść ludzi pożądająca nie łaski, ale śmierci, broni się tłumom* (Сенкевич, e-doc). ‘Кілька десятків людей черкаських сказали йому правду в очі і почалася битва коротка, страшна – як всі бійки, в яких жменя людей, що не життя, а смерті вимагає, прикривається натовпом’.

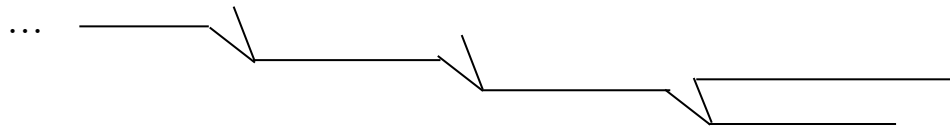

Рис. 2.18. Схема послідовно-ієрархічної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з англійської мови.

Такий структурний різновид свідчить про необхідність інтонаційного виділення якоїсь семантично важливої, найбільш релевантної для комунікативного завдання складової уточнювального компонента в послідовному, типовому для розповіді, викладенні подій. У наведених прикладах уточнення *like Soames*, *у темноті* та *nie łaski, ale śmierci* в англійській, українській та польській мовах відповідно, є додатково наголошеними, інтонаційно підкресленими, що в певному сенсі може трактуватися як ідея уточнювального висловлення. Складові такої моделі уточнення також зазвичай по'єднуються сполучниками, частками та займенниками, що є доказом їх синтаксичної залежності. Інші приклади цього структурного типу: англ.: *In the spring of the year 1881 he was visiting his old school- fellow and client, George Liversedge, of Branksome, who, with the view of developing his pine-woods in the neighbourhood of Bournemouth, had placed the formation of the company necessary to the scheme in Soames's hands*

(Голсуорсі, e-doc). ‘Весною 1881 року він навідався до свого старого шкільного приятеля та клієнта, Джорджа Ліверседжа, з Бренксомів, який, з наміром переробки соснової деревини в районі Борнмуту, віддав формування корпорації відповідно з задумом у руки Соумса’. *As these visions crowded before him, causing emotion to swell his heart, he rose, and stood at the window, looking down into the little walled strip of garden, where the pear-tree, bare of leaves before its time, stood with gaunt branches in the slow-gathering mist of the autumn afternoon* (Голсуорсі, e-doc). ‘Оскільки ці видіння роїлися натовпом перед ним, розпираючи його душу, він підвівся і став біля вікна, дивлячись на обмуровану садову смугу, де груша, ще так рано, а вже без листя, стояла з довжелезним гіллям в негустому тумані осіннього пополудня’. Укр.: *Але ти дуже змінився, неначе не той став: ти виріс, і дуже виріс, і яюсь вилюднів, не то що змужнів...* – знехотя заговорив Єремія, але тон його мови був гордовитий, неохочий, трохи неласкавий (Нечуй-Левицький, e-doc). *І сподіваюсь — не діждуся того дня, тієї години, коли ти, як те осіннє сонце, вийдеш з чорних хмар і блиснеш на мене ласкою* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Schwytałem kilku ludzi, którzy wyznali, iż Chmielnicki wysłał ochotnika, który by za waszą książęcą mością szedł a ogień, jeśli wiatr będzie pomyślny, podkładał* (Сенкевич, e-doc). ‘Піймав я кілька людей, які визнали, що Хмельницький послав добровольця, котрий би за вашою княжою милістю йшов, і вогонь, якщо вітер буде попутний, підкладав’. *Wiódł on ośmiuset ludzi takiego jak sam pokroju, częścią szlachty, częścią Kozaków, którzy by wszyscy, na dobrą sprawę, wisieć powinni* (Сенкевич, e-doc). ‘Вів він вісімсот людей таких як він сам, частково шляхтичів, частково козаків, і всі вони (букв. «котрі всі»), по-доброму, повинні би висіти’. Кількісно ця модель представлена 8 одиницями в англійській мові, 20 одиницями в українській мові та 45 одиницями в польській мові, що складає 0,4%, 0,6% і 1,6% всієї вибірки в кожній мові відповідно.

2.3.4. Паралельно-послідовна модель (рис. 2.19. – 2.21). Спільна для трьох досліджуваних мов, ця модель являє собою змішаний тип паралельності уточнювальних компонентів з подальшим ускладненням конструкції за ланцюговим принципом. Наприклад:

англ.: *The house must be in good style, something that would always be certain to command a price, something unique, like that last house of Parkes, which had a tower; but Parkes had himself said that his architect was ruinous* (Голсуорсі, e-doc). ‘Дім повинен бути в хорошому стилі, він (букв. «в чомусь, що») завжди диктує ціну, завжди унікальний, як стиль останнього будинку Паркса, з вежею; хоча Паркс сам говорив, що архітектор був згубним’.

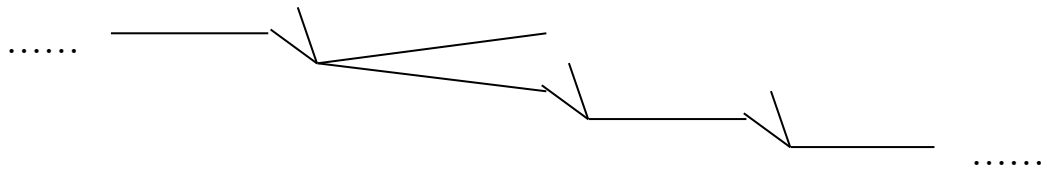

Рис. 2.19. Схема паралельно-послідовної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з англійської мови.

Укр.: *Через руки тітки Якилини звідтіл'я почали виходити, неначе з Ноевого ковчега, усякі звірі: сині ведмеді, зелені леви, якісь міфічні чудернацькі крокодили чи ящірки з лапами, а далі виліз з пічурки якийсь здоровий вишневий змій з товстим пухом і з тонким хвостом, закрученим, неначе бублик* (Нечуй-Левицький, e-doc).

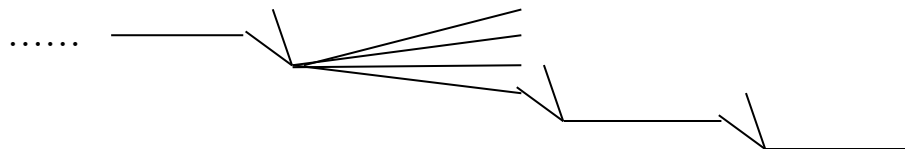

Рис. 2.20. Схема паралельно-послідовної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з української мови.

Пол.: *Wiem, na com się porwał; wiem, jako straszna jest siła przeciw mnie: obaj hetmani, twój straszny książ, któren sam za całe wojsko stanie, a Zasławscy, a Koniecpolscy, a wszystkie owe królewęża, które na szyi kozackiej nogę trzymają!* (Сенкевич, e-doc). ‘Знаю, на що наразився; знаю наскільки страшна є сила проти мене: обидва гетьмани, твій страшний князь, який сам може ціле військо замінити, і Заславські, і Конєцпольські, і всі ті королевичі, котрі на козацькій шиї ногу тримають!’

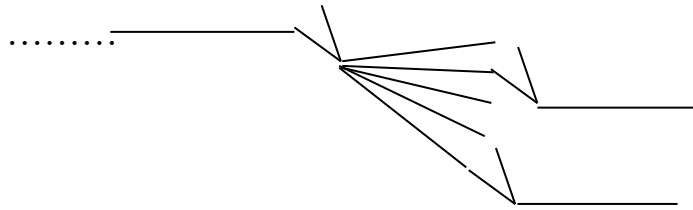

Рис. 2.21. Схема паралельно-послідовної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з польської мови.

Відрізняється дана модель від моделі з власне паралельними уточнювальними компонентами тим, що за рахунок подальшого послідовного введення семантичних предикатів конструкція ускладнюється синтаксично створенням нових позицій, і семантично, насичуючи додатковим інформативним навантаженням вже не первісний референт, а інший денотат, який відображений в кінцевій позиції попереднього уточнювального компонента. Як у наведеному прикладі з англійської мови: уточнювальні компоненти *something that would always be certain to command a price* та *something unique* конкретизують один і той самий референт – *good style*, а от два інші уточнювальні компоненти *like that last house of Parkes* та *which had a tower* деталізують свою препозитивну контактну словоформу, без узгодження з першими двома компонентами конструкції. У наведеному прикладі з української мови всі уточнювальні компоненти, за винятком двох останніх, є синтаксично паралельними, поширюючи словоформу *звірі*; тоді як компоненти *закрученим* та *неначе бублик* не є однофункційними з попередніми: вони не мають прямого відношення до уточненого компонента *звірі*, а послідовно конкретизують останній із однореферентних компонентів. У польській мові уточнювальні компоненти *obaj hetmani, twój straszny książ, a Zasławscy, a Koniecpolscy, a wszystkie owe królewężta* однаково поширюють компонент, що уточнюється *siła przeciw mnie*, але, окрім цього, два із них (*książ* і *królewężta*) додатково деталізовані уточнювальними компонентами *któren sam za całe wojsko stanie i które na szyi kozackiej nogę trzymają*

відповідно. Інтонація цієї конструкції максимально наближена до інтонації, характерної для однорідних членів речення з додатковим акцентом на наступних компонентах, які підлягають подальшому уточненню. Інші приклади цього структурного типу: англ.: *And as Soames stood looking at her, the sensation that most men have felt at one time or another went stealing through him--a peculiar satisfaction of the senses, a peculiar certainty, which novelists and old ladies call love at first sight* (Голсуорсі, e-doc). ‘І коли Соумс стояв, дивлячись на неї, він відчув як ним крадькома оволодіває почуття, яке рано чи пізно відчуває більшість чоловіків – особливе задоволення його чуттєвого прийняття, особлива визначеність, яку новелісти та досвідчені леді називають коханням з першого погляду’. *June paused for a moment to look at herself in the little old-fashioned silver mirror above the oaken rug chest--a slim, imperious young figure, with a small resolute face, in a white frock, cut moon-shaped at the base of a neck too slender for her crown of twisted red-gold hair* (Голсуорсі, e-doc). ‘Джун затрималась на хвилику, щоб подивитися на себе в маленьке старомодне срібне дзеркало над дубовим комодом – на струнку, владну молоду постать, з маленьким рішучим обличчям, в білому платті з округлим вирізом дококола шії, надто тендітної для крони її кучерявого рижувато-золотого волосся’. Укр.: *А страшні мари та привиди все виглядали з дверей, мертві, жовті, з розплющеними страшними очима, з широкими ранами на шиях, з розрубаними головами, з пообтинаними руками, котрі теліпались коло плечей* (Нечуй-Левицький, e-doc). *Домінік Заславський, нездатний до війни, відомий ласун, розкішний, випещений унук князів Острозьких, що завсіди любили розкіш і були такі ласуни, як і Домінік* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Słońce, cudna pogoda i woń zbliżającej się wiosny napawały wesolością serca, a namiestnik tym był weselszy, że wracał z długiej podróży pod dach księżęcy, który był zarazem jego dachem, wracał sprawiwszy się dobrze, więc i przyjęcia dobrego pewny* (Сенкевич, e-doc) (Сенкевич, e-doc). ‘Сонце, чудесна погода і запах близької вже весни напували серця радістю, а намісник ще більше радів (букв. «тим був

веселіший, що...», бо повертався з далекої подорожі під княжий дах, який був і його дахом, повертався з виконаним завданням, а отже в хорошому прийомі впевнений'. *Chodziły też najrozmaitsze wieści między tłumem: to że ksiązę zostaje w Łubniach, to że wyjeżdża aż hen, ku Litwie, gdzie trzeba będzie za nim jechać; to nawet, że już pobił Chmielnickiego* (Сенкевич, e-doc). 'Найрізноманітніші вісті ходили між людьми: те, що князь залишається в Лубнах, те, що виїжджає аж ген, до Литви, куди треба буде за ним їхати; навіть те, що вже переміг Хмельницького'. Кількісно ця модель представлена 44 одиницями в англійській мові, 72 одиницями в українській мові та 29 одиницями в польській мові, що складає 2%, 2% і 1% всієї вибірки в кожній мові відповідно.

Наявність більшості структурних моделей в усіх трьох досліджуваних мовах засвідчує про універсальність характеру уточнювальних конструкцій. Тобто, уточнювальна конструкція є властивістю людської думки, і обумовлена вона є її структурою, яка в різноструктурних мовах може передаватися різними засобами. Уточнювальна конструкція відображає універсальність мислення, яка різними способами проявляється в поданні інформації і обробці її свідомістю людини.

Різноманіття виділених структурних моделей свідчить про досить широкий арсенал технічних засобів передачі уточнення в кожній з досліджуваних мов. Найбільш продуктивними є однореферентні структури, як такі, що, не будучи інформативно обтяжливими, тому нескладними для сприйняття, здатні досягнути поставленої комунікативної мети та відтворити прагматичну заданість. Наявність поліреферентних структур обумовлена, перш за все, матеріалом дослідження (художня проза), уточнювальні конструкції таких моделей не тільки детально та прецизійно здатні викласти інформацію, вони також є свідченням авторської майстерності та професіоналізму у використанні складних стратегічних систем з метою емоційного виділення об'єкта та підбору формулювань, які відповідають поставленій меті. Варто зазначити, що поліреферентні структури вживаються

переважно в розповіді та відносно рідко зустрічаються в репліках героїв (2% – англійська мова, 11% – українська мова та 13% – польська мова), що може якоюсь мірою відображати відмінності між пластом мови художнього твору та пластом мови реального спілкування, хоча ми, звичайно, розуміємо, що репліки героїв також належать до сфери художнього твору. Справа у тому, що однореферентна структура є легкою і з погляду формулювання, і з погляду сприйняття, що й визначає таку високу її продуктивність у досліджуваному матеріалі, і дозволяє припустити частіше вживання в усному мовленні в порівнянні з поліреферентними моделями уточнення. Останні, через свою складність, передбачають «підготовку», тобто попереднє продумування засобів вираження процесу мислення; це свідчить про те, що сфера їх застосування – це, в першу чергу, писемний текст, який, при потребі, можна перечитати декілька разів. Іншими словами, під час усного мовлення адресат не має у своєму розпорядженні достатньо часу для створення складних синтаксичних структур, тому вдається до використання простіших.

Задля унаочнення висновків, які були зроблені під час опису та порівняння структур уточнювальних конструкцій у досліджуваних мовах, видається доцільним їх демонстрація у зведеній таблиці (див. табл. 2.5).

Виділені моделі вирізняються кількістю членів, а отже і змістовою ємністю, типами зв'язку, відношеннями між структурними компонентами, присутністю / відсутністю додаткового акцентування уваги на одному із складових елементів конструкції, інтонацією. Спільним для усіх структурних моделей уточнення є те, що компонент, який уточнюється, завжди перебуває у відношенні взаємозв'язку з уточнювальним(и) його компонентом(ами) і зумовлює його/їх змістову навантаженість.

Не претендуючи на універсальність, оскільки матеріалом дослідження слугувала проза лише художнього тексту і лише чотирьох авторів, можна зробити деякі припущення стосовно кількісних розбіжностей показників у досліджуваних мовах. Оскільки в англійській мові, у порівнянні з двома

іншими, процент базових конструкцій є меншим, а паралельна, послідовна, ієрархічна та паралельно-послідовна моделі кількісно переважають, то це може свідчити про більшу насиченість та ускладненість речень в англійській мові, схильність до більшої ситуативної концентрації, більшої пропозиційності, а, відповідно, і більшої змістової завантаженості інформації в межах одного речення. У польській мові, навпаки, спостерігається тенденція до уникання використання інформативно обтяжливих структур, про що свідчить найвищий процент базових конструкцій, та менша кількість практично всіх інших структурних моделей у порівнянні з двома іншими мовами.

Таблиця 2.5

Кількісні та якісні характеристики структури конструкцій з уточненням в англійській, українській та польській мовах

Структурна модель		Кількість структурних моделей в досліджуваних мовах			Всього
		Англійська	Українська	Польська	
Однореферентна	Базова	1714 (77,4%)	3064 (80,7%)	2459 (86%)	7237 (81,6%)
	Паралельна	165 (7,5%)	234 (6,2%)	87 (3%)	486 (5,5%)
Поліреферентна	Послідовна	207 (9,3%)	335 (8,8%)	201 (7%)	743 (8,4%)
	Ієрархічна	75 (3,4%)	74 (1,9%)	40 (1,4%)	189 (2,1%)
	Послідовно-ієрархічна	8 (0,4%)	20 (0,5%)	45 (1,6%)	73 (0,8%)
	Паралельно-послідовна	44 (2%)	72 (1,9%)	29 (1%)	145 (1,6%)
Всього		2213 (100%)	3799 (100%)	2861 (100%)	8873 (100%)

Висока продуктивність базової моделі уточнювальних конструкцій у трьох досліджуваних мовах пояснюється тим, що ця модель є вигідним для автора художнього тексту засобом подання інформації: а) незважаючи на досить простий тип ускладнення речення, все ж необхідні зв'язки між його

членами встановлюються і більш релевантна для комунікативної мети інформація акцентується; б) будучи найпростішим структурним типом уточнювальної конструкції, що утворює лише один уточнений і один уточнювальний елемент, ця модель не є обтяжливою для інформаційної завантаженості речення; в) саме інформаційна необтяжливість та нескладність цієї моделі не вимагає надмірних зусиль читача у сприйнятті поданої інформації, що є важливим з погляду доступності тексту.

Однореферентні структурні моделі уточнення, ймовірно, є частотнішими, ніж поліреферентні, і у реальному мовленні, завдяки простоті структури та легкості формулювання і сприйняття. Поліреферентні структурні моделі уточнення передбачають свідомі операції маніпулювання синтаксичними засобами як технічним матеріалом для створення більш складних за своєю структурою конструкцій, властивих писемному мовленню.

Висновки до Розділу 2

1. Сама по собі конструкція з уточненням не є стихійною, вона є засобом створення особливої структури, метою якої є передача особливих взаємовідносин між компонентом, що уточнюється, та уточнювальним компонентом; саме зміна позиційності компонентів, а відповідно з цим і зміна інтонаційного оформлення, варіюють смислові відтінки та переставляють логічні наголоси в реченні, спрямовуючи увагу реципієнта на окремі частини висловлення.

2. Вибираючи ту чи іншу структурну модель уточнення, автор встановлює бажані відношення між членами речення, а також послаблює можливо небажані зв'язки, котрі мали б місце без поширення того чи іншого елемента речення, відповідно до його прагматики.

3. Зв'язок між компонентом, що уточнюється, та уточнювальним компонентом має певні форми синтаксичного оформлення, які базуються на таких принципах: а) паралельність уточнювальних компонентів; б) лінійність та послідовність прямування уточнювальних конструкцій за

ланцюговим механізмом; в) ієрархічність структури уточнення, тобто створення багатоплановості; г) поєднання названих типів. Гіпотетично можна припустити існування змішаного типу, який би комбінував у собі паралельні уточнювальні компоненти з подальшим їх ускладненням за ієрархічним принципом, але в дібраному практичному матеріалі такі одиниці не були представлені.

4. У рамках матеріалу дослідження арсенал засобів побудови конструкцій з уточненням в англійській та українській мовах виявився багатшим за рахунок наявності розщепленого (англійська, українська мови) та розщеплено-послідовного (українська мова) підвиду уточнення. Факт відсутності аналогічних підвидів у дібраному матеріалі з польської мови, однак не можна трактувати як беззаперечний доказ їх відсутності в польській мові взагалі; для цього потрібно було б дослідити тексти різних авторів та різних стилів. Однією з причин відсутності цього структурного підтипу в польській і присутності його в англійській мові є аналітичність останньої, тобто, на відміну від синтетичного, цей тип мови дає змогу уточнювальному компонента «вклинитися» між словоформою та службовою частиною, які, зазвичай в контактній позиції, створюють відповідні відношення між словами в реченні.

РОЗДІЛ 3

СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

УТОЧНЮВАЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ

3.1. Уточнення у функційно-семантичному аспекті

Асиметрія мовного знака, спроектована на категорію уточнення, виявляється в значній домініанті змісту над формою, оскільки уточнення є не стільки мовним, скільки мовленнєвим утворенням. Низький рівень формалізації уточнювальних конструкцій є недостатнім показником для їх виокремлення серед інших категорій, тому що такі самі формальні показники (інтонація і відповідні їй знаки пунктуації) властиві і поясненню. Комунікативно-семантичний чинник є першочерговим у формуванні уточнювальної конструкції, яка не є парадигматично прогнозованою, не є валентно зумовленою, вона виникає виключно в синтагматиці, і синтаксична форма її уточнювального компонента визначається змістом та комунікативними настановами. На етапі сприйняття висловлення відбувається дещо зворотний процес, тому що відокремленість та відповідне інтонаційне оформлення – це те, що привертає увагу реципієнта до додаткового повідомлення, яким є уточнювальний компонент. Проте незалежно від етапу комунікації (формування чи сприйняття тексту) змістовий план уточнювальної конструкції домінує над формальним, оскільки категорія уточнення є не стільки мовним, скільки мовленнєвим утворенням, яке є контекстуально зумовленим і не прогнозованим мовою як системою, не є структурною «необхідністю» речення.

У мовленні уточнювальна конструкція наповнюється конкретним змістом, у якому лексеми, що вступають в уточнювальні відношення, наділені додатковими, контекстуальними смисловими відтінками. Будучи смисловими одиницями, уточнений і уточнювальний компоненти не тільки актуалізують відповідні референти, але й відтворюють цілу ситуацію, учасниками якої вони є. Наприклад: англ.: *In Swithin's orange and light-blue*

dining-room, facing the Park, the round table was laid for twelve (Голсуорсі, e-doc). ‘В оранжево-блакитній їдальні Сузіна, з видом на парк, стояв круглий стіл, накритий на дванадцять персон’. Укр.: *Проти брами князь звелів поставити на високому помості шовковий намет, а серед намету поставити широкий трон, вкритий золотою парчею* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Na nieszczęście czajki, zbyt silnie wciągnięte na piasek, nie dawały się teraz zepchnąć w wodę* (Сенкевич, e-doc). ‘Як на зло, чайки, занадто далеко зтягнуті на пісок, неможливо було тепер зіпхати у воду’. У наведеному прикладі з англійської мови лексеми – компоненти уточнювальної конструкції – *a dining-room* (кімната в хаті з обіднім столом, у якій їдять і п'ють), *to face* (бути повернутим у певний бік) та *the park* (великий сад спеціального призначення, звичайно відкритий для відвідувачів) не мають спільних сем, не мають спільних формальних показників, і, відповідно, немає логічних підстав для їх об'єднання. У мовленні, проте, такі підстави є, адже кожна із цих лексем позначає відповідний референт, і сукупність цих референтів створює ситуацію, відображену уточнювальною конструкцією. Аналогічно, у прикладі з української мови, лексеми *трон* (багато оздоблене крісло на спеціальному підвищенні – місце монарха під час урочистих церемоній у палаці), *вкривати* (покривати, закривати кого-, що-небудь тим, що кладеться зверху), *золото* (проста речовина хімічного елемента Ауруму – жовтий, м'який, ковкий метал), *парча* (складноузорчаста тканина) формально та семантично не пересікаються, однак, синтагматично поєднуючись, позначають відповідні референти, співвідношення яких формує ситуацію позамовної дійсності. У прикладі з польської мови також немає логічних підстав для об'єднання лексем – компонентів уточнювальної конструкції – за семантичними чи формальними показниками: *czajka* (бойовий човен запорізьких козаків), *zbyt* (Більше від звичайної норми), *silnie* (великою мірою), *ciągnąć* (з силою переміщати в напрямку до себе або за собою), *piasek* (сипуча гірська порода, що складається з крупинок твердих мінералів); проте у результаті контекстуального поєднання виникає ситуація, яка описує зтягнутий на берег козацький човен.

Семантично уточнювальні конструкції – це складне утворення, в якому актуалізовані лексичні значення підлягають експліцитним та імпліцитним смисловим перетворенням через призму уточнювальних відношень.

Логіко-семантичні особливості відношення уточненого та уточнювального компонентів визначають функційно-семантичне розмаїття категорії уточнення. Уточнювальні відношення між двома поняттями виникають за умови їх нерівнозначності і контекстуальної необхідності вибору одного явища серед багатьох ймовірних. Відповідно до логічної природи досліджуваної категорії такий вибір має кілька шляхів його реалізації: конкретизація, порівняння¹, протиставлення і узагальнення, що і визначає функційну специфіку уточнювальних конструкцій.

Розглянемо детальніше кожен із згаданих функцій, які, відповідно до частотності вживання, можна розділити на: а) спеціалізований засіб уточнення: конкретизацію; б) неспеціалізовані засоби уточнення: узагальнення, порівняння та протиставлення.

«Поширення антропоцентричної парадигми дослідження в мовознавстві привернуло увагу до неспеціалізованих, вторинних засобів вираження різних значень. Ситуативна і контекстуальна зумовленість, неуніверсальність уживання, емоційно-оцінна маркованість, додаткове семантичне ускладнення вторинних засобів дали підстави кваліфікувати їх як периферійні, чи перехідні явища на межі різних функційно-семантичних полів» (Бондарко 1978: 58]. Незважаючи на те, що категорію уточнення активно досліджують у сучасному мовознавстві, вторинні засоби її вираження залишаються поза увагою дослідників, що, безсумнівно, не дає змоги пізнати весь функційно-комунікативний потенціал уточнювальних конструкцій. Ретельного аналізу,

¹ Підтвердженням доцільності віднесення деяких порівняльних конструкцій до уточнення є синкретизм уточнення та порівняння, який експлікується у деяких мовах, що, однак, потребує додаткового дослідження. Єдність порівняння і уточнення не проявляється у досліджуваних у цій дисертації мовах, але може бути продемонстрований прикладами з російської мови типу «умный, точно профессор», «богатый, точно король», «поёт, точно соловей заливается» тощо, в яких показник порівняння одночасно є показником точності.

однак, потребують як спеціалізовані, так і неспеціалізовані засоби вираження уточнення з огляду на важливу роль як прямої, так і непрямой комунікації в людському житті взагалі. Спеціалізовані засоби вираження уточнення є немаркованими, тоді як неспеціалізовані – маркованими: у випадку спеціалізованого засобу вираження уточнення, конкретизації, маємо справу з більш докладним та прецизійним представленням інформації, з концентрацією уваги саме на змісті того, що передається; вторинні засоби вираження уточнення, узагальнення, порівняння та протиставлення, є семантично і конотативно ємнішими: поряд із усуненням контекстуальної альтернативи, реалізуються додаткові семантичні характеристики конструкції, додаткові оцінно / емоційно – змістові прагматичні відношення.

На матеріалі дослідження кількісні показники частотності спеціалізованих та неспеціалізованих засобів вираження уточнення розподіляються таким чином:

Таблиця 3.6

**Спеціалізовані та неспеціалізовані засоби вираження уточнення
в досліджуваних мовах**

Мова Функція	Англійська	Українська	Польська	Всього
Конкретизація	2431 (93%)	3241 (74,4%)	3107 (94,4%)	8779 (85,6%)
Узагальнення	13 (0,5%)	13 (0,3%)	19 (0,6%)	45 (0,4%)
Порівняння	158 (6,1%)	1087 (24,9%)	111 (3,4%)	1356 (13,2%)
Протиставлення	11 (0,4%)	19 (0,4%)	53 (1,6%)	83 (0,8%)
Всього	2613 (100%)	4360 (100%)	3290 (100%)	10263(100%)

Як видно з таблиці, будучи найбільш продуктивним засобом реалізації уточнювальних відносин, конкретизація являє собою ядро функційно – семантичного поля уточнення, а узагальнення, порівняння та протиставлення – його периферію (рис. 3.2)

Рис. 3.2. Функційно – семантичне поле уточнення

Усі згадані функції є різною мірою релевантними для реалізації прагматики уточнення, усі вони відображають логічне пізнання світу і семантичні форми мислення. Синтаксичні моделі, властиві кожній із функцій, об'єднуються в єдину категорію уточнення на основі інваріантної смислової функції контекстуального усунення альтернативи.

У своїй мовній практиці автор висловлення вдається до різноманітних засобів реченнєвого моделювання залежно від прагматичного характеру висловлення. Обираючи той чи інший засіб вираження уточнення, автор реалізує своє бажання зрозуміло донести саме зміст до адресата (конкретизація), чи певною мірою вплинути на реципієнта, скорегувати його бачення ситуації, або представити описувану ситуацію емоційно-ефективною (узагальнення, протиставлення та порівняння).

3.2. Парадигма семантико-синтаксичних функцій уточнення

Динамічний розвиток семантичного синтаксису обумовлює напрямок, у якому ведуться усі, релевантні сучасному рівню знань, дослідження

синтаксичних явищ. Вивчаючи, у першу чергу, не формально-граматичну структуру частин речення, а пропозицію, дослідник може глибоко і всесторонньо розглянути ту чи іншу синтаксичну одиницю (див. роботи Теньєра Л. (Теньер 1988), Храковського В. С. (Храковский 1998)).

Надання пропозиції статусу «центру тяжіння» у сучасній лінгвістичній літературі визначило напрям дослідження уточнення в цій роботі.

Уточнення уможливлює актуалізацію точної, додаткової, конкретно представленої інформації в уточнювальному компоненті, який вводиться у речення через посередництво уточненого компонента. Пріоритетність семантичного синтаксису у сучасних лінгвістичних дослідженнях надає можливість всестороннього вивчення уточнення з урахуванням діалектичної єдності уточненого та уточнювального компонентів, взаємозв'язок яких характеризує пропозицію. Описання пропозиційних видів уточнення дає змогу відобразити правила композиційності смислів уточнювальних конструкцій, які є «моделюванням тих семантичних операцій, які здійснює людина, що розуміє смисл не лише окремих слів, але й цілого речення (п. а. у нашому випадку висловлення). Уявляється, що саме така система правил у повному обсязі моделює семантичну компетенцію мовця» (Падучева 1999: 7). Опис уточнення відповідно до типу пропозиції був також здійснений у роботі Л. В. Захарової, проте не може вважатися повним, тому що фактично досліджувався уточнювальний компонент, а не уточнення загалом, що зумовило виділення лише трьох пропозитивних моделей. Окреме вивчення уточненого та уточнювального компонентів, чи ототожнення уточнювального компонента з уточненням, не витримують критики, тому що вони разом описують єдину ситуацію, тобто є різними елементами однієї пропозиції. Тому окреме їх вивчення (здебільшого уточнювального компонента) по-суті є вивченням лише якогось сегменту пропозиції, і, таким чином, не є повноцінним.

Уточнювальна конструкція описує деякий цілісний стан справ, як одиниця предикації виражає цілісне судження. Іншими словами, уточнення

описує єдину ситуацію, а його компоненти (уточнений та уточнювальний), відповідно, її референти, які відрізняються характером інформації, носіями якої вони є. Тобто, залежно від змістових особливостей пропозиції уточнення на семантико-синтаксичному рівні позначає відповідних її учасників, характер яких визначає його семантико-синтаксичну функцію.

В уточнювальних конструкціях зміст і смисл конструкції формується за вісьмома моделями, які, в свою чергу, підлягають подальшому поділу на семантичні групи:

1. **Предикатні уточнювальні конструкції**, в яких референти уточнювального компонента і компонента, що уточнюється, відображені й у пропозиції синкретичного речення, і у пропозиції відокремленого речення, є предикатами. Термін «синкретичне речення» вживається на позначення базового речення, не ускладненого уточнювальним компонентом; термін «відокремлене речення» є синонімічним до «відокремленої частини речення», тобто до уточнювального компонента.

На поверхнево-синтаксичному рівні предикатні уточнювальні конструкції виконують синтаксичну функцію присудка.

2. **Актантні уточнювальні конструкції**, які слугують для відображення уточнювальних відношень між референтами-учасниками ситуації, що є особами або предметами. На поверхнево-синтаксичному рівні актантні уточнювальні конструкції виконують синтаксичну функцію підмета або додатка.

3. **Атрибутивні уточнювальні конструкції**, в яких і уточнювальний компонент, і компонент, що уточнюється, позначають ознаку або властивість особи чи явища ситуації, яка актуалізується в уточнювальній конструкції. На поверхнево-синтаксичному рівні атрибутивні уточнювальні конструкції, зазвичай, виконують синтаксичну функцію означення.

4. **Сирконстантні уточнювальні конструкції** відображають уточнювальні відношення між супровідними обставинами ситуації, відображеної у пропозиції уточнювальної конструкції (час, місце, спосіб дії,

ступінь). На поверхнево-синтаксичному рівні атрибутивні уточнювальні конструкції виконують синтаксичну функцію обставини.

5. Актантно-атрибутивні уточнювальні конструкції, в яких уточнювальний компонент і компонент, що уточнюється, виконують різні семантичні ролі (актанта і атрибута), але є членами однієї і тієї ж ситуації. На поверхнево-синтаксичному рівні актантно-атрибутивні уточнювальні конструкції виконують синтаксичну функцію підмета, додатка або іменної частини складеного іменного присудку, тому що уточнювальний компонент дублює синтаксичну функцію компонента, що уточнюється.

6. Сирконстантно-атрибутивні уточнювальні конструкції, в яких уточнений компонент є сирконстантом синкретичного речення, а уточнювальний – в межах уточнювальної конструкції виконує роль атрибута. На поверхнево-синтаксичному рівні сирконстантно-атрибутивні уточнювальні конструкції виконують синтаксичну функцію обставини.

7. Предикатно-сирконстантні уточнювальні конструкції слугують для відображення уточнювальних відношень між предикатом (компонентом, що уточнюється) та сирконстантом (уточнювальним компонентом), які означають дію і обставини цієї дії відповідно. На поверхнево-синтаксичному рівні актантно-атрибутивні уточнювальні конструкції виконують синтаксичну функцію присудка, оскільки уточнювальний компонент дублює синтаксичну функцію компонента, що уточнюється.

8. Атрибутивно-актантні уточнювальні конструкції репрезентують уточнювальні відношення між атрибутом (уточненим компонентом) та актантом (уточнювальним компонентом). По суті, вони є «дзеркальним відображенням» актантно-атрибутивних уточнень, проте на поверхнево-синтаксичному рівні виконують синтаксичну функцію означення або іменної частини складеного іменного присудка.

Вказані моделі реалізуються як ядерним, так і периферійними видами уточнювальних конструкцій у різному співвідношенні. Ці семантичні види розкривають смисл уточнювальних конструкцій, який формує їх глибинну

семантику. У кожній мовленнєвій ситуації квінтесенція лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів визначає комунікативно-семантичну неповторність уточнення, яка обумовлює семантичне різноманіття конструкції.

3.2.1. Семантико-синтаксичні особливості ядра уточнювальних конструкцій. Конкретизація – це спеціалізований засіб вираження уточнювальних відношень, спрямований на максимально точне визначення явища та його характеристик, або дії і її обставин, серед кількох допустимих, потенційно можливих.

Аналіз репрезентативного матеріалу дає змогу виділити семантичні групи конкретизуючих уточнювальних конструкцій у кожній із семантико-синтаксичних моделей; таке розмежування пов'язане з характером інформації, вміщеної в уточнювальній конструкції. В основі систематизації матеріалу лежать дві ознаки: а) вид семантико-синтаксичної функції уточнювальної конструкції у реченні; б) смислова наповнюваність явища позамовної дійсності, яка віддзеркалює різні сфери життєдіяльності носіїв мови. Така класифікація видається доцільною, оскільки семантико-синтаксичні функції компонента, що уточнюється, та уточнювального компонента не завжди збігаються; вони можуть бути різними учасниками, елементами різного характеру, але завжди однієї і тієї ж ситуації.

1. Предикатні конкретизувальні уточнення репрезентують співвіднесеність двох дій або процесів, реалізованих у компоненті, що уточнюється, та уточнювальному компоненті. Залежності від змісту учасників ситуації, вони можуть бути самокорегувальні та тлумачні.

1.1. Самокорегувальні предикатні конкретизувальні уточнення, зазвичай, виражені або різними формами одного і того ж самого дієслова, або різними модальними дієсловами в сполученні з одним і тим самим інфінітивом. Зазначення різних часових характеристик і модальних відтінків предикатів не є взаємовиключним, а швидше має поправково-доповнювальний характер. Наприклад: *Worst of all, he had no hope of shaking her resolution; she was as*

obstinate as a mule, always had been from a child (Голсуорсі, e-doc). ‘Гірше за все, що він не мав надії вплинути на її рішення; вона була впертою як віслук, завжди, з дитинства²’. У самокорекції такого виду, предикат, виражений уточненим компонентом, не відхиляється, як непричетний до цієї ситуації; уточнювальний компонент розширює його часові рамки та поповнює модальну ємність.

1.2. Тлумачні предикатні конкретизувальні уточнення мають за мету інтерпретацію смислу уточненого предиката через введення уточнювального з іншими, типовими для нього характеристиками, які покликані конкретизувати імпліцитні ознаки, компонента, що стимулював уточнення. Наприклад: *He had married this woman, conquered her, made her his own, and it seemed to him contrary to the most fundamental of all laws, the law of possession, that he could do no more than own her body-if indeed he could do that, which he was beginning to doubt* (Голсуорсі, e-doc). ‘Він одружився з цією жінкою, завоював її, зробив своєю власністю, і на його погляд, те, що він міг володіти лише її тілом – якщо бодай це він міг, в чому він уже починав сумніватися, перечило найфундаментальнішому з усіх законів, закону власності’. Укр.: *Маринка, Христина і кілька дочок полковників та сотників бігали по садку, грали в хрещика* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Bij ich, to buntownicy, szpiegi, bij, zabijaj!* (Сенкевич, e-doc). ‘Бий їх, це бунтівники, шпигуни, бий, вбивай!’. У наведеному прикладі з англійської мови, завдяки уточнювальному компоненту, предикат, який стимулював уточнення, піддається смисловій інтерпретації, через те, що факт середньостатистичного одруження не асоціюється з завоюванням чи привласненням, які якоюсь мірою передбачають агресію та негативне сприйняття.

2. Актантні конкретизувальні уточнення слугують засобом найменування щонайменше двох референтів, які є суб’єктами або об’єктами дії чи процесу, що визначає ситуацію уточнення. Відповідно до характеру

² Буквальний переклад цієї уточнювальної конструкції неможливий через відсутність категорії перфекта в українській мові. Дієслова «was» та «had been» є формами дієслова «to be», які охоплюють різні часові проміжки.

інформації, поданої уточненим та уточнювальним компонентами, конкретизація може здійснюватися через ідентифікацію, об'єктну співвіднесеність та додаткову характеризувальну інформацію.

2.1. При ідентифікації об'єктом або суб'єктом виступає особа, а один із елементів актантної моделі уточнення є вираженим власним іменем. Ідентифікація в актантних конкретизувальних уточненнях дібраного матеріалу буває трьох видів: особистісна ідентифікація, родинна ідентифікація та професійно - статусна ідентифікація.

2.1.1. Особистісна ідентифікація можлива в тому випадку, коли уточнений компонент вживається на узагальнене позначення особи, як представника окремої соціальної групи чи учасника тих чи інших відношень, а уточнювальний компонент конкретизує цю особу, називаючи її ім'я чи прізвище. Наприклад: *Between him and the four other brothers who were present, James, Swithin, Nicholas, and Roger, there was much difference, much similarity* (Голсуорсі, e-doc). 'Він і четверо інших присутніх братів, Джеймс, Суїзин, Ніколас і Роджер, були дуже різні і разом з тим дуже подібні'. Укр.: *Але в неї, бачите, багато усякої високої рідні: і князі Соломирецькі, і князі Любецькі, і князі Друцькі-Горські, і Огінські* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол: *Ot, ja duszu by zhubyw za nich, za Kurcewiczów, oni mi byli bracia, a stara kniahini mać, której ja w oczy jak pies patrzył!* (Сенкевич, e-doc). 'Та я душу би віддав за них, за Курцевичів, вони були мені братами, а стара, княгині мати, якій я в очі заглядав, як вірний пес!'. У наведених прикладах уточнений компонент повідомляє про представника якоїсь спільноти, який стимулював уточнення; навіть якщо його роль є єдиною в своєму роді (гетьман, князь і т. д.), то необхідна конкретизація, ідентифікуюча особу у зв'язку з перехідністю повноважень.

2.1.2. Родинна ідентифікація полягає у використанні уточнювального компонента з метою конкретизації родинних відношень щодо поданого в уточненому компоненті власного імені. Наприклад: англ.: *Swithin and James, the twins, were only seventy-five, Nicholas a mere baby of seventy or so*

(Голсуорсі, e-doc). ‘Суїзин і Джеймс, близнюки, мали лише сімдесят п’ять років, Ніколас, практично дитина, мав приблизно сімдесят’. Укр.: *Вийшла й Катерина, Богданова дочка* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Namiestnika zdziwiły te słowa, gdyż słyszał w Łubniach, że Rozłogi były niemalą fortuną szlachecką, a po wtóre, że należały ongi do kniazia Wasyla, ojca Heleny* (Сенкевич, e-doc). ‘Намісника здивували ті слова, бо чув в Лубнях, що Розлоги були немалим шляхетським маєтком, а по-друге, що належали вони князю Василю, батьку Гелени’. Родинна ідентифікація є необхідною, оскільки представники однієї родини нерідко послуговуються одним і тим самим прізвищем, а інколи і іменем (особливо коли у макроконтексті йдеться про декілька поколінь), що є об’єктивною причиною конкретизації.

2.1.3. Професійно-статусна ідентифікація реалізується тоді, коли уточнений компонент, виражений власною назвою, конкретизується найменуванням представника якоїсь професії, роду діяльності, посади. Наприклад: *From their father, the builder, they inherited a talent for bricks and mortar* (Голсуорсі, e-doc). ‘Від їх батька, будівничого, вони успадкували талан до цегли і вапна’. Укр.: *А які вони чудні, оці бояри!* - обізвалась Катерина (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Pierwszy, Hładki, ataman mirgorodzkiego kurzenia, krzyknął: „Na pohybel!”* (Сенкевич, e-doc). ‘Перший, Гладкий, отаман миргородського куреня, крикнув: «На погибель!»’. Професійно-статусна ідентифікація не відображає зворотний до особистісної ідентифікації процес, тому що в межах її інформаційної наповнюваності знаходяться лише суспільні ролі, не міжособистісні.

Усі підвиди ідентифікації об’єднує те, що вони мають за мету обмеження кількості потенційно можливих учасників ситуації шляхом надання більшого обсягу інформації про них.

2.2. Релятивна конкретизація також реалізується шляхом подання більш прецизійної інформації про референт, відображений у компоненті, що уточнюється, однак, від об’єктної конкретизації вона відрізняється тим, що узагальненим елементом є лексема на позначення особи. Наприклад: *Soames*,

the unconscious ironist, fixed his gaze on Bosinney's tie, which was far from being in the perpendicular; he was unshaven too, and his dress not remarkable for order (Голсуорсі, e-doc). ‘Соумс, несвідомий любитель іронії, сфокусував свій погляд на краватці Босіні, положення якої було далеко не перпендикулярним; він також був небритий, і одяга його не вирізнялася охайністю’. Укр.: *А як він помер, то я переїхала з своєю тіткою в батьківський двір на Поліссі, а з нами живе й господарює мій дядько, брат мого панотця, старий удовець Христофор Стеткевич, аріянин* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: – *Na imię Chrysta! bracia atamany, druchy serdeczne, nie gubcie niewinnego, toż ja Lacha nie widział, nie gadał z nim!* (Сенкевич, e-doc). ‘ – Во ім’я Христа! браття отамани, друзі сердечні, не губіть невинного, я ж бо Ляха не бачив, не говорив з ним!’. Релятивна конкретизація є актантною пропозицією, обов’язковим учасником якої є суб’єкт та об’єкт (або інший суб’єкт), характеристики якого є актуальними в ситуації, яка відображається.

2.3. При об’єктній співвіднесеності відбувається конкретизація узагальненого найменування, яке може бути використане на позначення декількох об’єктів позамовної дійсності, часом, різнорідних. Компонент, який стимулював уточнення, може бути виражений лексемою різного ступеня абстрактності. Якщо уточнений компонент виражений лексемою абстрактної семантики, то уточнювальний компонент у будь-якому випадку буде характеризуватися меншим ступенем абстрактності; відносна абстрактність уточнювального компонента при цьому не є перешкодою для опису конкретних ситуацій. Наприклад: *He had capitalized the income he had inherited from his mother's father and joined Lloyd's as an underwriter; he painted pictures, too – water-colours* (Голсуорсі, e-doc). ‘Він капіталізував прибуток, який успадкував від маминого батька і був страховиком у Ллойдс; він також малював картини – акварелі’. Укр.: *В світлиці запахло пасікою, бджолами та щільниками* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Potem postrzegał się, że bluźni, więc na twarz padał i prosił o ratunek, o przebaczenie, o zmiłowanie nad ojczyzną i nad onym gołębiem niewinnym, co może tam na próżno wzywał bożej i jego*

ротосу (Сенкевич, e-doc). ‘Потім він відчув, що богохульствує, тому упав долілиць і благав про порятунок, про вибачення, про помилування вітчизни і того невинного голуба, який можливо там даремно просить його і божої допомоги’. Об’єктна конкретизація відтворює актантний тип ситуації, яка повідомляє про співвідношення явищ чи об’єктів, які відрізняються формою, масштабом чи референтною природою. Незалежно від того, чи збігаються просторово актанти чи ні, комунікативно важливішим для мовця є об’єкт, зазначений в уточнювальному компоненті, в ньому концентрується смислове навантаження, оскільки він є максимально прецизійним, а об’єкт, який стимулював уточнення, є свого роду посередником для смислу синкретичного речення.

3. Атрибутивні конкретизувальні уточнення, на відміну від актантних конкретизувальних уточнень, актуалізують декілька ознак, властивих екстралінгвістичному явищу, і локалізованих у його межах. Отже, атрибутивні конкретизуючі уточнення являють собою щонайменше два референти, які є ознаками об’єкта чи суб’єкта репрезентованої ситуації. Зазвичай, хоча б один компонент цього виду уточнень представлений якісним прикметником. Характер атрибутивних референтів зумовлює подальший поділ цього типу конструкцій на об’єктивні, суб’єктивні, вимірні та ступеневі.

3.1. Об’єктивні атрибутивні конкретизувальні уточнення актуалізують в уточнювальному компоненті ознаку, більш релевантну в цій ситуації, ніж та, яка представлена компонентом, що уточнюється; співвідносяться вони як ознака і її форма, колір, стан тощо., або перебувають у причиново-наслідковому зв’язку. Наприклад: *The man was unusual, not eccentric, but unusual; he looked worn, too, haggard, hollow in the cheeks beneath those broad, high cheekbones, though without any appearance of ill-health, for he was strongly built, with curly hair that seemed to show all the vitality of a fine constitution* (Голсуорсі, e-doc). ‘Мужчина був незвичайний, не ексцентричний, але не звичайний; він виглядав змученим також, виснаженим, з запалими щокami

під широкими, високими вилиццями, однак не мав зовнішності хворої людини, тому що був міцно збудованим, з кучерявим волоссям, яке, здавалося, виказувало всю життєдайність доброї статури'. Укр.: *Наших козацьких послів поляки приймали й вітали, як і послів заграничних, цісарських, німецьких, венгерських* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *W myśli widział już Rozłogi w ogniu, otoczone wyjąca czernią, więcej do szatanów niż do ludzi podobną!* (Сенкевич, e-doc). 'Подумки вже бачив Розлоги у вогні, оточені виючою черню, більше подібною до нечистої сили, ніж до людей'.

3.2. Суб'єктивні атрибутивні конкретизувальні уточнення реалізуються шляхом уведення додаткової ознаки, яка віддзеркалює індивідуальні особливості сприйняття мовця, його суб'єктивну оцінку. Наприклад: *But it was at her lips – asking a question, giving an answer, with that shadowy smile – that men looked; they were sensitive lips, sensuous and sweet, and through them seemed to come warmth and perfume like the warmth and perfume of a flower* (Голсуорсі, e-doc). 'Саме на її уста – питаючі, відповідаючі, з тінню посмішки – задивлялися мужчини; це були чутливі уста, чуттєві і солодкі, і через них, здавалося, виходило тепло і парфум, як тепло і парфум квітки'. Укр.: *Московські бояри темні, непросвічені, ще й до того горді та чваньковиті* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Był to człowiek dojrzałych lat, wybladły i wychudły, z twarzą ascetyczną i smętną, przypominającą bizantyjskie obrazy świętych* (Сенкевич, e-doc). 'Була то людина похилого віку, зблідла та схудла, з аскетичним і сумним обличчям, яке нагадувало візантійські ікони святих'. У суб'єктивних конкретизувальних уточненнях компонент, який стимулював уточнення, може репрезентувати референт нейтрального емоційного забарвлення, а уточнювальний компонент завжди характеризується індивідуальним відношенням продуцента мовлення, його трактовкою цієї ознаки.

3.3. Вимірні атрибутивні конкретизувальні уточнення слугують засобом більш прецизійної характеристики ознаки шляхом зображення її кількісного або якісного стану, деталізованого умовними одиницями виміру. Наприклад:

Soames didn't count; these young nephews – Soames was thirty-one – couldn't drink! (Голсуорсі, e-doc). ‘Соумс не рахувався; ці молоді племінники – Соумсу був тільки тридцять один – не вміли пити!’. Пол.: *Jedna podtrzymywała ogień, druga, złożona z dwustu przeszło młojców i Tatarów, czekała tylko chwili stosownej do ręcznego ataku* (Сенкевич, e-doc). ‘Одна підтримувала вогонь, друга, яка складалася з двох сотень молодиків і татарів, вичікувала лише хвили, влучної для рукопашної атаки’.

3.4. Атрибутивні конкретизувальні уточнення ступеню репрезентують ситуацію, яка відображає інтенсивність прояву тієї чи іншої ознаки. Наприклад: укр.: *А старий був упертий, надутий, аж роздутий* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Przede wszystkim był to mąż wzrostu tak wysokiego, że głową prawie powały dosięgał, a chudość nadzwyczajna wydawała go wyższym jeszcze* (Сенкевич, e-doc). ‘Передусім, був то чоловік росту настільки високого, що головою майже до стелі діставав, а надзвичайна худоба робила його ще вищим’.

4. Сирконстантні конкретизувальні уточнення являють собою пропозицію, учасники якої є обставинами, які супроводжують предикат. Зміст сирконстантів зазвичай вказує на час, місце, спосіб та ступінь дії.

4.1. Сирконстантні просторові конкретизувальні уточнення мають за мету нейтралізацію надмірної узагальненості назви місця дії, яке не може бути достатньо точним орієнтиром для адекватного сприйняття ситуації. Уточнювальний сирконстант локалізує дію, виражену предикатом синкретичного речення, в конкретній точці координат. Наприклад: англ.: *He wished to God the house were finished, and they were in it, away from London* (Голсуорсі, e-doc). ‘Він просив у Господа, щоб будинок закінчили, і вони були у ньому, далеко від Лондона’. Укр.: *На помості, кругом майдану, понід стінами поставили стільці, понакривані червоним дорогим сукном* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Szlachta zaś gromadziła się zwykle w rynku, w tak zwanym Dzwonieckim Kącie, u Dopuła* (Сенкевич, e-doc). ‘Шляхта, таким чином, розміщувалася на ринку, у так званому Дзвонярському Куті, у

Допула'. В уточненнях цього типу, компонент, який стимулював уточнення, як правило, виражений обставиною місця, яка не є в необхідній мірі інформаційною, тому що один і той самий сирконстант може співвідноситися з різними за масштабом, у цьому випадку просторовими, величинами.

4.2. Сирконстантні конкретизувальні уточнення напрямку – це уточнення, які також співвідносять сирконстанти, але на відміну від попередніх, локалізують не дію, а напрямок руху, виражений предикатом синкретичного речення. У цих конструкціях зазвичай до складу уточненого компонента входить прийменник з семантикою напрямку і обставина місця. Наприклад: англ.: *Dartie sprang to his feet; grasping his glass, he muttered something about «that 4.30 race,» and swiftly withdrew to the card-room, where Soames never came* (Голсуорсі, e-doc). 'Дарті підірвався на ноги; хапаючи стакан, він пробурмотів щось про «ті скачки о 4.30», і похапцем вийшов до ігрової кімнати, куди Соумс ніколи не заходив'. Укр.: *А от весною, як потеплішає надворі, переїдемо на життя в Суботів, в палац гетьмана Богдана, просторний та світлий* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *А od Czehryna, z północnego krańca pustyni, płynęła przeciw tej fali inna fala wojsk koronnych pod wodzą młodego Potockiego* (Сенкевич, e-doc). 'А від Чигирина, з північного берегу пустелі, насувалася проти тієї хвилі інша хвиля королівських військ, під керівництвом молодого Потоцького'. У конкретизувальних уточненнях напрямку сирконстанти репрезентують кінцевий пункт прямування, який може бути виражений одночасно усіма учасниками ситуації, а може бути локалізований лише в уточнювальному, тоді як уточнений компонент буде вказувати на попереднє розташування актанта.

4.3. Сирконстантні темпоральні конкретизувальні уточнення репрезентують референтні відношення часу, тобто співвідношення більш узагальненого найменування часового проміжку з більш детальним. Темпоральні сирконстанти можуть бути позначені як одиницями виміру часу, так і подіями, які не можуть бути представленими кількісними

показниками; вони називають або час дії, або тривалість, або проміжок часу, який відділяє дію від зазначеної в контексті іншої часової координати. Наприклад: англ.: *That evening, on his return from the City, he called at Bosinney's office* (Голсуорсі, e-doc). ‘Того вечора, під час повернення з Сіті, він зайшов до офісу Босіні’. Укр.: *Чутка про це дійшла в Москву вже тоді, як Ракочій йшов на Варшаву* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: – *Teraz zaś, gdyś się wyratował, mości hetmanie – rzekł – rebelię podniosłeś* (Сенкевич, e-doc). ‘- Тепер однак, коли ти врятувався, вельмишановний гетьмане – говорив – ти підняв повстання’. Уточнення цього типу локалізують у часі дію, виражену предикатом синкретичного речення, оскільки елементи уточнювальної конструкції представляють широку і вузьку її періодизацію.

4.4. Сирконстантні конкретизувальні уточнення способу дії вказують на конкретні прийоми її реалізації, актуальні в цій ситуації. Зміст уточнювального компонента розкриває задум мовця відносно визначення характеру дії, вираженого у компоненті, що уточнюється, який, зазвичай, представлений прислівником. Наприклад: англ.: *"He is designing a house for Soames," she said softly, evidently trying to smooth things over* (Голсуорсі, e-doc). ‘«Він проектує дім для Соумса», сказала вона м'яко, очевидно намагаючись усе залагодити’. Укр.: *Вже там як знаєш, хитро та мудро, по-жіноцьки, встоюй за право шляхти як української, православної й католицької, так і польської* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Posuwając się ku wyniosłości, na której stał pierwszy jeździec, skradały się cicho, ostrożnie, z wolna, zatrzymując się co chwila* (Сенкевич, e-doc). ‘Посуваючись до пагорбу, на якому стояв перший наїзник, підкрадались тихо, обережно, повільно, затримуючись щохвилини’. Необхідність конкретизації способу дії є продиктована тим, що один і той самий сирконстант способу (наприклад: тихо, швидко, повільно і т.д.) в екстралінгвістичній реальності може співвідноситися з масою варіативних прийомів його реалізації, і вибір одного із них підкреслює, що дія виконується в саме такий спосіб, не допускаючи ніяких відхилень.

4.5. Сирконстантні конкретизувальні уточнення ступеня актуалізують ситуацію, в якій зазначена в уточненому компоненті ад'єктивна ознака описує обставини дії в загальних рисах, і для адекватної інтерпретації потребує матеріального конкретизатора, яким виступає уточнювальний компонент. Наприклад: укр.: *Заведу я тоді на Україні просвічену козацьку шляхту, заведу школи, університети, заведу просвітність, високо піднесеться моя рідна Україна, як високо стоїть Європа* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Zrobiło się tak ciemno, że o kilka kroków człowiek człowieka nie odróżniał* (Сенкевич, e-doc). 'Стало так темно, що за кілька кроків людина людину не могла розпізнати'.

5. Актантно-атрибутивні конкретизувальні уточнення синтезують у собі семантику учасників ситуації різного характеру: уточнений компонент виступає актантом пропозиції, а уточнювальний – її атрибутом. Актантно-атрибутивні конкретизувальні уточнення покликані висвітлювати додаткові характеристики об'єкта чи суб'єкта. Відповідно до характеру інформації, представленої в елементах конструкції, уточнення цього типу можна визначити як об'єктивні, суб'єктивні, контекстуальні та об'єктні.

5.1. Об'єктивні актантно-атрибутивні конкретизувальні уточнення актуалізують окремі ознаки об'єкта або суб'єкта, подаючи додаткову про нього інформацію, безвідносно до суб'єктивної оцінки мовця. Наприклад: англ.: *Old Jolyon had little Holly on his knee; she had taken possession of his watch; Jolly, very red in the face, was trying to show that he could stand on his head* (Голсуорсі, e-doc). 'Старий Джуліон тримав на колінах маленьку Холлі; вона заволоділа його годинником; Джоллі, дуже червоний на обличчі, намагався показати, що він уміє стояти на голові'. Укр.: *А Виговський неначе не бачив тієї процесії, забув навіть про неї і все оглядався на ту стежку, котрою вийшла з садка молода панна, все неначе бачив її постать, закутану в темно-червоний кунтушик, оповиту смугами білого горноста* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Oczy watażki, które miały tę własność, że świeciły w*

nosy, pałaly teraz jak dwie pochodnie (Сенкевич, e-doc). ‘Очі ватажка, які мали (букв.) ту властивість, що світилися уночі, палали зараз як два факели’.

5.2. Суб’єктивні актантно-атрибутивні конкретизувальні уточнення характеризують об’єкт або суб’єкт шляхом повідомлення про нього нових ознак, пропущених через призму суб’єктивної думки продуцента мовлення. Інформаційне навантаження елементів конструкції охоплює такі екстралінгвістичні явища: ознаки зовнішності, рис характеру, фізичного та внутрішнього стану особи.

5.2.1. Суб’єктивні актантно-атрибутивні конкретизувальні уточнення зовнішності мають за мету впровадження ознак зовнішнього вигляду особи. Наприклад: англ.: *Had she not said to Mrs. Soames – who was always so beautifully dressed – that feathers were vulgar?* (Голсуорсі, e-doc). ‘Хіба вона не сказала місіс Соумс – яка завжди була дуже красиво одягнена – що пір’я виглядали вульгарно?’. Укр.: *В світлицю влетів Юрась, худенький, блідуватий хлопець з гострим носиком, з каламутними очима, і наробив галасу на всю світлицю* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Przy wieczerzy mignęła mu kilkakroć twarz Bohuna, która była zmieniona bardzo i blada, ale namiestnik mając wzajemność Heleny nie dbał o tego współzawodnika* (Сенкевич, e-doc). ‘За вечерею промайнуло перед ним кілька разів обличчя Богуна, яке було дуже змінене і бліде, але намісник, маючи взаємну прихильність Гелени, був байдужим до того конкурента’.

5.2.2. Суб’єктивні актантно-атрибутивні конкретизувальні уточнення рис характеру репрезентують індивідуальні якості суб’єкта чи об’єкта. Наприклад: англ.: *It was not likely that he was going to be drawn into an argument with an obstinate beggar like Swithin, pig-headed as a mule, who had never known a statue from a – straw hat* (Голсуорсі, e-doc). ‘Навряд чи він мав намір бути втягнутим у суперечку із завзятим старцем, таким як Суїзін, впертим, як віслиюк, який не міг відрізнити статую від – солом’яного капелюха’. Укр.: *Тихий на вдачу й поміркований, звиклий таїти свої щирі*

думки й вчиняти Богданову волю, Виговський і тепер не виявив і словом свого збудження (Нечуй-Левицький, e-doc).

5.2.3. Суб'єктивні актантно-атрибутивні конкретизувальні уточнення фізичного стану відображають сприйняття стану суб'єкта або об'єкта іншою особою. Наприклад: англ.: *Very slowly, more bent than when he came, lean, hungry, and disheartened, he made his way back to the station* (Голсуорсі, e-doc). 'Дуже повільно, більше зігнутий, ніж коли він прийшов, худий, голодний, і засмучений, він повертався на зупинку'. Укр.: *Вона вбігла в світлицю і, ливе непритомна, не сіла, а впала на стілець* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *A Zaporożec taki, zwykle kuty i bity, był poniekąd dobrodziejstwem wsi, w której mieszkał* (Сенкевич, e-doc). 'А Запорожець такий, зазвичай кутий і битий, був де-не-де добродійством села, в якому мешкав'.

5.2.4. Суб'єктивні актантно-атрибутивні конкретизувальні уточнення внутрішнього стану пов'язані з тлумаченням ознак об'єкта або суб'єкта, які виказують особливості його психологічного стану. Наприклад: англ.: *"There's a lot of work about it," remarked James hastily, who was really moved by the size of the group* (Голсуорсі, e-doc). '«Тут ще багато роботи», зауважив коротко Джеймс, який був дійсно зворушений розміром групи'. Укр.: *Встала й Павловська, невесела й задумана* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Bądź mníe, grzesznemu, ojcem miłościwym, Usłysz wołanie!* (Сенкевич, e-doc). 'Будь мені, грішному, отцем милостивим, Почуй благання!'

5.3. Контекстуальні актантно-атрибутивні конкретизувальні уточнення – це вид уточнень, у якому уточнювальний компонент актуалізує не синктеричну з об'єктом чи суб'єктом ознаку, а характеризує його відповідно до макроконтексту ситуації, відображаючи його дії чи стан у конкретних просторово-часових координатах. Зазвичай, уточнювальний компонент цього типу конструкцій виражений підрядним реченням зі значенням атрибута. Наприклад: англ.: *Mr. Baynes made himself extremely pleasant to June, who frequently visited his house in Lowndes Square at this period* (Голсуорсі, e-doc). 'Містер Бейнс надзвичайно добре ставився до Джун, яка часто відвідувала

його дім на Лоундес Сквер у ці дні'. Укр.: *Розалія, як стояла, так і впала на софу: то був той красунь, котрого вона бачила на Рейні як плила на судні* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: – *Widzę, że mi się trzeba śpieszyć; dajcie mi waszmościowie listy do tych, z którymi w komitwę wejść mi przyjdzie* (Сенкевич, e-doc). 'Бачу, що треба спішити; дайте мені листи вашої світлості до тих, з котрими повинен буду увійти до спільноти'.

5.4. Об'єктні актантно-атрибутивні конкретизувальні уточнення характеризують об'єкт – неістоту, виокремлюючи його посеред інших, актуалізуючи властиві йому ознаки. Наприклад: англ.: *This court, encircled by a gallery on the upper floor, was roofed with a glass roof, supported by eight columns running up from the ground* (Голсуорсі, e-doc). 'Цей двір, оточений галереєю на верхньому поверсі, був критий скляним дахом, який підтримували вісім колон з самого низу'. Укр.: *Кабінетик, прикрашений збруєю, здавався йому тепер неприємним* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Rok 1647 był to dziwny rok, w którym rozmaite znaki na niebie i ziemi zwiastowały jakoweś klęski i nadzwyczajne zdarzenia* (Сенкевич, e-doc). 'Рік 1674 був то дивний рік, в якому різноманітні знаки на небі і землі віщували якісь катастрофи і надзвичайні події'.

6. Сирконстантно-атрибутивні конкретизувальні уточнення відображають характеристику обставин дії, шляхом подання додаткової атрибутивної інформації про, як правило, місце подій. Наприклад: англ.: *In that great London, which they had conquered and become merged in, what time had they to be sentimental?* (Голсуорсі, e-doc). 'В тому великому Лондоні, який вони завоювали і з яким злилися, хіба в них був час на сентименти?'. Укр.: *Старий палац стояв на Старому Києві, над глибокою долиною, котра тяглася до Кожум'яків* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Rzucano się i na domy otoczone strażą, w których zamknięci byli znakomitsi jeńcy, zostawieni przy życiu dlatego, że spodziewano się po nich znacznego okupu* (Сенкевич, e-doc). 'Кидалися і на будинки з охороною, в яких були закриті знатні полонені, яких залишили жити тільки тому, що сподівалися за них багатого викупу'.

7. Предикатно-сирконстантні конкретизувальні уточнення репрезентують ситуацію, в якій зазначається дія (компонент, що уточнюється) і описуються її супровідні обставини (уточнювальний компонент). Характер інформаційного наповнення уточнювального компонента у цих конструкціях може бути трьох видів: способу, часу, причини.

7.1. Предикатно-сирконстантні конкретизувальні уточнення способу пов'язані з зазначенням дії і докладного способу її виконання, актуального для цієї ситуації. Наприклад: англ.: *But, with a sudden dislike to mentioning that incident, she stopped; and presently, finding her friend so unresponsive, went away* (Голсуорсі, e-doc). 'Але, з раптовою відразою до спогаду того інцидента, вона зупинилася; і, пізніше, переконавшись у нечуйності свого товариша, пішла геть'. Укр.: *Князь привітався з ним гордовито і все дивився на його, виричивши здорові карі очі* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Ja atamanowi tak wierzę, jak duszy własnej, a kto by co innego powiadał, ten by sam zdradę zamyślał* 'Я отаманові так вірю, як власній душі, а якщо хтось може сказати щось інше, то він сам задумав зраду' (Сенкевич, e-doc).

7.2. Предикатно-сирконстантні конкретизувальні уточнення причини є також носіями обставинної семантики і конкретизують дію з погляду причиново-наслідкового зв'язку самої дії зі способом її актуалізації. Наприклад: англ.: *Brooding over his glass, his long legs twisted under the table, he quite omitted to rise when the ladies left the room* (Голсуорсі, e-doc). 'Роздумуючи над своїм келехом, з перехрещеними під столом ногами, він не зумів піднятися, коли леді покинули кімнату'. Укр.: *Вже батько й мати сердилися на неї, силували її вибрати собі жениха, а вона неначе затялась: не хочу та й не хочу, бо ті усі женихи мені не до вподоби* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Książ Wasyl, przez straszliwy error sprawiedliwości ludzkiej skazany na utratę gardła i mienia, musiał się ucieczką salwować, ale później wykryła się jego niewinność, którą też promulgowano i do sławy go jako cnotliwego męża przywrócono; a sława tym większą być powinna, im większą była krzywda* (Сенкевич, e-doc). 'Князь Василь, через страшну помилку людської

справедливості приречений на втрату голови і майна, мусив рятуватися втечею, але пізніше довідалися про його невинність, якою теж знехтували і прославили його як цнотливого чоловіка; а слава тим повинна бути більша, чим більша була кривда’.

7.3. Темпоральні предикатно-сирконстантні конкретизувальні уточнення_конкретизують дію або процес відносно часу їхнього перебігу. Наприклад: англ.: *"I'll call for you – on Sunday about eleven"* (Голсуорсі, e-doc). ‘«Я подзвоню тобі – в неділю біля одинадцятої»’. Укр.: *Треба на Великдень починати та й кінчати діло, коли Бог pomoже; виїде з Києва, то й забуде про мене", - думав Виговський, вертаючись з Києва до Чигирини* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Wszelkie obrady, dopóki wódka nie rozgrzała głów, zaczynały się zawsze w ten sposób, iż żaden z atamanów nie chciał pierwszy głosu zabrać* (Сенкевич, e-doc). ‘Будь-які наради, поки горілка не розігріла голови, починалися завжди саме так, тому що ні один з отаманів не хотів брати слова’.

7.4. Предикатно-сирконстантні конкретизувальні уточнення ступеню відрізняються від сирконстантних конкретизувальних уточнень ступеню тим, що вони не називають ознаки дії, яка імпліцитно інтенсифікується уточнювальним компонентом. Наприклад: укр.: *Грім гуркотів, стугонів, тріщав, аж земля двигтіла* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Chmury zawałyły tak niebo, iż od południa panował mrok jakoby w dniu zimowym* (Сенкевич, e-doc). ‘Хмари завалили так небо, що від полудня панував морок, ніби серед зими’.

Кількісні та якісні показники конкретизувальних уточнень зображено в таблиці 3.7.

Як пояснення до таблиці 3.7, слід зазначити, що кількісна розбіжність показників, а також повна відсутність окремих семантичних груп, у більшості випадків, завдячує тематиці сюжетів матеріалу дослідження та авторському стилю.

Таблиця 3.7.

Кількісні та якісні показники конкретизувальних уточнень

Група \ Мова	Англійська	Українська	Польська
1. Предикатні конкретизувальні уточнення			
1.1. Самокорегувальні	24 (63,2%)	—	—
1.2. Тлумачні	14 (36,8%)	52 (100%)	41 (100%)
Всього	38 (100%)	52 (100%)	41 (100%)
2. Актантні конкретизувальні уточнення			
2.1. Ідентифікаційні			
2.1.1. Особистісна ідентифікація	129 (27,5%)	149 (24,4%)	68 (18,1%)
2.1.2. Родинна ідентифікація	45 (9,6%)	87 (14,2%)	15 (4%)
2.1.3. Професійно-статусна	30 (6,4%)	72 (11,8%)	99 (26,3%)
2.2. Релятивні	54 (11,5%)	115 (18,8%)	99 (26,3%)
2.3. Об'єктні	213 (45%)	184 (30,1%)	92 (24,5%)
2.4. Інші	—	4 (0,7%)	3 (0,8%)
Всього	471 (100%)	611 (100%)	376 (100%)
3. Атрибутивні конкретизувальні уточнення			
3.1. Об'єктивні	84 (27,2%)	71 (17%)	79 (21,8%)
3.2. Суб'єктивні	210 (67,9%)	283 (68%)	224 (61,9%)
3.3. Вимірні	15 (4,9%)	—	8 (2,2%)
3.4. Ступеневі	—	63 (15%)	51 (14,1%)
Всього	309 (100%)	417 (100%)	362 (100%)
4. Сирконстантні конкретизувальні уточнення			
4.1. Просторові	147 (38,9%)	171 (32,8%)	183 (32,2%)
4.2. Напрямку	75 (19,9%)	102 (19,5%)	142 (25%)
4.3. Темпоральні	78 (20,6%)	95 (18,2%)	72 (12,7%)
4.4. Способу	78 (20,6%)	84 (16,1%)	91 (16%)
4.5. Ступеневі	—	69 (13,2%)	79 (13,9%)
4.6. Інші	—	1 (0,2%)	1 (0,2%)
Всього	378 (100%)	522 (100%)	568 (100%)
5. Актантно-атрибутивні конкретизувальні уточнення			
5.1. Об'єктивні	66 (6,7%)	71 (6,3%)	57 (4,7%)
5.2. Суб'єктивні			
5.2.1. Зовнішності	225 (23%)	237 (20,6%)	101 (8,3%)
5.2.2. Характеру	84 (8,6%)	59 (5,1%)	—
5.2.3. Фізичного стану	15 (1,5%)	22 (1,9%)	31 (2,5%)
5.2.4. Внутрішнього стану	33 (2,4%)	28 (2,4%)	12 (0,9%)
5.3. Контекстуальні	204 (20,9%)	268 (23,3%)	480 (39,2%)
5.4. Об'єктні	351 (36 %)	464 (40,4%)	543 (44,4%)
Всього	978 (100%)	1149 (100%)	1224 (100%)
6. Сирконстантно-атрибутивні конкретизувальні уточнення			

Продовження таблиці 3.7.

Група \ Мова	Англійська	Українська	Польська
6.1. Місця	23 (100%)	151 (100%)	178 (100%)
Всього	23 (100%)	151 (100%)	178 (100%)
7. Предикатно-сирконстантні конкретизувальні уточнення			
7.1. Способу	183 (78,2%)	163 (48,1%)	180 (50,3%)
7.2. Причини	21 (9%)	32 (9,4%)	24 (6,7%)
7.3. Темпоральні	30 (12,8%)	48 (14,2%)	39 (10,9%)
7.4. Ступеню	—	96 (28,3%)	115 (32,1%)
Всього	234 (100%)	339 (100%)	358 (100%)
Разом	2431	3241	3107

Власне мовних причин відсутності, скажімо, «вимірних уточнень» в українській мові, чи «уточнень характеру» в польській мові немає. Відсутність таких прикладів у матеріалі дослідження свідчить лише про те, що в процесі розвитку сюжету досліджуваних романів не було потреби уточнення інформації такого характеру. Велика ж кількість контекстуальних та об'єктних актантно-атрибутивних уточнень у польській мові, уточнювальний компонент яких є інформаційно ємним, поліпропозитивним, тому що виражається, зазвичай, структурно складним утворенням атрибутивного характеру, відображає динамічну інтенсивність сюжету та насиченість його подіями. Іншими словами, динаміка розвитку подій в історичному романі з великою кількістю військових операцій та баталій («Вогнем та мечем») є інтенсивнішою за відносну поміркованість сюжету сімейного роману («Сага про Форсайтів»), тому виправдовує більшу кількість предикативних конструкцій, необхідних для відображення реалій, якими є уточнювальні компоненти актантно-атрибутивних контекстуальних уточнень.

Що стосується наявності самокорегувальних предикатних уточнень в англійській мові, і їх відсутності в двох інших мовах, то це також не слід вважати закономірністю та окремою властивістю англійської мови, тому що дослідження базується на обмеженій кількості матеріалу лише одного автора та лише одного стилю. Існування такого виду уточнень гіпотетично можна припустити в кожній з досліджуваних мов, і не лише предикатної моделі

пропозиції, оскільки ці уточнення віддзеркалюють особливості авторського стилю. Річ у тому, що самокорегувальні уточнення в писемному мовленні та усному спонтанному мовленні мають різну природу походження і виконують різні функції. Якщо продуцент спонтанного, заздалегідь непередбаченого висловлення вдається до уточнювальної самокорекції, то це може свідчити про фізіологічну властивість мозку людини – помилятися, фіксувати свої помилки та виправляти їх; а якщо автор писемного тексту, який має час на стратегію формулювання своєї думки та підбір мовних засобів для її вираження, використовує конструкцію такого типу, то він не має на меті нейтралізувати попередній компонент висловлення (уточнений), як такий, що не відповідає дійсності, а лише доповнити його якісно іншою інформацією для повноти і адекватності відображення свого задуму. Саме тому самокорегувальні уточнення в писемному мовленні слід вважати семантичним різновидом, а не функцією будь-якого уточнення загалом.

Власне мовну причину кількісної розбіжності показників (табл. 3.7) слід шукати у відсутності ступеневих уточнень будь-якого виду пропозиції в англійській мові. Справа в тому, що інтенсивність прояву ознаки, чи властивості в англійській мові виражається за допомогою конструкцій, які не містять відокремленого елемента (so...that, such (a).....that, as.....as), тому не можуть бути покваліфіковані як уточнювальні.

3.2.2. Семантико-синтаксичні особливості периферії уточнювальних конструкцій

У всесторонньому дослідженні мовних категорій необхідним є вивчення як ядерної, так і периферійних зон її функціонування; як маркованих, так і немаркованих засобів мовлення.

3.2.2.1. Семантико-синтаксичні особливості узагальнювальних уточнень. Узагальнення є одним із неспеціалізованих засобів вираження уточнювальних відношень у реченні, представлених найменшою кількістю прикладів у матеріалі дослідження. На відміну від конкретизувальних уточнень, узагальнювальні уточнення покликані не тільки поширювати

певний член речення, але й передавати якусь конотативну інформацію, важливу з погляду мовця. Конкретизувальні уточнення передбачають акцентування деталей, тоді як уточнення шляхом узагальнення акцентують фонову інформацію: зазвичай, за допомогою узагальнювальних уточнень додатково комунікується небезпека, ностальгія, необхідність, а також серйозність, глобальність та масштабність ситуації; нерідко така тематична наповнюваність стає причиною дещо гіперболізованого уточнювального компонента. Наприклад: англ.: *He dared not entertain this thought, so against his interest, against the interest of his son, of every Forsyte* (Голсуорсі, e-doc). ‘Він не смів і думати про це, всупереч своїм інтересам, всупереч інтересам свого сина, кожного Форсайта’. Укр.: *Все це вони примічали і неначе записували в довгі записи, щоб потім читати з їх ці новинки своїм кумам та сусідам тиждень, місяць, а то й рік* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Władza, wojna, pokój, przyszłość Rzeczypospolitej spoczyły w jego ręku.* (Сенкевич, e-doc) ‘Влада, війна, мир, майбутнє Речіпосполитої спочивало в його руках’.

У матеріалі дослідження узагальнювальні уточнення представлені лише двома пропозиційними моделями: актантною та сирконстантною. Особливістю цього виду уточнень є градаційне співвідношення уточненого та уточнювального компонентів як меншого (географічно, темпорально, за масштабом, тощо) до більшого, тобто гіпонімо-гіперонімні відношення. Типи пропозицій узагальнювальних уточнень є ізоморфними для трьох досліджуваних мов.

1. Актантні узагальнювальні уточнення представляють гіпонімо-гіперонімні відношення щонайменше двох об’єктів, безвідносно до ступені їхньої абстрактності. Наприклад: англ.: *The house must be in good style, something that would always be certain to command a price, something unique, like that last house of Parkes, which had a tower; but Parkes had himself said that his architect was ruinous* (Голсуорсі, e-doc). ‘Дім повинен бути в хорошому стилі, (букв.) щось, що однозначно завжди буде диктувати ціну, щось унікальне, як останній дім Паркса з вежею, хоча сам Паркс говорив, що

архітектор був нікудишній'. *He dared not entertain this thought, so against his interest, against the interest of his son, of every Forsyte* (Голсуорсі, e-doc). 'Він не смів і думати про це, всупереч своїм інтересам, всупереч інтересам свого сина, кожного Форсайта'. Укр.: *Чи то ж в мене мало сіл, мало землі?* (Нечуй-Левицький, e-doc). *Степовий вітер неначе розвіяв по степу чари тишних очей, тишної краси* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Na chwałę wiary i Kościoła, całego chrześcijaństwa!* (Сенкевич, e-doc). 'На хвалу віри і костелу, цілого християнства!'. *Oto zmienia się w tej chwili w jakiegoś olbrzyma, którego zamek cały, cały Zbaraż, cała Ruś objąć nie może* (Сенкевич, e-doc). 'І тут же перетворюється на якогось велетня, котрого замок цілий, цілий Збараж, ціла Русь обійняти не може'.

2. Сирконстантні узагальнювальні уточнення репрезентують гіпонімо-гіперонімні відношення двох сирконстантів, як правило, місця та напрямку, рідше часу. Наприклад: англ.: *On Saturday, October 5, the sky that had been blue all day deepened after sunset to the bloom of purple grapes* (Голсуорсі, e-doc). 'В суботу, 5-го жовтня, небо, яке весь день було блакитним, потемніло після заходу сонця до кольору цвітіння багряного винограду'. *On June 15, eighteen eighty-six, about four of the afternoon, the observer who chanced to be present at the house of old Jolyon Forsyte in Stanhope Gate, might have seen the highest efflorescence of the Forsytes* (Голсуорсі, e-doc). '15-го червня, тисячу вісімсот вісімдесят шостого року, коло четвертої години після полудня, випадковий відвідувач дому старого Джоліона Форсайта в Стенхоуп Гейт міг би побачити весь квіт Форсайтів'. Укр.: *Ця радісна звістка пішла по Варшаві, по всій Польщі* (Нечуй-Левицький, e-doc). *Все це вони примічали і неначе записували в довгі записи, щоб потім читати з їх ці новинки своїм кумам та сусідам тиждень, місяць, а то й рік* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Rzeczywiście jeden Jeremi mógł odwrócić klęskę wiszącą nad obozem, wojskiem i krajem* (Сенкевич, e-doc). 'Вочевидь тільки Ярема міг відвернути катастрофу, яка нависала над обозом, військом і всією країною'. *I rósł jeszcze z każdym dniem, bo każdego dnia nowe waliły do niego*

chorągwie, i tak zolbrzymiał, że cień jego począł padać nie tylko na kanclerza i regimentarzy, ale na senat, na Warszawę i całą Rzeczpospolitą (Сенкевич, e-doc).

‘І збільшувався з кожним днем, тому що кожного дня нові валили до нього хоругви, і настільки став величезним, що його тінь почала падати не лише на канцлера і заступника гетьмана, але й на сенат, на Варшаву, і цілу Річ Посполиту’.

Додаткової уваги заслуговують сирконстантні узагальнювальні уточнення в англійській мові, які є узагальнювальними в силу традиції запису дат та адрес, де більш конкретному елементу передують більш загальний. Такий спосіб уточнення просторових та темпоральних характеристик є нейтральним для носіїв англійської мови, тому додаткова конотація модального характеру їм не властива.

Кількісні та якісні показники узагальнювальних уточнень представлені у таблиці 3.8.

Таблиця 3.8

Кількісні та якісні показники узагальнювальних уточнень

Група \ Мова	Англійська	Українська	Польська	Всього
Актантні	2 (15,4%)	6 (46%)	9 (47,4%)	18 (40%)
Сирконстантні	11 (84,6%)	7 (54%)	10 (52,6%)	27 (60%)
Всього	13 (100%)	13 (100%)	19 (100%)	45 (100%)

Градаційна специфіка узагальнювальних уточнень зумовлює види пропозиційних моделей, здатних вступати в такого типу відношення. Справа в тому, що тільки актантні та сирконстантні уточнення підлягають градації: просторовій, темпоральній та різного ступеню абстрактності, на відміну від предиката (дії) чи атрибуту (ознаки), які не можуть співвідноситися як менше до більшого, хоча категоричність цього твердження була б недоречною, це вимагає додаткового вивчення проблеми. З цієї ж причини синтетичні моделі не можуть бути узагальнювальними в принципі, тому що вони поєднують компоненти різнопланові, різнорівневі, такі, які не можуть бути градаційно

співвіднесені: дія не може бути меншою за спосіб (дія та спосіб її виконання співвідносяться в предикатно-сирконстантних уточненнях), особа не може бути меншою за її ознаку чи властивість (особа та характеризувальна її ознака співвідносяться у актантно-атрибутивних уточненнях) тощо.

3.2.2.2. Семантико-синтаксичні особливості порівняльних уточнень.

Уточнювальну функцію порівняльних конструкцій виділяли неодноразово дослідники порівнянь: Біренбаум Я. Г. (Биренбаум 1966), Ваганова А. В. (Ваганова 2000), Воїнова Е. С. (Воинова 1963), Даутія Ф. В. (Даутія 1997), Павлова В. В. (Павлова 1994), Федоров А. І. (Федоров 1968)

Порівняльні уточнення є одним із неспеціалізованих засобів вираження уточнювальних відношень, який характеризують специфічні значення, в основі яких лежить аналогія. В усіх трьох досліджуваних мовах такий вид уточнень реалізується у синтаксичних порівняннях з відокремленим уточнювальним членом.

Оскільки порівняльні уточнення є одним із чотирьох типів уточнювальних конструкцій, виокремлених на основі логічних відношень між компонентами, то правомірним є першочергове звернення до трактування порівняння в логіці, де воно описується як явище, яке полягає у співставленні предметів і явищ на основі їх подібності, яка передбачає наявність загальної ознаки чи комплексу ознак (Кондаков 1975: 567-569). З погляду лінгвістики основою для порівняння слугує смислове перехрещення спільних ознак двох явищ.

Мовними характеристиками порівняльного уточнення є показники порівняння:

- а) в англійській мові: *like, as if, as though*;
- б) в українській мові: *як, ніби, мов, немов, наче, неначе, дуже рідко яко, що*;
- в) у польській мові: *jak, jako, jakby, jakoby, gdyby, jak gdyby*, дуже рідко *niby*.

Ці формальні параметри демонструють механізм утворення особливого виду уточнень і свідчать про те, що в сучасній англійській, українській та

польській мовах існують аналогічні висловлення, які суттєво збагачують арсенал комунікативно ємних засобів уточнення; логічні відношення компаративності між порівнюваними явищами дозволяють кваліфікувати цей вид уточнень як порівняльні.

В уточнювальному компоненті порівняльних уточнень, зазвичай, вводиться референт, який не належить до пропозиції синкретичного речення і загальний зміст конструкції метафоризується, що є характерною особливістю саме цього типу уточнень.

Інколи висловити думку за допомогою спеціалізованих засобів видається доволі складним завданням для мовця, як, наприклад, передати точність відтінку кольору, тонкощі відчуттів та емоцій чи прецизійність способу виконання якоїсь дії, тому мовець вдається до нестандартних засобів вираження прецизійності явища, що описується, зокрема, шляхом порівняння. Особливо яскравим уточнювальне значення порівняльних конструкцій видається в тих випадках, коли в компоненті, що уточнюється, немає означення чи обставини, але в них є необхідність, їх позиція залишена відкритою. Наприклад: англ.: *He could catch the sound of her breathing close to the door, like the breathing of a creature threatened by danger* (Голсуорсі, e-doc). ‘Він відчував її подих біля дверей, подібний до подиху створіння, якому загрожує небезпека’. Укр.: *Гарячий кінь полетів, ніби стріла, тільки дуби замигали в очах в Олесі* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Na te słowa pułkownicy, jakoby jedną siłą i wolą popchnięci, rzucili się ku księciu* (Сенкевич, e-doc). ‘Після тих слів полковники, ніби однією силою і волею мотивовані, кинулися до князя’. В усіх наведених прикладах уточнювальний компонент компенсує відсутність означення чи обставини у компоненті, що уточнюється. Порівняймо: англ.: *He could catch the sound of her *frightened breathing close to the door* (Він відчував її *заляканий подих біля дверей.) Укр.: *Гарячий кінь *стрімко полетів, тільки дуби замигали в очах в Олесі*. Пол.: *Na te słowa pułkownicy * rzucili się razem ku księciu* (Після тих слів полковники одностайно кинулися до князя). Така трансформація

уточнювальної конструкції в атрибутивну чи ад'єктивну можлива тому, що імпліцитна ознака предмета чи дії, яка вводиться відокремленим членом речення, може бути експлікована шляхом заповнення позиції семантично присутнього, але лексично не вираженого прикметника чи прислівника в компоненті, що уточнюється, через усунення уточнювального компонента. Часте використання порівняльних уточнень у мовленні може свідчити про надмірну спостережливість мовця і спробу доступно відтворити ті риси чи властивості явища, які потенційно могли б бути проігноровані співрозмовником.

Використання порівняльних уточнень, особливо в художній літературі, також може бути продиктоване свідомим пошуком методів створення відповідного образу з метою дієвого засобу впливу на співрозмовника для отримання бажаного ефекту, методом комунікації прецизійності способів дій, особливостей станів чи окремих аспектів об'єкта, який стимулював уточнення.

Уподібнення референтів порівняльного уточнення базується на основі суб'єктивних асоціацій та спонукає до образної, метафоричної інтерпретації змісту уточнювальної конструкції. З метафорою конструкцію зближує наявність образу, порівняльною вона є завдяки наявності показника порівняння, а уточнювальною – через поєднання формальних та змістових ознак, характерних для уточнювальних конструкцій. Метафоричний характер уточнювальних конструкцій такого типу є продиктованим цілісністю образу: цілісність досягається завдяки єдності числа в англійській мові, та числа і відмінка в українській та польській мовах, а образ виникає в результаті часткового смислового поєднання двох явищ за допомогою показників порівняння *like, as if, as though* (англійська мова), *як, ніби, мов, немов, наче, неначе* (українська мова), *jak, jako, jakby, jakoby, gdyby, jak gdyby, niby* (польська мова), які, будучи компаративними компонентами порівняння, є сигналом відносної спільності при відмінності порівнюваних явищ. Показники порівняння додають порівняльним уточненням модального забарвлення: значення нереальності, припустимості та приблизності.

Так як при порівнянні явища зіставляються на основі спільності окремих характеристик, порівняльне уточнення виражає посилення ступеню прояву тієї чи іншої ознаки в уточнювальному об'єкті в порівнянні з меншим ступенем прояву тієї ж ознаки в компоненті, що уточнюється, акцентуючи увагу на роздільності, нерівнозначності порівнюваних явищ. При рівнозначності та повній тотожності об'єктів, що порівнюються, конструкцію неможливо було б кваліфікувати як уточнювальну. Порівняймо: англ.: *The acrid savour from woodsmoke and chestnut-roasting braziers, the sharpness of the wintry sunshine on bright rays, the open cafes defying keen-aired winter, the self-contained brisk boulevard crowds, all informed him that in winter Paris possessed a soul which, like a migrant bird, in high summer flew away* (Голсуорсі, e-doc). 'Їдкий запах диму і каштанових жаровень, гострота холодного сонячного світла яскравих променів, відкриті кафе, які нехтують пронизливим зимовим повітрям, замкнутий у собі жвавий бульварний натовп, усе говорило йому, що зимою Париж (букв.) мав душу, яка, як мігруюча пташка, у розпалі літа відлітала геть'.* *The acrid savour from woodsmoke and chestnut-roasting braziers, the sharpness of the wintry sunshine on bright rays, the open cafes defying keen-aired winter, the self-contained brisk boulevard crowds, all informed him that in winter Paris possessed a soul of a migrant bird, which in high summer flew away* 'Їдкий запах диму і каштанових жаровень, гострота холодного сонячного світла яскравих променів, відкриті кафе, які нехтують пронизливим зимовим повітрям, замкнутий у собі жвавий бульварний натовп, усе говорило йому, що зимою Париж мав душу мігруючої пташки, яка у розпалі літа відлітала геть'. Укр.: *Обголений вид лиснів, неначе обмазаний оливою* (Нечуй-Левицький, e-doc). **Обголений вид лиснів оливою*. Пол.: *Horpyna jadąca na czele orszaku mruczała półgłosem niezrozumiałe słowa, jak gdyby pacierz diabelski* (Сенкевич, e-doc). 'Горпина на чолі кортежу бурмотіла у півголосу незрозумілі слова, як ніби диявольську молитву'. **Horpyna jadąca na czele orszaku jak gdyby mruczała półgłosem pacierz diabelski* 'Горпина на чолі кортежу ніби бурмотіла у півголосу диявольську молитву'.

Трансформовані таким чином речення перетворюються з уточнювальних на власне метафоричні шляхом нейтралізації відмінностей між образами, які зіставляються. Саме зазначення ознаки, на основі якої зближуються явища, а не метафоричність конструкції свідчать про неідентичність компонентів, що і є першочерговою умовою уточнення, адже поряд зі спільністю ознаки, основи порівняння, існує і контрастність зіставляваних об'єктів, яка слугує показником різнорідності, незважаючи на їх подібність. У порівняльних уточненнях відсутнє ототожнення предметів чи явищ, хоча і виражається їх подібність за окремими спільними для них ознаками; у прикладах такого виду уточнень завжди зберігається неоднаковість, відмінність цих предметів чи явищ за залишковими ознаками.

Посеред інших засобів вираження уточнення, порівняльні уточнювальні конструкції вирізняються не лише експресивністю та емоційно-оцінним забарвленням, але й здатністю створення образно-мотивованих, а звідси, і семантично місткіших уточнень. Уточнення шляхом порівняння – це виокремлення стандарту ознаки, яку називають, але зміст цього стандарту вимагає домислення реципієнта висловлення, яке базується на «фонді загальних знань», тобто екстралінгвістичних знань комунікантів. У порівняльних уточненнях компонент, що уточнюється, та уточнювальний компонент вступають у специфічні відношення образу та прообразу, попередньо відомого учасникам комунікації. Кількісна та якісна розбіжність прообразів відображає особливості соціокультурних характеристик кожної із досліджуваних мов та соціокультурну значущість окремих явищ для носіїв тієї чи іншої мови.

Порівняльні уточнення можна поділити на актантні, атрибутивні, сирконстантні, актантно-атрибутивні та предикатно-сирконстантні з подальшим поділом на семантичні підгрупи. Синтаксичний смисл конструкції полягає в порівнянні одного явища з іншим, найбільш типовим носієм ознаки: а) стосовно способу виконання дії; б) стосовно ступеню володіння тією чи іншою ознакою або властивістю; в) стосовно предметної

подібності. Семантичне різноманіття порівняльних уточнень можна звести до таких груп:

1. Актантні порівняльні уточнення.

Порівняльні уточнення природи базуються на виокремленні схожих рис у явищах навколишнього середовища. Наприклад: англ.: *The rest of the gardens they swept bare enough, removing every morning Nature's rain of leaves; piling them in heaps, whence from slow fires rose the sweet, acrid smoke that, like the cuckoo's note for spring, the scent of lime trees for the summer, is the true emblem of the fall* (Голсуорсі, e-doc). ‘Решта садів були досить докладно вичищені, усуваючи щоденний, Природи ранковий дощ із листя; скирдуючи його у купи, з яких повільний вогонь підіймав солодкий, їдкий дим, який, як віщування зозулею весни, запахом лаймів літа, є справжнім символом осені’. *There was no moon, and a clear dark, like some velvety garment, was wrapped around the trees, whose thinned branches, resembling plumes, stirred not in the still, warm air* (Голсуорсі, e-doc). ‘Місяця не було, і абсолютна темінь, як якесь вельветове вбрання, оповила дерева, чиє тоненьке гілля, подібне до сливового, не ворухилося у застиглому, теплому повітрі’. Укр.: *Довго вони їхали цим лісовим шляшком, неначе тунелем, і незабаром виїхали на чималу в'їжджену дорогу* (Нечуй-Левицький, e-doc). *Одпочивши в стародавньому тісному та низькому вишневецькому палаці кілька день, князь Костянтин рушив далі в дорогу на Галичину, і через кілька день перед очима молодого Єремії неначе розгорнулася неширока долина між чималими крутими горами, а в долині, неначе на дні зеленої посудини, він побачив стародавній Львів* (Сенкевич, e-doc).

1.2. Об'єктні порівняльні уточнення мають за основу зіставлення двох предметів, виробів чи явищ, не експлікуючи ознаку їх подібності. Наприклад: англ.: *Not, indeed, that he had definitely any faith in the persistence of the human spirit--the feeling was not so logical--it was, rather, an atmospheric impact, like a scent, or one of those strong animistic impressions from forms, or effects of light, to which those with the artist's eye are especially prone* (Голсуорсі,

e-doc). ‘Ні, абсолютно, у нього не було ні граму віри у наполегливість людського духу – почуття не було достатньо логічним – це був, швидше, атмосферний поштовх, як парфум, або одне із тих сильних натхнених вражень від форм, чи ефекту світла, до чого настільки схильне око митця’. *It was long since young Jolyon's escapade – there was danger of a tradition again arising that people in their position never cross the hedge to pluck that flower; that one could reckon on having love, like measles, once in due season, and getting over it comfortably for all time – on a soothing mixture of butter and honey – in the arms of wedlock* (Голсуорсі, e-doc). ‘Не так багато часу пройшло з моменту витівки молодого Джоліона – існувала небезпека нової традиції, згідно з якою люди такого статусу ніколи не перейдуть межу щоб зірвати ту квітку; згідно з якою люди покладаються на свою закоханість, наче на кір, якого можна позбутися зі зручністю раз і назавжди – приймаючи м’яку суміш масла і меду – в обіймах шлюбу’. Укр.: *В Маринчиних руках телінався тільки дірявий шматок коржа, неначе шматок дірявої хусточки* (Нечуй-Левицький, e-doc). *Просторна довга зала на другому поверсі йшла через увесь палац і була вкрита зверху закругленим плафоном, неначе зігнутим листком паперу або велетенською половиною улика, розрубаного вподовж надвоє* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Gdziekolwiek leżały one pojedynczo, gdziekolwiek tworzyły kupy, jakoby szczątki jakichś budowli, zburzonych zamków i kościołów* [307, с. 8]. ‘Де-не-де лежали вони по одному, де-не-де створювали купи, наче руїни якихось будівель, розвалених замків і костелів’. *I książę czuje w sobie siłę odpowiednią – z ramion strzelają mu skrzydła, jakby skrzydła świętego Michała Archanioła* (Сенкевич, e-doc). ‘І князь відчуває в собі відповідну силу – з плечей йому виростають крила, ніби крила святого Архангела Михаїла’.

1.3. Порівняльні уточнення зовнішності базуються на порівнянні рис обличчя чи будови тіла з іншими об’єктами, типовими носіями здебільшого імпліцитно вираженої ознаки. Наприклад: англ.: *These corpses flung down, there, from out the press and turmoil of the struggle, these pairs of lovers sitting cheek by jowl for an hour of idle Elysium, snatched from the monotony of their*

treadmill, awakened no fancies in his mind; he had outlived that kind of imagination; his nose, like the nose of a sheep, was fastened to the pastures on which he browsed (Голсуорсі, e-doc). ‘Ці корпуси випадали, там, із тиску і метушні боротьби, ці пари закоханих, які сиділи віч-на-віч, заради години безтурботного раю, вирвані з одноманітності їх праці, не пробуджували в ньому ніяких фантазій; його життя вже викоренило подібні уяви; його ніс, як ніс барана, був прикутий до пасовиськ, на яких він пасся’. But from him, thus slumbering, his jealous Forsyte spirit travelled far, into God-knows-what jungle of fancies; with those two young people, to see what they were doing down there in the copse – in the copse where the spring was running riot with the scent of sap and bursting buds, the song of birds innumerable, a carpet of bluebells and sweet growing things, and the sun caught like gold in the tops of the trees; to see what they were doing, walking along there so close together on the path that was too narrow; walking along there so close that they were always touching; to watch Irene's eyes, like dark thieves, stealing the heart out of the spring (Голсуорсі, e-doc). ‘Але від нього, у дрімоті, його ревнивий Форсайтський дух відійшов кудись далеко, у Бог-зна які нетрі уяви; з тими двома молодими людьми, щоб побачити що вони роблять там у гаю – у гаю, де весна пролітала запахом живиці і напічнявілих бруньок, піснею незліченних птахів, килимом дзвіночків та солодких ягід, і сонцем, наче золотом у верхівках дерев; щоб побачити що вони роблять, прогулюючись, притуляючись, по надто вузькій стежині; щоб побачити очі Ірен, як два темних злодії, які крадуть у весни серце’. Укр.: *Одного рибалку з таким здоровим носом, як цибуля, продражнили Цибулею, другого – Перепелицею, третього – Задерживостом* (Нечуй-Левицький, e-doc). *Озирнувшись через плече на Домініка, вона зблизька кинула очима на його русяві вуса, на тоненькі рожеві уста, схожі на листочки троянди* (Нечуй-Левицький, e-doc).

1.4. Порівняльні уточнення звуку мають за основу звуконаслідування референтів, які зіставляються. Наприклад: англ.: *The heat danced over the corn, and, pervading all, was a soft, insensible hum, like the murmur of bright*

minutes holding revel between earth and heaven (Голсуорсі, e-doc). ‘Спека танцювала над пшеницею і, заповонивши все, видала м’який, невідчутний гомін, як шепіт яскравих моментів, які бенкетують між землею та небом’. *To fresh-comers along the paths, these forerunners formed but part of that passionate dusk, whence only a strange murmur, like the confused beating of hearts, came forth* (Голсуорсі, e-doc). ‘Для сторонніх осіб, які прогулювалися стежкою, ці передвісники не були нічим іншим, ніж частиною тих пристрасних сутінок, і тільки дивний гомін, як безладне биття сердець, відчувався’. Укр.: *Орган загув, заклекотів, закричав, а потім загримів: його низький клекіт, як грім, злився з голосами* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Jakże tam waszmości panu dziękować... – rzekła głosem, którego namiestnikowi wydał się tak słodką muzyką, jak dźwięczenie lutni i fletów - jakże tam dziękować, żeś się za sławę ojca mego ujął i za tę krzywdę, która go od najbliższych krewnych spotyka* (Сенкевич, e-doc). ‘Як же мені вам дякувати...— говорила голосом, котрий здався намісникові такою солодкою музикою, ніби звучання лютні і флейтів — як же вам дякувати за те, що ви заступилися за славу мого батька і за ту кривду, яка причиняється йому найближчими родичами’.

2. Атрибутивні порівняльні уточнення.

2.1. Атрибутивні порівняльні уточнення зовнішності відображають пропозицію, учасниками якої є щонайменше два атрибути, які можуть вживатися на позначення характеристик зовнішності людини в прямому чи переносному значенні. Наприклад: укр.: *Старша Маринка, вже шістнадцятилітня тоненька дівчина, була чорнявенька й гарна, як намальована* (Нечуй-Левицький, e-doc). *Вона згадувала свої дівочі літа молоді, згадувала, як вони побрались з Виговським, пригадала свої палкі мрії, котрі Виговський справдив неначе якимись чарами, згадувала і його самого, як угляділа його колись на аскому коні в Києві, всього в оксамиті, в кармазинах, в золоті, пишого й гарного, як намальованого на картині* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Wypuściłem ich nagich, jak ich matka porodziła* (Сенкевич, e-doc). ‘Я випустив їх голими, якими мати родила’.

Ranek dnia tego wstał blady, jakby przerażony, zorze na wschodzie były krwawe, słońce weszło rude, chorobliwe, krwawy jakiś odblask oświecał wody i lasy (Сенкевич, e-doc). ‘Ранок того дня був блідий, наче настрашений, зорі на сході були криваві, сонце зійшло rude, хворобливе, якимсь кривавим відблиском миготіли води і ліси’.

2.2. Атрибутивні порівняльні уточнення внутрішнього стану людини та поведінки мають за основу подібність емоційного стану референта, який стимулює уточнення, та типового стану в ситуації, описаної в уточнювальному компоненті. Наприклад: англ.: *She was silent, as if surprised in some indelicacy* (Голсуорсі, e-doc). ‘Вона була мовчазна, ніби здивована якоюсь нетактовністю’. *And suddenly his heart was queer, warm, as if elated* (Голсуорсі, e-doc). ‘І раптом його серце стало дивним, теплим, ніби окриленням’. Пол.: *Ale oczy Skrzetuskiego, również jak myśl, blądziły gdzie indziej, a gdy wzrok jego padał na dziewczynę, to taki zamyślony i szklany, jak gdyby nie na tę patrzył, do której śpiewał niegdyś* (Сенкевич, e-doc). ‘Але очі Скретуського, як власне і його думка, блукали десь далеко, а коли погляд його падав на дівчину, то робився таким задуманим і скляним, ніби не на ту дивився, котрій співав колись’. *Jeździł więc pan Wołodyjowski sam i sam zwyciężał, aż pewnego razu wyjechawszy pod koniec kwietnia, wrócił w połowie maja tak strapiony i smutny, jakby klęskę poniósł i ludzi wymarnował* (Сенкевич, e-doc). ‘Отже їздив пан Володийовський сам і сам перемагав, поки одного разу не виїхав під кінець квітня і вернувся під кінець травня настільки неспокійний і засмучений, ніби переніс якесь лихо і змарнував багато людей’.

3. Сирконстантні порівняльні уточнення:

3.1. Сирконстантні порівняльні уточнення способу мають за основу компаративні відношення способу, методу прояву відповідної властивості чи ознаки, у різній мірі притаманної двом носіям. Наприклад: англ.: *She looked into the bedroom; the bed was roughly made, as though by the hand of man* (Голсуорсі, e-doc). ‘Вона зазирнула до спальної кімнати; ліжка були неохайно

застелені, ніби рукою мужчини'. «*I don't*», *he ended very low, as though uttering a threat*, «*recommend every man to-go-my-way*» (Голсуорсі, e-doc). '«Я не», він закінчив дуже низько, немов вимовляючи погрозу, «раджу нікому йти моїм шляхом»'. Укр.: *Золоті мрії роєм літали ніби перед її очима, як бджоли на сонці в пасіці* (Нечуй-Левицький, e-doc). *Високий та рівний станом, з розумними очима, поважний на ході, славний оратор того часу та вчений чоловік, Юрій Немирич вступив в світлицю тихо й поважно, неначе вступав в сенат* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: – *Mości panie – rzekł do Skrzetuskiego szepcząc cicho, jakby się bał, by go kto nie podsłuchał* (Сенкевич, e-doc). '– Вельмишановний пане – говорив до Скретуського, шепочучи тихо, ніби боявся, щоб його ніхто не підслухав'. *Czuł, iż dzieje się z nim coś niezwykłego, że głowa zwiesza mu się w tył, jak gdyby go niesiono za ręce i nogi...* (Сенкевич, e-doc). 'Я чув, що щось дивне з ним діється, що голова його звисає назад, ніби його несуть за руки і за ноги...'.

3.2. Сирконстантні порівняльні уточнення ступеню базуються на співвідношенні інтенсивності прояву ознаки експлікованої в компоненті, що уточнюється, та імплікованої в уточнювальному компоненті. Наприклад: укр.: *Чарка ходила кругом так швидко, неначе її хто поганяв батогом* (Нечуй-Левицький, e-doc). *Ми понесли велику втрату, ми стали трохи не старцями! - вже не говорив, а репетував князь і швендяв по світлиці так швидко, неначе йому хто насипав приску за халяви* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Halizna ta, ze wszystkich stron odkryta, srebrzyła się teraz cała od promieni księżycy i było na niej tak prawie widno, jak w dzień* (Сенкевич, e-doc). 'Полонина та, з усіх сторін відкрита, вся тепер виблискувала сріблом у місячному сяйві і було на ній так майже видно, як в день'. *Pan Zagłoba opuszczał Warszawę nie bez pewnego żalu, bo w tym niezmiernym zjeździe szlachty, w gwarze elekcyjnym, w ciągłych hulankach i burdach na wspólną z Wołodyjowskim czynionych było mu tak dobrze, jak rybie w morzu* (Сенкевич, e-doc). 'Пан Заглоба покидав Варшаву не без жалю, бо в тому незліченному

з'їзді шляхти, в тому гоміні вибраних, в постійних гулянках і бійках, які він влаштовував разом з Володийовським, було йому так добре, як рибі у воді'.

4. Предикатно – сирконстантні порівняльні уточнення:

4.1. Предикатно-сирконстантні порівняльні уточнення способу дії. Присутні в усіх трьох досліджуваних мовах, уточнення цього типу базуються на порівнянні виконання дії одним суб'єктом зі стандартом виконання якоїсь дії іншим, типовим для її реалізації суб'єктом. Порівняльні уточнення способу дії мають за мету актуалізацію конкретного вияву способу дії, який імпліцитно присутній у компоненті, що уточнюється. Наприклад: англ.: *Suddenly, as though drawn by invisible hands, they, too, stepped over the railing, and, silent as shadows, were gone from the light* (Голсуорсі, e-doc). 'Раптом, (букв.) наче висмикнуті невидимими руками, вони, також, переступили огорожу, і, мовчазні, як тіні, загубилися у темряві'. *He lapsed into silence, and his wife and son, as if hypnotised, waited for him to say: 'I can't tell – I don't know; I knew how it would be!'* (Голсуорсі, e-doc). 'Він замовк, а його дружина і син, ніби загіпнотизовані, чекали що він скаже: «Я не можу нічого сказати – я не знаю; я знав, що так буде!»'. Укр.: *Біла голова у густому натовпі неначе плила до колони, ніби її несла тиха вода в річці* (Нечуй-Левицький, e-doc). *Хата в Лютая була просторна, з світлицею, і двома кімнатами, але така стара, як і її господар Демко Лютай: вона осіла, ввійшла трохи в землю, широкий ганок з штучно виточеними стовпчиками, вкритими штучними, але чудернацькими вирізками, перехнябився, неначе налагодився лягти на бік на одпочинок, ніби втомлений давніми літами* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Mówią, że Tatarów narznął na Chortycy, nim go wzięli, jak świnę* (Сенкевич, e-doc). 'Говорять, що він татарів різав на Хортиці, доки його не взяли, як свиней'. *Starej ja daty rycerz i wolę rozdzierać, jako właśnie lew czyni, niż tropić jak ogar po chaszczach* (Сенкевич, e-doc). 'Я лицар старого покрою і волю роздерати, як лев, ніж ховатися, як людоджер, по хащах'.

4.2. Порівняльні уточнення прояву кольору базуються на зіставленні явищ за здатністю проявляти забарвлення. Наприклад: укр.: *В лісі уся дорога*

біліла, неначе дійсно була вкрита снігом та градом (Нечуй-Левицький, е-doc). Знов усе *почорніло* в його очах, *неначе вкрилось чорною темрявою найтемнішої ночі* (Нечуй-Левицький, е-doc).

5. Атрибутивно-актантні порівняльні уточнення є аломорфною моделлю уточнювальних конструкцій, властивою лише порівняльним уточненням. Аломорфізм цієї моделі пояснюється тим, що лише порівняльний тип уточнень базується на подібності, на смисловому перехрещенні ознак, при якому уточнення ознаки (уточненого компонента-атрибута) вимагає наявності типового носія цієї ознаки (уточнювального компонента-актанта).

5.1. Атрибутивно-актантні порівняльні уточнення рис характеру. Наприклад: укр.: *Князь Єремія був «упертий, як русин», як каже приказка, бо й справді він був русин* (Нечуй-Левицький, е-doc). *А ці бояри і горді, як сатана, і дурні, як ступа, і чваньковиті, ще й до того наглі, наглі без міри, без кінця* (Нечуй-Левицький, е-doc).

5.2. Атрибутивно-актантні порівняльні уточнення фізичного стану. Наприклад: англ.: *Bosinney came up, looking exhausted, like a man after hard physical exercise; the sweat stood in drops on his brow, and Soames' smile seemed to say: "You've had a trying time, my friend* (Голсуорсі, е-doc). 'Босіні підійшов, (букв.) виглядаючи вичерпаним, як людина після важких фізичних вправ; піт росою осів на його чолі, а посмішка Соумса ніби говорила: «Ти пройшов через важкі випробовування, мій друже.....»'. *The sight of the ballroom, with its gleaming floor, gave her a feeling of joy, of triumph, for she loved dancing, and when dancing she floated, so light was she, like a strenuous, eager little spirit* (Голсуорсі, е-doc). 'Вид танцювального залу, з натертим до блиску паркетом, наповнював її почуттям радості, тріумфу, тому що вона любила танцювати, і, танцюючи, вона неслася, такою легкою була вона, наче наполегливий, завзятий маленький дух'. Укр.: *Шляхтичі, п'яні, як осіння ніч, насилу доплентались до повітки і попадали хто на сіно, хто на соломі, а хто просто долі* (Нечуй-Левицький, е-doc). *Пошли тобі, Боже, на новому місці*

щастя та вік довгий, щоб ти була здорова, як вода, багата, як земля, і довго процвітала, як квітка (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *O czym tam regimentarze radzili, nie wiem; na sądzie ostatecznym za to odpowiedzą, bo gdyby od razu na Chmielnickiego uderzyli, byłby zniesiony i rozbity, jak Bóg w niebie, mimo nieładu, niesforności i tumultów, i braku wodza* (Сенкевич, e-doc). ‘Що там радили реґіментарії я не знаю; за це відповідатимуть на страшному суді, бо якщо би зразу пішли на Хмельницького, він був би повалений і розбитий, як Бог у небі, не дивлячись на безлад, непокору і метушню, і відсутність ватажки’. *W środku równiny taborek jakoby ruchoma forteca wyrzucał długie smugi dymu i ział ogniem – naokół zaś czerniło się mrowie ruchliwe, rozszalałe, niby jakiś wir olbrzymi* (Сенкевич, e-doc). ‘Всередині рівнини невеличкий табір, ніби рухома фортеція, викидав довгі смуги диму і палав полум’ям – довкола чорніла рухлива комахня, розшаленіла, ніби якийсь велетенський вир’.

5.3. Атрибутивно-актантні порівняльні уточнення зовнішності. Наприклад: англ.: *The sight of the ballroom, with its gleaming floor, gave her a feeling of joy, of triumph, for she loved dancing, and when dancing she floated, so light was she, like a strenuous, eager little spirit* (Голсуорсі, e-doc). ‘Вид танцювальної зали, з сяючою підлогою, приніс їй відчуття радості, тріумфу, бо вона любила танцювати, і, танцюючи, вона плавала, такою легкою вона була, як наполегливий, завзятий маленький дух’. *She would sit, staring in front of her, her chin on her hand, like a little Norse spirit, grim and intent, while all around in the electric light, then just installed, shone the great, drawing-room brocaded up to the frieze, full of furniture from Baple and Pullbred's* (Голсуорсі, e-doc). ‘Вона, зазвичай, сиділа, задумано дивлячись наперед себе, сперши підборіддя на руці, як маленький скандинавський дух, похмурий та заглиблений у щось, в той час, коли навкруги сяяла вітальня, освітлена щойно проведенням електричним світлом, оббита парчою до самого фризу, обставлена меблями «Бейпл енд Пулбредс». Укр.: «Яка вона мила, як та біла голубка!» – подумав Виговський і тихою ходою попростував слідком за

владикою та посланцями (Нечуй-Левицький, e-doc). Вона й багатенька, й гарна, гарна, як лелія", - думав Виговський, втопивши очі в темно-зелені стіни сумної соснини, неначе він читав на їх свої думи (Нечуй-Левицький, e-doc).

5.4. Атрибутивно-актантні порівняльні уточнення кольору. Наприклад: укр: Вона підвела очі вгору і задивилась на повирізуваний в зубці дубовий лист, на клаптики синього, як бірюза, неба, що блищало поміж темно-зеленим листом (Нечуй-Левицький, e-doc). Між крутими білими горбами неначе текла червона, як жар, річка, звивалась між горбами та все наближалась до Чигирини (Нечуй-Левицький, e-doc).

Порівняльні уточнення інколи вживаються для відображення інших сфер позамовної дійсності, але випадки такого вживання є поодинокими. Кількісні та якісні показники порівняльних уточнень на базі матеріалу дослідження розподіляються таким чином (табл. 3.9).

Як видно із таблиці 3.9, такий вид уточнювальних конструкцій є винятково продуктивним в українській мові; інколи в одному реченні зустрічаються декілька порівняльних уточнень, наприклад: «Тонкі чорні брови чорніли, як шовкові шнурочки; блискучі карі очі чорніли, як терен; невеликі повні губи червоніли, як вишня в зеленому листі; на щоках до самих висків грав рум'янець» (Нечуй-Левицький, e-doc). Така велика кількість порівняльних уточнень, з масою образів, свідчить про поетичність українського народу та схильність до художнього відображення дійсності. В усіх трьох досліджуваних мовах продуценти висловлювань у більшості випадків вдаються до порівняльних уточнень, характеризуючи істот; підтвердженням цього є висока продуктивність одиниць на позначення зовнішності, характеру та внутрішнього стану людини. Наявність у трьох мовах саме цих семантичних груп частково пояснюється матеріалом дослідження, який був дібраний з романів, у кожному з яких розвивається сюжетна лінія романтичних стосунків, що закономірно вимагає уваги до зовнішності та психологічного стану учасників подій.

Таблиця 3.9

Кількісні показники семантичних груп порівняльного уточнення

Група \ Мова	Англійська	Українська	Польська
1. Актантні			
1.1. Природи	2 (1,3%)	18 (1,7%)	–
1.2. Об'єктні	10 (6,2%)	22 (2%)	3 (2,7%)
1.3. Зовнішності	14 (8,9%)	27 (2,5%)	–
1.4. Звуку	2 (1,2%)	5 (0,5%)	1 (0,9%)
Інші	4 (2,6%)	–	–
Всього	32	72	4
2. Атрибутивні			
2.1. Зовнішності	–	10 (0,9%)	1 (0,9%)
2.2. Внутрішнього стану	3 (1,9%)	–	2 (1,8%)
Всього	3	10	3
3. Сирконстантні			
3.1. Способу	19 (12%)	38 (3,5%)	21 (18,9%)
3.2. Ступеневі	–	21 (1,9%)	17 (15,3%)
Всього	19	59	38
4. Предикатно-сирконстантні			
4.1. Способу	84 (53,2%)	691 (63,6%)	62 (55,9%)
4.2. Прояву кольору	–	41 (3,8%)	–
Всього	84	691	62
5. Атрибутивно-актантні			
5.1. Рис характеру	–	24 (2,2%)	–
5.2. Фізичного стану	2 (1,2%)	28 (2,6%)	2 (1,8%)
5.3. Зовнішності	14 (8,9%)	109 (10%)	–
5.4. Кольору	–	46 (4,2%)	–
Інші	4 (2,6%)	7 (0,6%)	2 (1,8%)
Всього	20	214	4
Разом	158 (100%)	1087 (100%)	111 (100%)

Як видно із таблиці 3.9, для носіїв досліджуваних мов найбільше труднощів викликає характеристика прецизійності способу виконання тієї чи іншої дії, шляхом вживання прислівників, та характеристика ознаки, шляхом вживання прикметників (кількісна перевага предикатно-сирконстантних та атрибутивно-актантних порівняльних уточнень), тому мовці вдаються до уточнювального порівняння, як засобу, який полегшує адекватне сприйняття

висловлення, додатково зображуючи типового виконавця тієї чи іншої дії, попередньо відомого реципієнтам.

Кількісна різниця порівняльних уточнень у досліджуваному матеріалі може бути продиктована різними правилами пунктуації в кожній з мов. Через те, що в англійській та польській мовах відокремлення порівняльного звороту є факультативним і залежить виключно від бажання мовця просодично акцентувати висловлення, то це закономірно знижує кількість такого виду уточнень у порівнянні з українською мовою, де наявність коми перед аналогічною конструкцією є регламентованою. Цей факт, однак, не може суттєво змінити кількісну різницю серед порівняльних уточнень у трьох досліджуваних мовах, оскільки в результаті підрахунку суцільної вибірки показників компаративності в текстах матеріалу дослідження були отримані наступні результати: 1382 одиниці в англійській мові, 3426 одиниць в українській мові та 3177 одиниць у польській мові. Майже в 2,5 рази кількість синтаксичних порівнянь у слов'янських мовах перевищує кількість аналогічних конструкцій в англійській мові. Проте, через те, що матеріалом дослідження слугували тексти лише одного автора в кожній із досліджуваних мов, а наявність такого типу конструкцій може бути обумовлена авторським стилем, то категоричність ствердження зазначеної переваги є недоцільною; однак можна зробити попередній висновок про більшу схильність носіїв української та польської мов до відображення дійсності шляхом залучення асоціативних образів у порівнянні з носіями англійської мови.

Додаткової уваги заслуговує функційна специфіка порівняльних уточнень, суть якої полягає в регулярності відтворень уточнювального змісту. У певному сенсі такі фрази потрібно сприймати як сталі одиниці; із трьох досліджуваних мов у найбільшій мірі це явище є характерним для української мови. Так, порівняння *прудкий, як вітер* зустрілося три рази у дібраному матеріалі, *гордий, як сатана* – чотири рази, *гарячий, як (в)огонь* – шість разів тощо. У польській мові систематичність відтворення контексту була зафіксована лише два рази, у випадку характеристики дрібного дощу:

drobny deszczyk, jakoby przesiewany przez sito «дрібний дощ, ніби сіяний через сито». У матеріалі англійської мови подібна регулярність не була виявлена. Окрім буквальної повторюваності порівняльних уточнень в українській мові, слід відзначити високу частотність вживання окремих образів-уточнень з уточнюваними компонентами різного лексичного наповнення, тобто різну комбінаторику референтів, які стимулювали уточнення, з одним і тим самим образом, який виконує функцію уточнювального компонента. Так, образ домовини був представлений у трьох контекстах: *темно, як в домовині, йти, як за домовиною, тихо, як в домовині*; образ раю у п'ятьох: *гарно, як в раю, тихо, як в раю, жити, як в раю, цвісти, як у раю, багатий та тишній, як рай*; образ птаха – у семи: *вільний, як птах, гарна, як пташка, летить, наче птах, щебечуть, як пташки, розсипатись, як пташки, знятись з місця, як птиця, тріпатись, наче птиці*, та ін. Така образна «постійність» віддзеркалює соціокультурну значущість окремих аспектів життєдіяльності народу. Для українців це *рай, сатана, скажений, місяць, хмари, туман, стріла, вовк, кіт, собака, квіти, змія, вогонь, очеретина, бджоли* та інші; для поляків – *Бог, дощ, весілля, вовк, лев, дракон*; для англійців – *дух, запах, жінка / жіноча фігура, мужчина* (у різних життєвих ситуаціях).

3.2.2.3. Семантико-синтаксичні особливості протиставних уточнень.

Уточнювальна функція протиставлення зазначається у лінгвістичних дослідженнях (див. роботи Малікової М. Н. (Маликова М. Н. 2001), Труб В. М. (Труб 1994), Haruko Sanada (Haruko Sanada 2007)).

Протиставне уточнення є одним із периферійних, неспеціалізованих та маркованих засобів вираження уточнення, яке не лише збагачує зміст висловлення, але й відображає відповідну інтенцію мовця. В усіх трьох досліджуваних мовах такий вид уточнень реалізовано у синтаксичних протиставленнях з відокремленим уточнювальним членом.

Через те, що протиставне уточнення базується на логічному аспекті досліджуваних одиниць, доцільним видається звернутися до трактування

протиставлення в логіці, де його пов'язують з «відношенням між поняттями та судженнями» і традиційно виділяють два його види: а) протиставлення протилежних понять (контрарність); б) протиставлення понять, що суперечать одне одному (контрадикторність). Контрарні поняття – це «несумісні поняття, між якими можливим є третє, проміжне, і котрі не тільки заперечують одне одного, але несуть в собі щось позитивне замість запереченого у неузгодженому понятті» (Кондаков 1975: 487). Контрадикторні поняття – це «такі несумісні поняття, між якими немає середнього, третього, проміжного поняття, і які виключають одне одного» (Кондаков 1975: 487). Логічною основою для категорії уточнення в лінгвістиці слугують лише контрарні поняття, тобто такі, що передбачають існування проміжних понять, котрі в мовному контексті і є тими можливими альтернативними варіантами, які покликані блокувати уточнення. Наприклад: англ.: *The thought flashed across him that but for a chance, he himself, and not Bosinney, might be lying dead, and she, instead of crouching there like a shot bird with those dying eyes...* (Голсуорсі, e-doc). ‘У нього промайнула думка, що чисто випадково, саме він, а не Босінні, міг лежати мертвим, і вона, замість того, щоб припадати до землі як підстрілена пташка з помираючими очима...’; укр.: *Його політика була регресивна, не національна, аристократична* (Нечуй-Левицький, e-doc). пол.: *Ważną ci funkcję powierzam, przyjaciela godną, nie ślugi* (Сенкевич, e-doc). ‘Довіряю тобі важливе доручення, приятеля варте, не слуги’. В усіх наведених прикладах із трьох досліджуваних мов, протиставлені поняття передбачають існування інших, проміжних понять. Так, в англійській мові *Bosinney* не є єдиним можливим запереченням *he himself* (на місці Босінні могла бути будь – яка інша особа); в польській мові заперечення поняття *nie ślugi* не обов’язково асоціюється із твердженням поняття *przyjaciela* (ним може бути господар, покровитель, раб і т.д.); в українській мові протиставлення «регресивності» не передбачає виключно «не національність», це може бути і не прогресивність, і сучасність тощо. Саме контрарність понять (ті, що

передбачають альтернативу), як логічної основи протиставних уточнень, є ще одним аргументом на користь нашого визначення категорії уточнення, мету якого ми вбачаємо в уникненні багатозначності та контекстуальному усуненні альтернативи.

Мовними характеристиками протиставного уточнення є:

а) в англійській мові: відокремлення, заперечна частка *not* (інколи протиставний сполучник *and* з цією часткою) та відповідна інтонація, властива уточненню. До факультативних критеріїв можна віднести наявність антонімічних слів та прислівник *never*, який інколи вживається замість заперечної частки *not* для підсилення значущості сказаного.

б) в українській мові: відокремлення, заперечна частка *не* (інколи протиставний сполучник *а* з цією часткою) та відповідна інтонація, властива уточненню. Факультативним критерієм можна вважати лексичне значення антонімічних слів;

в) у польській мові: відокремлення, заперечна частка *nie* (інколи протиставні сполучники *ale, tylko*) та відповідна інтонація, властива уточненню. Наявність антонімічних слів також є факультативним.

Уточнення шляхом протиставлення реалізується в результаті протиріччя, яке виникає через неможливість з якоїсь причини збігу бажаного або можливого та дійсного, а також через бажання експліцитно висловити те можливе, або те, чому б надавалася перевага. За рахунок протиставно – уточнювального контексту вислів наділяється повнотою прагматичних тонкощів, які, безперечно, збагачують семантичну ємність сказаного. Наприклад: англ.: *James was a little cowed; when it came to the actual figures of a commercial transaction he was sure of himself, for then he was dealing with facts, not with men; but preliminary negotiations such as these made him nervous--he never knew quite how far he could go* (Голсуорсі, е-doc). ‘Джеймс був трохи наляканий; коли йшлося про реальні цифри комерційних трансакцій, він був у собі впевненим, оскільки працював з фактами, не з людьми; але попередні переговори, такі як ці, змушували його нервувати – він не знав наскільки

далеко він може зайти’. У наведеному прикладі з англійської мови, речення, позбавлене протиставного уточнення *not with men* (*James was a little cowed; when it came to the actual figures of a commercial transaction he was sure of himself, for then he was dealing with facts; but preliminary negotiations such as these made him nervous--he never knew quite how far he could go* ‘Джеймс був трохи наляканий; коли йшлося про реальні цифри комерційних трансакцій, він був у собі впевненим, оскільки він працював з фактами; але попередні переговори, такі як ці, змушували його нервувати – він не знав наскільки далеко він може зайти’), залишається структурно насиченим і семантично логічним, однак прагматично цілком відмінним від оригінального. Протиставне уточнення *not with men* є смисловим насиченням речення, яке розкриває відсутність досвіду співпраці з людьми, необхідного в цій ситуації. Укр.: *Це Батиєва дика татарська орда, а не військо* (Нечуй-Левицький, e-doc). Трансформоване речення, яке не містить уточнення (*Це Батиєва дика татарська орда*), також є повноцінним і з погляду граматики, і з погляду семантики, однак неможливо не помітити різницю в змістовому забарвленні двох речень: речення з протиставним уточненням чітко комунікує негативне ставлення мовця до татарської орди і позитивне – до війська. Пол.: *Zdawało się, że odtąd ludzkość już nie dobrem, ale złem, żyć będzie; że się przeinaczyły serca i umysły i poczytują to za święte, co dawniej było bezecnym, a za bezecne, co dawniej było świętym* (Сенкевич, e-doc). ‘Здавалося, що з цього моменту людство не добром, а злом, жити буде; що помінялися серця і наміри, і вважають за святе те, що колись було бещельним, і за бещельне те, що колись було святим’. У наведеному прикладі уточнювальний компонент *ale złem* може бути вилученим із речення (*Zdawało się, że odtąd ludzkość już nie dobrem żyć będzie; że się przeinaczyły serca i umysły i poczytują to za święte, co dawniej było bezecnym, a za bezecne, co dawniej było świętym* ‘Здавалося, що з цього моменту людство не добром, жити буде; що помінялися серця і наміри, і вважають за святе те, що колись було бещельним, і за бещельне те, що колись було святим’), і це суттєво не поміняло б значення речення, але

елімінація цього компонента позбавила б його відповідної прагматики, позбавила б його можливості показати бажання автора вислову «жити добром», про що засвідчує подальше ностальгійне порівняння минулого та теперішнього. Саме завдяки протиставному контексту відкривається прихована інтенція автора, яка за умови його відсутності не могла б бути реалізована.

Протиставне уточнення реалізується за рахунок протиставлення двох несумісних явищ: ствердження одного несумісного та заперечення іншого несумісного. Зазвичай, у відношення протиставного уточнення вступають два явища – припустиме та дійсне. Одне твердження, реальне, дійсне, протиставляється іншому, альтернативному. Наприклад: англ.: *He saw him turn to Irene and say something and her face sparkle as he often saw it sparkle at other people--never at himself* (Голсуорсі, e-doc). ‘Він бачив, як той повернувся до Ірен, і сказав щось, і як її обличчя засяяло, так, як воно часто сяяло до інших людей, а до нього ніколи’. «*Other people*» і «*himself*» є поняттями несумісними, адже вони не можуть бути істинними одночасно в одній і тій самій ситуації. Реальний стан речей (*at other people*) протиставляється нереальному, альтернативному і бажаному (*at himself*). Пол.: – *Ты, Tatarczuk, dobry młójec – rzekł Chmielnicki – i ja na ciebie nie nastaję, boś ty mój druh i nie Lach, ale Kozak, nasz brat* (Сенкевич, e-doc). ‘-Ти, Татарчук, добрий парубок – говорив Хмельницький – і я тебе не переконую, бо ти мій товариш і не Лях, а Козак, наш брат’. Протиставне уточнення *nie Lach, ale Kozak* базується на несумісності національної приналежності до поляків та українців одночасно, де стверджується несумісна реальна ідентифікація (*Kozak*), і заперечується несумісна альтернативна ідентифікація (*Lach*). Щоправда, на відміну від попереднього прикладу з англійської мови, заперечена несумісна ознака не є бажаною, вона, навпаки, комунікує негативне ставлення мовця до представників польського походження. Укр.: *Я й не католик, й не поляк, сидів я дома і не тікав в Польщу, а мої хлопцї десь розбіглись на степи, а ті, що зістались, не послухають, позабирали собі кланті моєї землі, хапають в*

мене під носом, орють і сіють для себе, а не для мене (Нечуй-Левицький, e-doc). Протиставне уточнення *для себе, а не для мене* базується на бажанні володіти землею, яке імпліцитно передає заперечений несумісний компонент *а не для мене*. Реальний стан речей (*для себе*) протиставляється нереальному (*а не для мене*).

Протиставні уточнення можуть виконувати семантико-синтаксичну функцію предиката, актанта, атрибута і сирконстанта, і слугувати засобом відображення різних аспектів позамовної дійсності. У досліджуваних мовах вони охоплюють такі сфери життєдіяльності людини: володіння чимось, місцезнаходження, (само)ідентифікація, дія, ознака чогось, покровительство, вирок, мета, час та ін. Семантичне різноманіття протиставних уточнень можна звести до таких груп:

1. Предикатні протиставні уточнення базуються на протиставленні двох несумісних дій: реальної та альтернативної. Наприклад: пол.: – *Rzecz moja bić, nie radzić; ale gdy do rady przyszło, poczuwam się też do tego, abym swoje zdanie powiedział, gdyżem na taki wasz fawor, jak i inni, jeżeli nie lepiej zarobił* [306, с. 449]. ‘Діло моє бити, не радити; але якщо вже дійшло до ради, то хочу висловити свою думку, оскільки на таку саму прихильність, як і інші, якщо не на більшу, заслуговую’. *Nie taka ona przecie sierota na tym świecie, gdy oto przy niej jeden dziwny, nieznany opiekun – a drugi, znany i kochany, zatroszczy się o nią, nie opuści, przyhołubi raz na zawsze* (Сенкевич, e-doc). ‘Не така вже й вона сирота на цім світі, бо є при ній один дивний невідомий опікун – а другий, відомий і улюблений, подбає про неї, не відпустить, приголубить раз і назавжди’.

2. Актантні протиставні уточнення:

2.1. Ідентифікаційні актантні протиставні уточнення. Присутні в трьох досліджуваних мовах, уточнення цього типу стверджують істинність однієї несумісної особи чи предмета та заперечують істинність іншої несумісної особи чи предмета. Наприклад: англ.: *To stint yourself is the mark of a fool, not of a Dartie* (Голсуорсі, e-doc). ‘Відмовляти собі у чомусь – це ознака

дурня, не Дарті’; *The thought flashed across him that but for a chance, he himself, and not Bosinney, might be lying dead, and she, instead of crouching there like a shot bird with those dying eyes....* (Голсуорсі, e-doc). ‘У нього промайнула думка, що могло трапитися так, що він, а не Босінні, лежав би мертвим, і вона, замість того, щоб звиватися тут як поранена пташина з умираючими очима....’. Укр.: *І справді, якби посланці не були взуті в жовті сап’яні, можна було б по всьому – і по обличчі, і по убранні, і по мові – подумати, що вони не бояри, а московські або візантійські попи* (Нечуй-Левицький, e-doc). *І князь, і княгиня тепер постерігали, що не вони, князі та сенатори, а Виговський та Олеся тепер найвищі особи на Україні* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *To diabły, nie ludzie: nie śpią, nie jedzą – tylko się biją* (Сенкевич, e-doc). ‘То нечиста сила, не люди: не сплять, не їдять – тільки б’ються’. *Ale też kto chce wojny, ten ją mieć może – nie z królem, nie z Rzeczpospolitą, bo my z nimi nigdy wojny nie prowadzili, ale z największym niedrugiem naszym, którego już cały od krwi kozackiej czerwony, który pod Starcem jeszcze się w niej umazał i teraz mazać się nie przestaje, w niezycżliwości dla wojsk zaporoskich trwając* (Сенкевич, e-doc). ‘Але також хто хоче війни, той може її мати – не з королем, не з Річпосполитою, тому що ми з ними ніколи не воювали, але з найбільшим нашим неприятелем, котрий весь червоніє козацькою кров’ю, котрий забруднився нею ще під Старцем і не перестає бруднитися, недоброзичливість свою війську запорізькому виказуючи’.

2.2. Соціальні протиставні уточнення стверджують істинність одних несумісних взаємовідносин та заперечують істинність інших альтернативних несумісних взаємовідносин. Наприклад: укр.: *Як пани признають нас незалежним, вольним од Польщі народом, тоді ми житимемо з вами, як приятелі й сусіди, а не як піддані й невольники* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: – *Kto mnie życie ratuje, by mi dać hańbę i niewolę, ten mój wróg, nie przyjaciel* (Сенкевич, e-doc). ‘– Хто рятує мені життя щоб зганьбити і поневолити, той ворогом мені є, не приятелем’. – *Skorośmy z nim na pojedynek stanęli, to już on dla nas nie chłop, ale żołnierz, któremu taka pomoc się należy...*

(Сенкевич, e-doc). ‘Оскільки ми стали з ним у поєдинок, то вже він для нас не холоп, а воїн, котрому повинна бути надана така допомога...’.

3. Атрибутивні протиставні уточнення найчастіше відображають посесивні відношення, стверджуючи істинність одного несумісного власника та заперечуючи істинність несумісного альтернативного власника. Наприклад: англ.: *Yet he had gone further than Bosinney, had broken up his own unhappy home, not someone else's: And the old saying came back to him: 'A man's fate lies in his own heart'* (Голсуорсі, e-doc). ‘І все ж він пішов далі, ніж Босінні, розбив свою власну родину, не чиюсь іншу: і йому пригадалася старе прислів'я: «Доля людини в її серці»’. Укр.: *Виговський вважав на цей скарб як на козацький, скарбовий, а не за власний, Богданів* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Zali mu wola była chodzić za pańskim pługiem, gdy mu wzrok ginął w bożej pustyni, nie pańskiej, gdy zza porohów Sicz wołała na niego: „Kiń pana i chodź na wolę!” – gdy Tatar srogі uczył go wojny, przyzwyczajał oczy jego do pożogi i mordy, a ręce do broni?* (Сенкевич, e-doc). ‘Не хотілося йому ходити за панським плугом, коли погляд його був спрямований на божу пустиню, не панську, коли з-за порогів Січ його кликала: «Кинь пана і ходи на волю!» – коли Татарин строгий вчив його воювати, призвичаював його очі до пожеж і вбивств, а руки до зброї?’. – *Oddam ci zamek i miasto, i łupy, i jeńców, ale Jarema będzie mój, nie twój, choćby mi gardłem zapłacić za niego przyszło* (Сенкевич, e-doc). ‘– Віддам тобі замок і місто, і трофеї, і вояків, але Ярема буде мій, не твій, навіть якщо б мені довелося головою за нього заплатити’.

4. Сирконстантні протиставні уточнення в переважній більшості локативні відношення, стверджуючи істинність одного несумісного місця подій / перебування, напрямку тощо, та заперечуючи істинність несумісного альтернативного місця чи напрямку. Наприклад: *The happy pair were seated, not opposite each other, but rectangularly, at the handsome rosewood table; they dined without a cloth--a distinguishing elegance--and so far had not spoken a word* (Голсуорсі, e-doc). ‘Щаслива пара сиділа, не одне проти одного, а з обох боків рогу красивого палісандрового столу; вони обідали без скатертини –

вишукана елегантність – і, поки що, не промовили ні слова’. Укр.: *Я по твоїх очах бачу, що думки твої не тут, а десь інде, десь пішли в ості, – говорила мати до сина* (Нечуй-Левицький, e-doc). *Божий чоловік ясен був на виду, мов душа його жила не на землі, а на небі* (Нечуй-Левицький, e-doc). Пол.: *Jonasz był już w brzuchu wielorybim, nie w gardle, a za pomocą bożą wylazł zdrowo* (Сенкевич, e-doc). ‘Йон був уже в череві кита, не в горлі, а з божою допомогою виліз неушкодженим’. – *Gdy cię hetman puszcza z całą szyją – rzekł Krzeczowski – i możesz jechać, gdzie chcesz, tedy ci powiem po starej znajomości: salwuj się choćby do Warszawy, nie na Zадніеprze, bo stamtąd żywa noga wasza nie ujdzie* (Сенкевич, e-doc). ‘– Якщо тебе гетьман відпускає з головою на плечах – говорив Кречовський – і ти можеш їхати куди хочеш, тоді скажу тобі як старому приятелю: рятуйся краще до Варшави, не на Задніпрянщину, бо звідти живими ваші не вийдуть’.

Існують поодинокі випадки використання протиставного уточнення для відображення інших сфер позамовної дійсності, таких як бенефактивність, родова та національна приналежність, спосіб дії та інші, проте вони не були включені в семантичні групи з огляду на несистематичність уживання та низьку продуктивність. Кількісні показники виділених семантичних груп подані у таблиці 3.10.

Як видно із таблиці 3.10, найпродуктивнішими в усіх трьох досліджуваних мовах є актантні ідентифікаційні протиставні уточнення. Предикатний тип протиставних уточнень представлений лише матеріалом польської мови, однак це не може засвідчувати про якусь кардинальну відмінність властивостей мовних засобів польської мови від властивостей двох інших досліджуваних мов. Справа у тому, що ні в українській, ні в англійській мовах немає об’єктивних мовних причин для відсутності предикатних протиставних уточнень; конструкції такого типу будуть граматично і прагматично правильними, тому відсутність їх у матеріалі дослідження не може бути спроектована на властивості мов уцілому. Варто також зазначити, що протиставні уточнення виконують лише чотири

семантико-синтаксичні функції із восьми, властивих тим чи іншим уточнювальним конструкціям взагалі: ситуації, які вони відображають, не можуть містити складові компоненти різної категоріальної приналежності, тому серед них немає актантно-атрибутивних, атрибутивно-актантних, предикатно-сирконстантних та сирконстантно-атрибутивних. Це зумовлено природою протиставних уточнень, які завжди базуються на контрарності понять, антонімічних за характером, а контрарна антонімія не може бути різнокатегорійною: ознака чи властивість не може бути антонімом до явища, спосіб чи місце не може бути антонімом до дії тощо.

Таблиця 3.10

**Кількісні та якісні показники семантичних груп протиставного
уточнення**

Група \ Мова	Англійська	Українська	Польська
1. Предикатні протиставні уточнення			
Дії	–	–	5 (9,6%)
2. Актантні протиставні уточнення			
2.1. Ідентифікаційні	7 (58,5%)	7 (36,8%)	22 (42,4%)
2.2. Соціальні	–	1 (5,3%)	6 (11,5%)
Інші	1 (8,3%)	–	2 (3,8%)
Всього	8 (66,6%)	8 (42,1%)	30 (57,6%)
3. Атрибутивні протиставні уточнення			
Посесивні	1 (8,3%)	3 (15,8%)	4 (7,7%)
Інші	1 (8,3%)	2 (10,5%)	1 (1,9%)
Всього	2 (16,6%)	5 (26,3%)	5 (9,6%)
4. Сирконстантні протиставні уточнення			
Локативні	1 (8,3%)	5 (26,3%)	10 (19,2%)
Інші	1 (8,3%)	1 (5,3%)	2 (3,8%)
Всього	2 (16,6%)	6 (31,6%)	12 (23,1%)
Разом	12 (100%)	19 (100%)	52 (100%)

Аналіз прикладів засвідчив, що в досліджуваних мовах продуценти вислову часом вдаються до «парадоксального» способу вираження уточнення шляхом заперечення: уточнювальний компонент виступає в заперечній формі, якщо його наслідок повинен би бути позитивним, та в

стверджувальній формі, якщо його наслідок мав би бути негативним з погляду мовця. Іншими словами, заперечується бажане та стверджується небажане. Такий різновид протиставних уточнень є малочисельним в англійській мові та більшою мірою характерним для досліджуваних слов'янських мов; він, зазвичай, вживається у прямій мові. Поміщаючи заперечну частку *not, nie, ne* у кожній мові відповідно, в «бажаному», мовець провокує реципієнта, і, таким чином, очікує від нього іншої лінії поведінки, ніж та, яка має місце чи мала би місце в даній ситуації. Заперечення бажаного, таким чином, є засобом бажання вплинути на співрозмовника та спонукати його до виконання того, що є бажаним для самого мовця. Наприклад: англ.: *'Yes!' she thought, 'he cares for her, not for me a bit'* (Голсуорсі, e-doc). ‘ «Так!» думала вона, «він переживає за неї, не за мене»’. Оскільки в наведеному прикладі продуцентом і реципієнтом вислову є одна і та ж особа, то спонукання до усвідомлення істинності небажаного стану речей «*for her*» є спрямованим на саму героїню, яка заперечує несумісний в цій ситуації бажаний альтернативний стан речей «*for me a bit*», комунікуючи свою особисту трагедію. Укр.: *Ти приносиш нам з своєю пропозицією не мир, а меч, – обізвався Тиміш Носач* (Нечуй-Левицький, e-doc). У наведеному прикладі з української мови автор висловлення свідомо заперечує бажаний стан речей «*мир*», очікуючи, що в результаті усвідомлення реципієнтом того, що істинним є небажане «*меч*», він буде інакше діяти. Пол.: – *Ty w duszy Lach, nie Kozak, kiedy po kozacku nie chcesz dziewczyny zniewolić...* (Сенкевич, e-doc). ‘ – *Ти в душі Лях, не Козак, якщо по-козацьки не хочеш дівчину поневолити*’. Називаючи козака Богуна «ляхом, не козаком», мовець провокує його на рішучість поневолення дівчини, шляхом ствердження нереальної несумісної ознаки «*Lach*» та заперечення реальної несумісної ознаки «*Kozak*», маючи за мету викликати бажання реципієнта репліки встановити істинний, правдивий стан речей, і стати «козаком», тобто повести себе в цій ситуації так, як хотів би того мовець. В англійській мові кількість таких одиниць дорівнює 2, в українській мові – 11, в польській мові – 22, що

складає 18%, 58% та 40,7% усіх прикладів протиставних уточнень, дібраних у кожній мові відповідно.

Різне співвідношення кількості протиставних уточнень, вжитих у прямій мові (де присутність та значущість мовної особи автора художнього тексту дещо нейтралізується) та авторських коментарях, свідчить про більшу чи меншу ступінь релевантності таких уточнень до усного мовлення в кожній із досліджуваних мов. Так, в англійській мові із дібраних одинадцяти протиставних уточнень, лише одне вживається в прямій мові, причому у внутрішньому мовленні, яке є «знаком» ситуації для самого себе ('Yes!' *she thought, 'he cares for her, not for me a bit*' (Голсуорсі, e-doc). ‘ «Так!» думала вона, «він переживає за неї, не за мене»’), що може вказувати на нетиповість вживання такого виду уточнень в усному мовленні, яке передбачає співрозмовників. В українській мові 9 протиставних уточнень із 19 були вжитими в прямій мові, що засвідчує про їхню активність як в усному, так і в писемному мовленні. Для польської мови вживання протиставних уточнень у діалогічному мовленні є типовим, тому що більшість із дібраних прикладів (38 із 53) були вжиті в прямій мові. Такі кількісні розбіжності можуть певною мірою свідчити про нормативно – етичні стандарти носіїв мови. Так, для англійців невластивим є використання конотативно негативних засобів прагматичного смисловираження у спілкуванні, адже будь-яке протиставлення не є цілковито позитивним у своїй суті, тому що несе в собі семантику заперечення (негативного сприйняття), а для слов'ян, навпаки, протиставні уточнення є ефективним засобом вираження свого відношення до ситуації та впливу на співрозмовника, що може свідчити про їхню схильність представляти інформацію з дещо негативним забарвленням та про приховане бажання маніпулювати поведінкою співрозмовників. Іншими словами, можливість впливати на співрозмовника, а не тільки бути зрозумілим, є більшою мірою релевантним фактором комунікації для слов'ян, ніж для англійців.

3.3. Квантитативні особливості уточнювальних конструкцій

Достовірність отриманих результатів посилюється, якщо застосувати квантитативний аналіз досліджуваних одиниць, про що свідчать роботи відомого лінгвіста Дж Грінберга, С. Кантеміра (Кантемір 2007) та ін.

Додаткового аналізу потребує кількісне співвідношення видів пропозицій уточнювальних конструкцій у кожній з досліджуваних мов з метою визначення продуктивності окремих семантико-синтаксичних моделей та конструкції вцілому.

Досліджуючи продуктивність уточнювальних конструкцій важливо розмежовувати кількість дібраних уточнень з тим чи іншим уточненим елементом та їх частотність, які не є поняттями тотожними. На відміну від частотності уточнення того чи іншого компонента (безвідносно до рівня синтаксису, в руслі якого проводиться дослідження), кількість уточнень того чи іншого компонента не залежить від загальної кількості таких елементів у тексті.

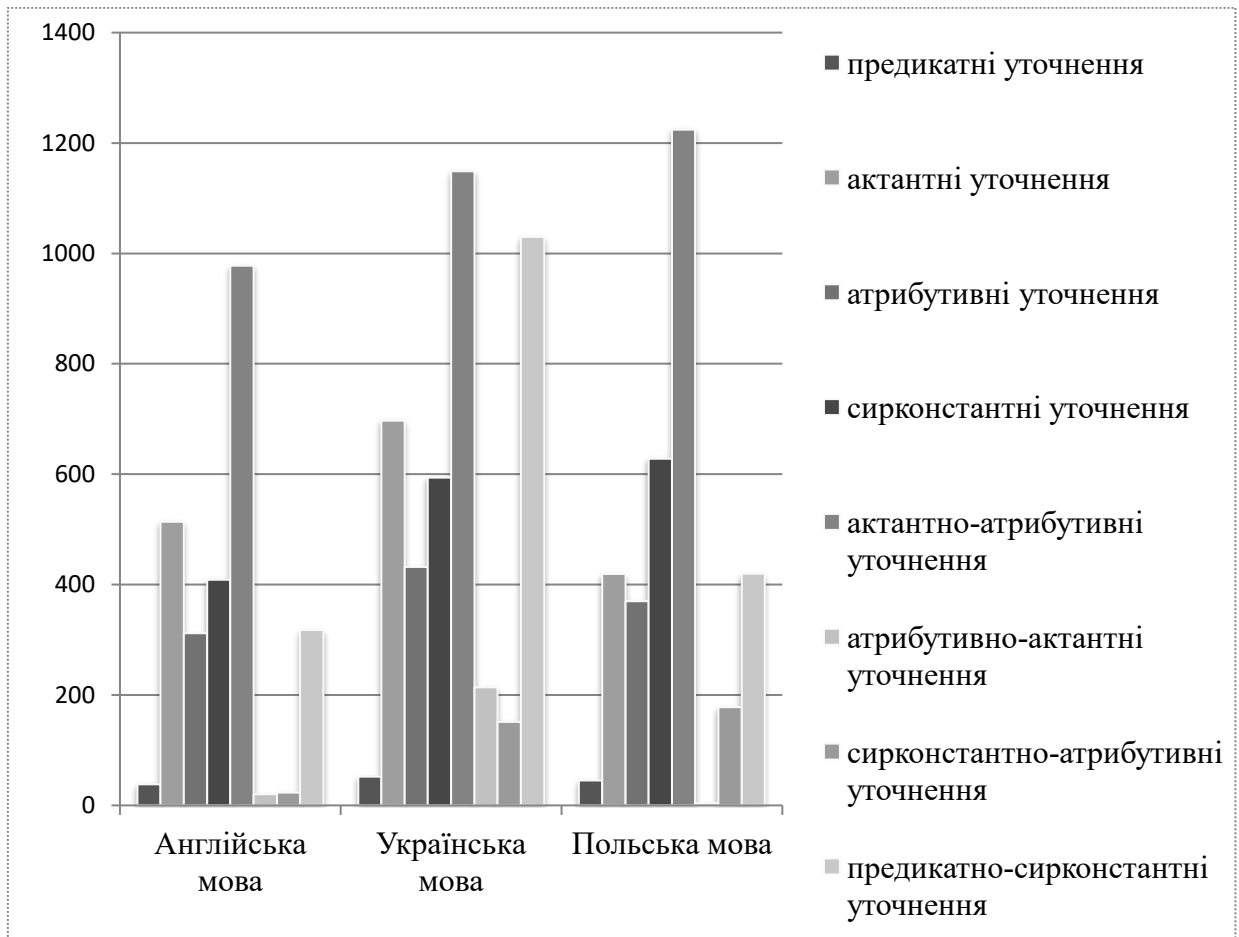
Підсумовані дані, одержані на матеріалі дослідження, можна зобразити в діаграмі 3.1.

Як видно із діаграми, найбільш продуктивними моделями уточнення є ті, які містять у собі уточнений актантний елемент. Це, однак, не може бути свідченням того, що актанти уточнюються найчастіше, така ситуація пояснюється тим, що потенційна кількість місць у реченні, яка належить актантам, значно перевищує частку, яка належить, наприклад, предикатам. Потенційну кількість місць, яка відводиться чи для пропозитивних елементів на семантико-синтаксичному рівні речення, чи для членів речення на поверхнево-синтаксичному рівні необхідно враховувати задля отримання правильних результатів дослідження. Кількісна перевага уточнення актантів ще не є доказом того, що актанти підлягають уточненню частіше, адже їх кількість у реченні перевищує кількість, скажімо, сирконстантів чи атрибутів. Аналогічною є ситуація і на поверхнево-синтаксичному рівні, де кожен член речення виражений якоюсь лексемою відповідної частиномовної приналежності, і ствердження, що лексеми тієї чи іншої частини мови

уточнюються частіше, тому що дібрано найбільше прикладів з її участю, може стати причиною, ймовірно, хибних висновків.

Діаграма 3.1

Кількісне співвідношення видів пропозицій у досліджуваних мовах

Без обчислення коефіцієнта уточнювальності, достовірність результатів щодо частотності уточнення окремих лексем є недостатньо переконливою (Фунтова 2002: 85). Задля визначення ступеня уточнювальності пропозитивних елементів, тобто продуктивності того чи іншого типу уточненого компонента на семантико-синтаксичному рівні (предикат, актант, сирконстант та атрибут), доцільно підрахувати співвідношення кількості уточнених предикатів, актантів, сирконстантів та атрибутів до загальної їхньої кількості в матеріалі дослідження. З цією метою а) були взяті уривки з тексту кожної із досліджуваних мов у розмірі 1000 слів; б) у кожному з уривків була підрахована кількість предикатів, актантів, сирконстантів та атрибутів;

в) шляхом складання пропорції була отримана приблизна кількість предикатів, актантів, сирконстантів та атрибутів у текстах дослідження кожної з мов; г) був підрахований коефіцієнт уточнювальності кожної із моделей методом поділу кількості уточнених предикатів, актантів, сирконстантів та атрибутів, на приблизну загальну їх кількість у цілому тексті дослідження. Коефіцієнт уточнювальності вказує на частотність уточнень того чи іншого пропозитивного елементу; чим вищий коефіцієнт, тим частіше уточнюється відповідний елемент пропозиції. Отримані результати можна відобразити у таблиці 3.11.

Таблиця 3.11

Кількісні показники уточнювальності на семантико-синтаксичному рівні

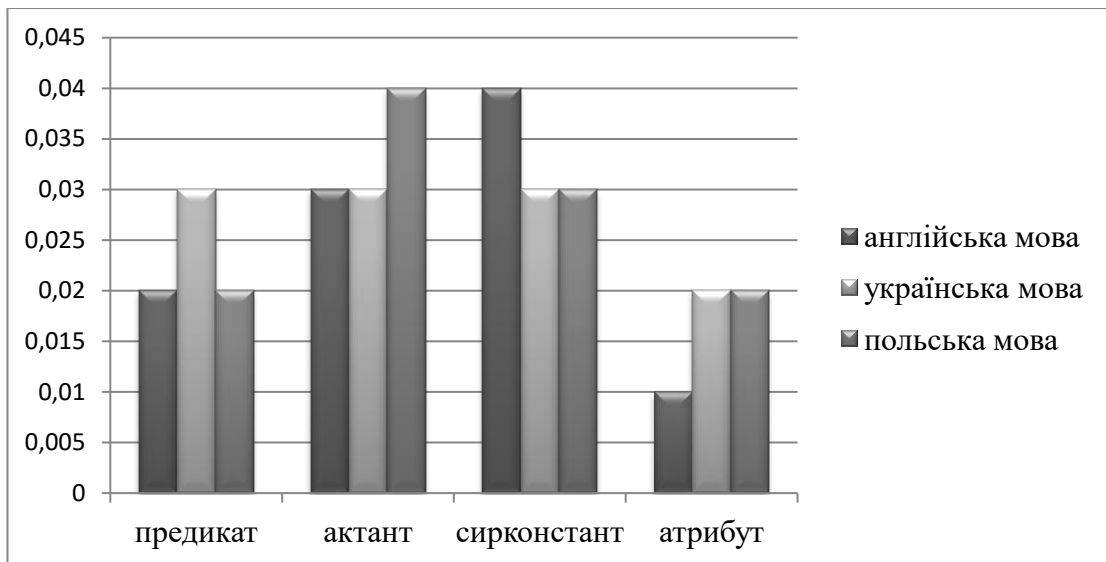
Мова \ Кількість	Предикатів, актантів, сирконстантів та атрибутів 1000 слів	Предикатів, актантів, сирконстантів та атрибутів у тексті	Уточнених предикатів, актантів, сирконстантів та атрибутів елементів у тексті	Коефіцієнт уточнювальності
Предикат				
Англійська	73	16370	356	0,02
Українська	138	35306	1082	0,03
Польська	126	30209	465	0,02
Актант				
Англійська	207	46419	1492	0,03
Українська	223	57052	1846	0,03
Польська	192	46033	1643	0,04
Сирконстант				
Англійська	51	11436	432	0,04
Українська	100	25584	745	0,03
Польська	108	25893	806	0,03
Атрибут				
Англійська	125	28031	332	0,01
Українська	109	27886	646	0,02
Польська	72	17262	374	0,02

Дещо менша кількість дібраних пропозитивних елементів на 1000 слів в англійській мові, у порівнянні з українською та польською, є наслідком її аналітичності та приналежності до артиклевих мов, де у тексті певного розміру частка службових слів є більшою, ніж у тексті аналогічного розміру синтетичних та безартиклевих мов.

Як видно із таблиці 3.11, велика кількість дібраних прикладів не засвідчує про високу уточнювальну продуктивність того чи іншого елементу пропозиції; на уточнення актантів у кожній із досліджуваних мов припадає більшість прикладів, однак уточнюються вони так само часто, як і сирконстанти, кількість прикладів з якими є у декілька разів меншою; коефіцієнт уточнювальності і перших, і других охоплює діапазон 0,03 – 0,04. Рідше за актантів та сирконстантів уточнюються предикати; поясненням цього може слугувати те, що предикати є «ядерним» компонентом повідомлення, і, задля досягнення комунікативної мети, мовець намагається підбирати засоби досить високого ступеня конкретності, які не передбачали б надлишкової альтернативності, оскільки вони є смисловою квінтесенцією речення. Інакше, висловлення, перенасичені предикатами абстрактного змісту, які можуть мати безліч конкретних смислових проявів, були б приречені на комунікативну невдачу. Найнижчою частотністю уточнювальності в усіх трьох мовах дослідження характеризуються атрибути. Пріоритетність уточнення окремих пропозитивних елементів можна продемонструвати в діаграмі 3.2.

Діаграма 3.2

**Пріоритетність уточнення пропозитивних елементів у досліджуваних
мовах**

Така шкала уточнювальності може вказувати на два чинники: 1) пропозитивні елементи в тексті художнього твору, які відповідають на питання «хто / що?», «де?», «коли?», «як?» є елементами більш абстрактними та альтернативно місткішими, ніж елементи, які відповідають на питання «який / яка / яке?»; 2) пропозитивні елементи в тексті художнього твору, які відповідають на питання «хто / що?», «де?», «коли?», «як?» є більш релевантними для досягнення комунікативної мети, ніж елементи, які відповідають на питання «який / яка / яке?», тому мовець частіше вдається до їх уточнення, акцентуючи на них увагу. Це ствердження, однак, не претендує на беззаперечність і вимагає додаткового дослідження.

Виходячи з даних таблиці 3.11, можна вирахувати середній коефіцієнт уточнювальності для кожної із досліджуваних мов, безвідносно до типу пропозиції, яка стимулювала уточнення. Так, для англійської мови середній коефіцієнт уточнювальності буде дорівнювати 0,25, для української та польської – 0,275. Незначна розбіжність у величині коефіцієнтів у різноструктурних мовах є черговим свідченням того, що уточнення є мовленнєвою категорією і поява його в реченні є комунікативно мотивованою, а не мовною необхідністю.

Аналогічним способом варто визначати коефіцієнт уточнювальності на поверхнево-синтаксичному рівні з метою розмежування кількості і частотності вживання дібраних прикладів.

Висновки до розділу 3

1. Нерівнозначність уточненого і уточнювального компонентів диктує логічні відношення між ними, які можуть бути різного характеру, проте це не є свідченням неоднозначності чи розмитості меж уточнення як лінгвістичної категорії, це є свідченням різноманіття мовних засобів та стратегій відображення процесів мислення. Виділення найбільш релевантного елемента задля отримання бажаної прагматики вислову може бути досягнуте різними способами: шляхом конкретизації, узагальнення, протиставлення чи порівняння. По суті, якщо прагматична заданість уточнення успішно реалізована, вона виправдає будь-який засіб її реалізації.

2. Виділення ядерних та периферійних функцій уточнення уможливлює розділити виокремлені функції на неускладнені експресією (конкретизація) та ускладнені експресією (протиставлення, порівняння, узагальнення), які, окрім усунення альтернативи, комунікують відношення мовця до самого висловлення, тобто належать до експресивних ресурсів категорії уточнення.

3. Різниця пунктуаційних систем англійської, української та польської мов є суттєвою у плані вивчення уточнення, тому що умовою уточнювальної конструкції є відокремленість уточнювального компонента. В англійській мові, на відміну від української (у більшій мірі) і польської (у меншій мірі), де правила пунктуації більш формалізовані, норми використання знаків пунктуації в межах речення мають ширший діапазон, що закономірно впливає на відсутність семантико-синтаксичних моделей ступеню у цій мові.

4. Частотність уточнення того чи іншого пропозитивного елемента залежить від сукупної кількості такого типу елементів у тексті. З метою визначення ступеню уточнювальності окремого елемента речення доцільним є вирахувати коефіцієнт уточнювальності як на поверхнево-синтаксичному, так і на семантико-синтаксичному рівні. Визначення коефіцієнту уточнювальності уможливить виявлення подібних та відмінних рис категорії уточнення в різножанрових та різностильових текстах, а також може бути

застосованим у дослідженнях інших логіко-синтаксичних категорій та визначенні їх ізоморфних та аломорфних рис.

5. У текстах художнього стилю актантні та сирконстантні елементи підпадають частішому уточненню, ніж предикатні та атрибутивні, що свідчить про ступінь абстрактності та потенційну контекстуальну багатозначність цих елементів.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Вивчення уточнення з урахуванням його структурного різноманіття, функційної специфіки, пропозитивних особливостей та семантичних форм мислення продуцента висловлення, забезпечує розуміння процесу і результату уточнення в причиново-наслідковому зв'язку, а також співвідношення мислення та мови.

Уточнення уможливлює актуалізацію точної, додаткової, конкретно представленої інформації в уточнювальному компоненті, який вводиться у речення через посередництво уточненого компонента. Пріоритетність семантичного синтаксису у сучасних лінгвістичних дослідженнях надає можливість всестороннього вивчення уточнення з урахуванням діалектичної єдності уточненого та уточнювального компонентів, взаємозв'язок яких характеризує пропозицію.

У результаті проведеного дослідження, систематизації та узагальнення отриманих даних, зроблено такі висновки:

1. В історії лінгвістичних досліджень виокремлення категорії уточнення в середині XX століття неодмінно супроводжувалося спробами його цілковитого відмежування від існуючих семантико-синтаксичних категорій, без встановлення зв'язку між ними, що може бути свідченням того, що а) з середини XX століття в мові з'явилося нове синтаксичне утворення, назване уточненням; б) це утворення існувало і раніше, але не досліджувалося, тобто якась частина синтаксису була проігнорована, причому не лише в російській мові, на базі якої досліджувалося це синтаксичне явище, але й у інших західно та східно-слов'янських, а також деяких германських мовах, де питання про уточнення як окрему категорію, відмінну від усіх інших, не ставилося. Таке немотивоване розрізнення категорій не вносить ясності в інтерпретацію мовних явищ, тому не є доцільним. Дослідження категорії уточнення повинно проводитися у руслі пошуку спільних характеристик існуючих синтаксичних категорій, однією із функцій яких є уточнювальна, та об'єднанні їх за цією функцією.

2. Уточнення – це логіко-синтаксична категорія, яка є засобом реалізації прагматичних настанов та комунікативної заданості, формальним показником якої є як мінімум бінарна конструкція, в якій компоненти співвідносяться відповідно до обсягу переданої інформації, іншими словами, уточнення складається з уточненого та уточнювального компонентів, між якими експліцитно чи імпліцитно можуть стояти конектори *точніше, власне, а саме* та ін. Основним призначенням уточнення є більш детальне викладення думки, що полягає в повідомленні додаткової інформації, метою якого є уникнення багатозначності, контекстуальне усунення альтернативи.

3. У системі синтаксичних категорій уточнення має статус логіко-синтаксичної категорії, а отже, стоїть на щабель вище від семантико-синтаксичних категорій, які можуть слугувати конституентним засобом його формування. Уточнений і уточнювальний компоненти взяті порізно є семантико-синтаксичними утвореннями, які можуть сприйматися окремо лише на нижчому рівні мовленнєвотвірного процесу, на якому вони відображають різні референти чи їх властивості. В результаті осмислення цих окремих референтів здійснюється перехід до вищого рівня мовленнєвотвірного процесу, на якому декілька розумових та комунікативних актів зливаються в єдиний комунікативний акт мислення, який відображає складну ситуацію, що виступає єдиним об'єктом думки. Таким є процес формування уточнювальної конструкції, яка в кінцевому стані свого формування отримує статус логіко-синтаксичної категорії.

4. Уточнювальні конструкції регулярно відтворюються у текстах трьох досліджуваних мов, оскільки виникають не через необхідність, продиктовану синтагматичними властивостями мови, а через важливість представити інформацію максимально точно та прецизійно.

5. З метою виокремлення критеріїв відмежування уточнення від інших синтаксичних утворень були взяті до уваги формальні та змістові ознаки уточнення як лінгвістичної категорії та парадигматична ознака уточнення як категорії не стільки мовної, скільки мовленнєвої. До перших належать:

бінарність конструкції та привнесення додаткової інформації, до другої – контекстуальне усунення альтернативи. До складу уточнювальної конструкції можуть входити синтаксичні утворення різної лексико-граматичної приналежності на основі їх ізофункційності.

6. Переважна більшість досліджених прикладів (8852 (99,76%)) свідчить про структурну однотипність уточнювальних конструкцій в англійській, українській та польській мовах. Це, щонайменше, бінарна конструкція, в якій уточнювальний компонент по відношенню до уточненого може розташовуватися як в пре-, так і в постпозиції; як контактено так і дистантно. Специфічними для української та англійської мов, в той час, як в польській мові вони не зафіксовані, є уточнювальні конструкції з інтерпозитивним уточненням або уточнювальним компонентом (12 прикладів (0,13%) в українській мові та 9 прикладів (0,1%) в англійській мові). Будь-який член речення може підлягати уточненню.

7. Уточнення є логіко-синтаксичним утворенням з різним ступенем композиційно-семантичної складності. Найчастіше уживаними в усіх трьох мовах дослідження є однореферентні уточнення (7723 приклади (87%)), тобто конструкції, в яких уточнюється один референт, як такі, що не переобтяжують змістове навантаження висловлення, реалізуючи його комунікативну заданість. Менш вживаними та композиційно складнішими є поліреферентні уточнювальні конструкції (1150 прикладів (13%)), в яких поєднання декількох однореферентних уточнень відбувається за чотирма схемами, відображаючи структурно-семантичні модифікації уточнення.

8. На основі логічних різновидів уточнювальних конструкцій та частотності їхнього вживання можна виділити ядерну та периферійні зони уточнення. Ядерну зону уточнення репрезентує найбільш частотний засіб вираження уточнювальних відношень – конкретизація (8779 прикладів (85,6%)), яка зазвичай деталізує зміст референта. До периферії уточнення належать непрямі засоби вираження уточнювальних відношень, а саме, деякі види узагальнення (45 прикладів (0,4%)), протиставлення (83 приклади

(0,8%)) та порівняння (1356 прикладів (13,2%)), які, крім деталізації змісту референта, комунікують інформацію модального характеру.

9. Конкретизувальні уточнення є спеціалізованим засобом вираження уточнювальних відношень, головною метою яких є виокремлення відповідного елемента серед інших, потенційно можливих. Відповідно до смислової варіативності уточнення у роботі виділено вісім груп, які відповідають його семантико-синтаксичним функціям. Кожна із виділених моделей є різною мірою притаманна тому чи іншому логічному типу уточнення і різною мірою продуктивна в матеріалі дослідження. Розбіжності в кількісних показниках вживання тієї чи іншої моделі конкретизувального уточнення у більшості випадків залежать від екстралінгвістичних чинників. Відсутність конкретизувальних уточнень ступеня в англійській мові зумовлена правилами пунктуації. Підхід до трактування самокорегувальних уточнень повинен бути диференційований у писемному та усному мовленні.

10. Узагальнювальні уточнення належать до непрямих засобів вираження уточнювальних відношень, характерною особливістю яких є додаткова конотативна характеристика відображеної ситуації. У матеріалі дослідження узагальнювальні уточнення представлені лише актантними та сирконстантними пропозиційними моделями. Сирконстантні узагальнювальні уточнення в англійській мові позбавлені модальності через традиційне позиційне розташування компонентів конструкції. Пропозиційні моделі змішаного типу не можуть виступати як узагальнювальні уточнення.

11. Порівняльні уточнення є одним із маркованих, ускладнених експресією, засобів вираження уточнювальних відношень у реченні, які базуються на аналогії і є синтаксично відокремленими. Уточнювальний компонент порівняльних уточнень створює додатковий образ, що вказує на імпліцитно виражену ознаку чи властивість референта, який стимулював уточнення; або посилює, конкретизує експліцитно виражену ознаку, властивість чи спосіб виконання дії, зазначеної в компоненті, що уточнюється, шляхом співвідношення його з чимось, загальновідомим,

звичним, тим, що вже відбувалося і є відомим для співрозмовника. Порівняльне уточнення будується на основі суб'єктивних асоціацій, в індивідуальній свідомості і є образною, метафоричною інтерпретацією компонента, що уточнюється, однак конструкціям цього типу властива і об'єктивність, тому що уточнювальний компонент, зазвичай, вимагає загальнокультурних фонових знань. Образність та змістова насиченість порівняльних уточнень збагачує текст висловлювань, відображаючи внутрішній світ мовця та значущість окремих сфер його життєдіяльності. Висока продуктивність синтаксичних порівнянь у слов'янських мовах може свідчити про більшу експресивність та емоційність носіїв української та польської мов, яка виражається у частому залученні додаткових образів для інтерпретації позамовної дійсності, на противагу стриманості та прагматичності англійців. Важливість природи та повсякденного побуту є більшою мірою характерною для носіїв української мови, ніж для носіїв польської мови, які, у свою чергу, високо цінують відвагу та шляхетність. Англійці, на відміну від слов'ян, вирізняються антропоцентризмом у своїх пріоритетах та почуттям прекрасного і витонченого.

12. Без уточнення, реалізованого шляхом протиставлення, неможливе повноцінне смислове насичення речення, без протиставного уточнювального компонента думка мовця буде неповною, позбавленою модальності, прагматично обумовленого підтексту. При нехтуванні хоча б одним із них висловлення не є прагматично довершеним. Використання протиставлення з метою уточнення активує увагу та активність процесів мислення читача / слухача, змушує його відчувати атмосферу і настрій героя / мовця. Завдяки уточнювальному протиставленню описана ситуація контекстуально збагачується новим змістом і виникає новий, додатковий, прагматично обумовлений смисл речення. Такий засіб уточнення спрямований на активацію асоціативного мислення адресата, що впливає на активність сприйняття сказаного. Важливим чинником для використання саме протиставних уточнень є реалізація інтенції мовця. У кожній із трьох

досліджуваних мов, протиставляючи реальне і можливе / бажане, мовець може поміщати заперечну частку в будь-який із двох компонентів: заперечення реального вводить додатковий підтекст у вислів, спонукаючи слухача / читача до відповідних висновків; заперечення ж бажаного має на меті спонукання реципієнта до зміни його лінії поведінки. Частотність використання протиставних уточнень у діалогічному мовленні може певною мірою свідчити про ментальність носіїв досліджуваних мов.

13. На семантико-синтаксичному рівні уточнення реалізується у восьми моделях пропозиційних характеристик:

- предикатні уточнювальні конструкції,
- актантні уточнювальні конструкції,
- атрибутивні уточнювальні конструкції,
- сирконстантні уточнювальні конструкції,
- актантно-атрибутивні уточнювальні конструкції,
- сирконстантно-атрибутивні уточнювальні конструкції,
- предикатно-сирконстантні уточнювальні конструкції,
- атрибутивно-актантні уточнювальні конструкції.

14. Аналіз вибірки дозволив виявити як ізоморфні, так і аломорфні особливості уточнювальних конструкцій в англійській, українській та польській мовах на усіх етапах дослідження. Будучи засобом матеріального втілення процесу мислення продуцента мовлення, уточнення є універсалією, яка має, у переважній більшості, спільні ознаки в трьох досліджуваних мовах. Однак специфіка мов дослідження та соціокультурні особливості їх носіїв зумовлюють аломорфізм цієї категорії. На структурному рівні: більшість структурних характеристик уточнення є спільними для трьох мов, проте специфіка англійської та української мов проявилася в наявності розщепленого структурного підвиду уточнювальних конструкцій, не дібраного у матеріалі польської мови. Причина такої відмінності полягає, ймовірно, у авторському стилі і лише побічно може стосуватися власне мовних особливостей (наприклад, аналітизм англійської мови). На

функційно-семантичному рівні: кількісна відмінність в периферійних видах уточнення зумовлена, перш за все, соціокультурними особливостями носіїв мов та різними правилами пунктуації в досліджуваних мовах, які, зокрема, є причиною відсутності уточнень ступеня в англійській мові та наявності їх в українській (249 прикладів (2,43%)) та в польській (262 приклади (2,55%)) мовах. Щодо видів уточнення на семантико-синтаксичному рівні, то аломорфними типами є предикатний самокорегувальний для англійської мови (24 приклади (0,2%)) та семантична підгрупа уточнень ступеня для української та польської мов. Аломорфізм такого характеру частково продиктований власне мовними причинами, а саме: наявністю категорії перфекта в англійській мові та різними правилами пунктуації в досліджуваних мовах.

15. Дослідження квантитативного аспекту уточнювальних конструкцій повинно враховувати коефіцієнт уточнювальності, який дорівнює співвідношенню кількості уточнених елементів (відповідно до типу класифікації) до загальної їхньої кількості в матеріалі дослідження. Середній коефіцієнт уточнювальності в українській і польській мовах однаковий (0,275), в англійській мові він дещо нижчий (0,25), поясненням чого може слугувати те, що на відміну від досліджуваних слов'янських мов, англійська мова є аналітичною та артиклемовою, що закономірно зменшує кількість повнозначних слів у тексті відповідного обсягу. Доцільність таких підрахунків полягає в можливості вивчення варіативних особливостей категорії уточнення в текстах різних жанрів і стилів, а також у можливості спостережень розвитку цієї категорії в плані діяхронії.

Дисертація відкриває перспективи для подальших досліджень, темами яких можуть стати інші логіко-синтаксичні категорії. Крім того, аналіз уточнювальних конструкцій у цій роботі проводився виключно на прикладах, дібраних з художніх текстів лише трьох авторів в англійській, українській та польській мовах, у той час коли загальний діапазон проблеми уточнювальних конструкцій у різних функціональних стилях та ролі автора в їх формуванні,

безумовно, не вичерпаний. А отже, закономірним є припущення, що розв'язання цих питань стане предметом майбутніх лінгвістичних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адмони В. Г. Завершенность конструкции как явление синтаксической формы / В. Г. Адмони // Вопросы языкознания. — 1958. — № 1. — С. 11–117.
2. Адмони В. Г. Основы теории грамматики / В. Г. Адмони. — М. : Наука, 1964. — 105 с.
3. Адмони В. Г. Типология предложения и логико—грамматические типы предложения / В. Г. Адмони // Вопросы языкознания. — 1973. — № 2. — С. 46–57.
4. Акимова Г. Н. Новое в синтаксисе современного русского языка : [учебное пособие] / Г. Н. Акимова. — М. : Высш. шк., 1990. — 168 с.
5. Акимова Г. Н. Современное употребление скобок (в связи с новыми синтаксическими явлениями) / Г. Н. Акимова // Русский язык в школе. — 1980. — № 3. — С. 99–103.
6. Александрова Т. А. Уточняющие обособленные члены предложения / Т. А. Александрова // Русский язык в школе. — 1974. — №2. — С. 15–21.
7. Алексеева М. П. Верификация взаимосвязи повторной номинации и актуального членения в сверхфразовых единствах / М. П. Алексеева, Н. М. Пригорская // Теория верификации лингвистических отношений. — М., 1988. — С. 3–8.
8. Алпатов В. М. Об антропоцентричном и системоцентричном подходах к языку / В. М. Алпатов // Вопросы языкознания. — 1993. — № 3. — С. 15–26.
9. Ананич А. В. Изучение осложненного предложения : [пособие для учителей] / А. В. Ананич. — М. : Просвещение, 1972. — 80 с.
10. Андреева С. В. Конструктивно-синтаксические единицы устной русской речи / С. В. Андреева. — Саратов : Изд-о Саратовского ун-та, 2005. — 192 с.
11. Апресян Х. Д. Современные методы изучения значений и некоторые проблемы структурной лингвистики / Х. Д. Апресян // Проблемы

структурной лингвистики. — М., 1963. — С. 102–150.

12. Апресян Ю. Д. К построению языка для описания синтаксических свойств речи / Ю. Д. Апресян // Проблемы структурной лингвистики. — М., 1973. — С. 279–325.

13. Апресян Ю. Д. Синтаксис и семантика в синтаксическом описании / Ю. Д. Апресян // Единицы разных уровней грамматического строя языка и их взаимодействие. — М. : Наука, 1969. — С. 302–306.

14. Аракин В. Д. Сопоставительная типология английского и русского языков / В. Д. Аракин. — Л. : Просвещение, 1979. — 260 с.

15. Арнольд И. В. Современные лингвистические теории взаимодействия системы и среды / И. В. Арнольд // Вопросы языкознания. — 1991. — № 3. — С. 118–126.

16. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике / И. В. Арнольд. — М. : Высш. шк., 1991. — 140 с.

17. Артамонов В. Н. Осложнение простого предложения посредством выделительно-сопоставительного оборота : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.01 / В. Н. Артамонов. — М., 2001. — 160 с.

18. Артеменко Е. П. Вставные конструкций в структурном и коммуникативном аспектах / Е. П. Артеменко, С. А. Гостеева // Синтаксис русского предложения. — Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1985. — С. 38–48.

19. Арутюнова Н. Д. Жанры общения / Н. Д. Арутюнова // Человеческий фактор в языке. Коммуникация, модальность, дейксис. — М. : Наука, 1992. — С. 52–56.

20. Арутюнова Н. Д. Лингвистические проблемы референции / Н. Д. Арутюнова // Новое в зарубежной лингвистике. Логика и лингвистика (Проблемы референции). — М. : Радуга, 1982. — Вып. XIII. — С. 5–40.

21. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл (локально-семантические проблемы) / Н. Д. Арутюнова. — М. : Едиториал УЗСС, 2002. — 384 с.

22. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл. Логико-семантические проблемы / Н. Д. Арутюнова. — М. : Наука, 2002. — 383 с.

23. Арутюнова Н. Д. Синтаксис / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. — М. : Советская энциклопедия, 1990. — С. 449–451.

24. Астахова Л. И. О сложносочиненном предложении / Л. И. Астахова // Вопросы языкознания. — 1993. — № 1. — С. 87–96.

25. Ашмарина И. Л. Уточнение как член предложения в современном английском языке : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.01 // И. Л. Ашмарина. — СПб., 1999. — 20 с.

26. Бабайцева В. В. Система членов предложения в современном русском языке / В. В. Бабайцева. — М.: Просвещение, 1988. — 287с.

27. Бабайцева В. В. Место переходных явлений в системе языка (на материале частей речи) / В. В. Бабайцева // Переходность и синкретизм в языке и речи : [межвуз. сб. науч. тр.]. — М., 1991. — С. 3–14.

28. Бабайцева В. В. Предложение как многоаспектная единица синтаксиса / В. В. Бабайцева // Русский язык в школе. — 1984. — № 3. — С. 78–82.

29. Бабайцева В. В. Синкретизм в системе логико-синтаксических типов семантики простого предложения / В. В. Бабайцева // Исследование языковых единиц в их динамике и взаимодействии. — Москва — Уфа, 2000. — С. 71–83.

30. Бархударов Л. С. Глубинная структура предложения в семиотическом аспекте / Л. С. Бархударов // Вопросы романо-германской филологии : Синтаксическая семантика. — М. : Изд-во Моск. гос. пед. ун-та иностр. языков, 1977. — С. 33–41.

31. Белошапкова В. А. Анафорические элементы в составе сложных предложений / В. А. Белошапкова // Памяти академика В. В. Виноградова. — М., 1971. — С. 34–43.

32. Биренбаум Я. Г. Образные сравнительные обороты в современном английском языке / Я. Г. Биренбаум // Филологические науки. — 1966. — № 4. — С. 131–139.

33. Блох М. Д. Теоретическая грамматика английского языка / М. Д. Блох. — М. : Высшая школа, 1983. — 383 с.

34. Блошенко Ю. В. Функционально-семантическое поле отрицания в русском языке : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.01 / Ю. В. Блошенко. — Таганрог, 1999. — 18 с.

35. Богданов В. В. Структурная схема в семантике предложения / В. В. Богданов // Исследования по семантике. — Уфа, 1985. — С. 14–21.

36. Богданов В. В. Семантико-синтаксическая организация предложения / В. В. Богданов. — Л. : Изд-во ЛГУ, 1977. — 203 с.

37. Богданов В. В. Роль вторичной предикативности в построении связного текста / В. В. Богданов // Семантика и прагматика синтаксических единств. — Калинин, 1981. — С. 5–13.

38. Бондаренко Ф. Н. О некоторых вопросах синтаксиса / Ф. Н. Бондаренко // Русский язык в школе. — 1952. — № 2. — С. 18–25.

39. Бондарко А. В. К вопросу о функциях в грамматике / А. В. Бондарко // Изв. РАН. Сер. лит. и яз. — 1992. — Т. 51. — № 4. — С. 14–26.

40. Бондарко А. В. К интерпретации понятия «смысл» / А. В. Бондарко // Словарь. Грамматика. Текст. — М., 1996. — С. 316–321.

41. Бондарко А. В. Опыт лингвистической интерпретации соотношения системы и среды / А. В. Бондарко // Вопросы языкознания. — 1985. — № 1. — С. 13–23.

42. Бондарко А. В. По поводу теории синтаксического индикатива и релятива / А. В. Бондарко // Вопросы современного и исторического синтаксиса русского языка. — Л., 1962. — С. 193–209.

43. Бондарко А. В. Функционально-семантическое поле / А. В. Бондарко // Большой энциклопедический словарь. Языкознание. — М., 1998. — С. 566–567.

44. Бондарко А. В. Грамматическое значение и смысл / А. В. Бондарко. — Л. : Наука, 1978. — 176 с.
45. Бондарко А. В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / А. В. Бондарко. — М. : Едиториал УРСС, 2003. — 208 с.
46. Брюшинкин В. Н. Логика, мышление, информация. — Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1988. — 149 с.
47. Будагов Р. А. Язык – реальность – язык / Р. А. Будагов. — М. , 1983. — 264с.
48. Буслаев Ф. И. Историческая грамматика русского языка / Ф. И. Буслаев. — М., 1959. — 274 с.
49. Ваганова А. В. Конструкции с имплицитной компаративной семантикой / А. В. Ваганова // Речь. Речевая деятельность. Текст : [межвуз. сб. науч. тр.]. — Таганрог, 2000. — С. 15-19.
50. Валгина Н. С. Синтаксис современного русского языка / Н. С. Валгина. — М. : Высш. шк., 1973. — 328 с.
51. Валгина Н. С. Актуальные проблемы современной русской пунктуации / Н. С. Валгина. — М. : Высш. школа, 2004. — 258 с.
52. Валгина Н. С. Русская пунктуация: принципы и назначение / Н. С. Валгина. — М. : Просвещение, 1979. — 124 с.
53. Валгина Н. С. Синтаксис современного русского языка / Н. С. Валгина. — [изд. 2-е]. — М. : Высш. шк., 1978. — 439с.
54. Валгина Н. С. О предикативной осложнённости предложения [Текст] / Н. С. Валгина // Науч. докл. Высш. шк. Филол. науки. — М., 1978. — № 5. — С. 58–64
55. Валгина Н. С. Теория текста / Н. С. Валгина. — М. : Логос, 2003. — 280 с.
56. Ванников Ю. В. Синтаксис речи и синтаксические особенности русской речи / Ю. В. Ванников. — М. : Русский язык, 1978. — 296 с.
57. Варич И. Н. Некоторые структурно-семантические особенности употребления категории уточнения при явлении однородности в

осложненном предложении / И. Н. Варич // Неделя науки в АГПУ : материалы науч.-практ. конф., 10-12.03.2006. — Армавир : Редакционно-издательский центр АГПУ, 2006. — С. 17—20.

58. Варич И. Н. Употребление уточняющих конструкций в осложненном предложении: Некоторые структурно-семантические особенности / И. Н. Варич // Молодые ученые : [сборник статей]. — Армавир : Редакционно-издательский центр АГПУ, 2005. — С. 19–24.

59. Васильев Л. Г. Семантика в синтаксисе и за его пределами: к истории изучения значения предложения / Л. Г. Васильев // Предложение и слово. — Саратов : Изд-во Саратовского университета, 2002. — С. 47–48.

60. Веденина Л. Г. Эмфаза и актуальное членение предложения / Л. Г. Веденина // Экспрессивный синтаксис и анализ художественного текста. — Смоленск, 1991. — С. 66–71.

61. Вежбицка А. Семантические универсалии и описание языков [Текст] / А. Вежбицка. — М. : Яз. рус. культуры, 1990. — 780 с.

62. Виноградов В. В. Из истории изучения русского синтаксиса: (от Ломоносова до Потебни и Фортунатова) / В. В. Виноградов. — М. , 1958. — 423с.

63. Виноградов В. В. Некоторые задачи изучения синтаксиса простого предложения (на материале русского языка) / В. В. Виноградов // Вопросы языкознания. — 1954. — № 1. — С. 8–16.

64. Виноградов В. В. О взаимодействии лексико-семантических уровней с грамматическими в структуре языка / В. В. Виноградов // Мысли о современном русском языке. — М. : Просвещение, 1969. — С. 5–23.

65. Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. — К. : Наукова думка, 1983. — 219 с.

66. Воинова Э. С. Грамматическая природа сравнительных конструкций / Э. С. Воинова // Вестник Львовского университета. Сер. Филология. — 1963. — № 1. — С. 96–98.

67. Воробьева И. Г. Конструкции с однородными осложненными элементами в современном русском литературном языке : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.02. / И. Г. Воробьева. — Ставрополь, 2002. — 199 с.

68. Воронцова Г. Н. Вторичный предикат в английском языке / Г. Н. Воронцова // Иностранные языки в школе. — 1950. — № 6. — С. 46–56.

69. Востоков А. Х. Русская грамматика / А. Х. Востоков. — СПб, 1831. — 408 с.

70. Гак В. Г. К проблеме синтаксической семантики (семантическая интерпретация «глубинных» и «поверхностных» структур) / В. Г. Гак // Инвариантные синтаксические значения и структура предложения. — М., 1969. — С. 77–85.

71. Гак В. Г. О плюрализме в лингвистических теориях / В. Г. Гак // Лингвистика на исходе XX века: итоги и перспективы : межд. конф., 9-10.10.1995 : тезисы. — М, 1995. — Т. 2. — С. 119–120.

72. Гак В. Г. К проблеме соотношения между структурой высказывания и структурой ситуации / В. Г. Гак // Психологические и психолингвистические проблемы владения и овладения языком. — М. : Изд-во Москов. ун-та, 1969. — С. 67–79.

73. Гак В. Г. К эволюции способов речевой номинации / В. Г. Гак // Вопросы языкознания. — 1985. — № 4. — С. 28–42.

74. Гак В. Г. Языковые преобразования / В. Г. Гак. — М. : Школа «Языки русской культуры», 1998. — 768 с.

75. Галкина-Федорук Е. М. Современный русский язык. Синтаксис / Е. М. Галкина-Федорук, К. В. Горшкова, Н. М. Шанский. — М. : Учпедгиз, 1958. — 199 с.

76. Гвоздев А. Н. Современный русский литературный язык. Синтаксис / А. Н. Гвоздев. — М. : Просвещение, 1968. — Ч. 2. — 244 с.

77. Гемпель К. Г. Логика объяснения / К. Г. Гемпель. — М. : Дом интеллектуальной книги, 1998. — 237 с.

78. Горина И. И. Союзные присоединительные скрепы с уточняющим значением как средства связи предложений в тексте / И. И. Горина. — Армавир : Издательский центр, 2001. — 147 с.

79. Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистическая прагматика. — М. : Прогресс, 1985. — Вып. XVI. — С. 217–237.

80. Григорьева Н. О. К вопросу о типологии синтаксических конструкций: функциональный аспект / Н. О. Григорьева, Л. В. Марченко // Предложение и слово. — Саратов : Изд-во Саратовского университета, 2002. — С. 198–202.

81. Гришковская О. Н. Семантика и структура пояснительных конструкций в простом предложении : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.01 / О. Н. Гришковская. — М., 1992.—20с.

82. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон. Гумбольдт. — М. : Прогресс, 1984. —397 с.

83. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры / В. фон. Гумбольдт. — М. : Прогресс, 1985. — 456с.

84. Гуревич В. В. Актуальное членение предложения в его разных проявлениях / В. В. Гуревич // Вопросы языкознания. — 2004. — № 3. — С. 69–87.

85. Даутия Ф. В. Сравнительные конструкции, переходные между сложными и простыми предложениями, с показателем сравнения как : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.01/ Ф. В. Даутия. — М., 1997. — 166 с.

86. Дмитриева Л. К. Функционирование вводного компонента в тексте / Л. К. Дмитриева // Функционирование синтаксических категорий в тексте. — Л. : ЛГПИ, 1981. — С. 68–81.

87. Дмитриева Н. В. Психолингвистические характеристики опорных слов сравнительных конструкций / Н. В. Дмитриева // Психолингвистические исследования : слово, текст. — Тверь, 1999. — С. 67–70.

88. Долгова О. В. Синтаксис как наука о построении речи / О. В. Долгова. — М. : Высшая школа, 1980. — 191 с.
89. Долинин К. А. ИмPLICITное содержание высказывания / К. А. Долинин // Вопросы языкознания. — 1983. — № 6. — С. 37–47.
90. Дресслер В. Синтаксис текста / В. Дресслер // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистика текста. — М. : Прогресс, 1978. — Вып. VIII. — С. 111–137.
91. Дьячкова Н. А. Полипропозитивные структуры в сфере простого предложения : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.01 / Н. А. Дьячкова. — Екатеринбург, 2002. — 364 с.
92. Завьялова Ю. Г. Фразовая номинация и актуальное членение высказывания (когниолингвистическое измерение) : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.01 / Ю. Г. Завьялова. — Пятигорск, 2006. — 209 с.
93. Загнітко А. П. Теоретична грамати́ка української мови : Синтаксис : [монографія] / А. П. Загнітко. — Донецьк : Дон НУ, 2001. — 662 с.
94. Загнітко А. П. Український синтаксис: (наук.-теорет. і навч.- практ. комплекс) : [навч. посібник] / А. П. Загнітко. — Донецьк : Дон НУ, 1996. — Ч. 1. — 202с.
95. Загнітко А. П. Український синтаксис: (наук.-теорет. і навч.- практ. комплекс) : [навч. посібник] / А. П. Загнітко. — Донецьк : Дон НУ, 1996. — Ч. 2. — 240с.
96. Захарова Л. В. Обособленные второстепенные члены предложения со значением уточнения в современном русском литературном языке : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.01 / Л. В. Захарова. — Армавир, 2008. — 215 с.
97. Звегинцев В. А. Смысл и значение / В. А. Звегинцев // Теоретические и экспериментальные исследования в области структурной и прикладной лингвистики. — М. : Изд-во МГУ, 1973. — Вып. 6. — С. 91–98.
98. Звегинцев В. А. Предложение и его отношение к языку и речи / В. А. Звегинцев. — М. : УРСС, 2001. — 307 с.

99. Золотарева Д. Н. Интонационно-грамматический анализ пространственных и временных уточняющих обстоятельств в современном английском языке : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.04 / Д. Н. Золотарева. — М., 1969. — 20 с.
100. Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Г. А. Золотова. — М. : Наука, 2001. — 368 с.
101. Золотова Г. А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Г. А. Золотова. — М. : Наука, 1973. — 351 с.
102. Золотова Г. А. Монопредикативность и полипредикативность в русском синтаксисе / Г. А. Золотова // Вопросы языкознания. — 1995. — № 2. — С. 99–109.
103. Золотова Г. А. О принципах классификации простого предложения / Г. А. Золотова // Актуальные проблемы русского синтаксиса / под ред. К. В. Горшковой и Е. В. Клобукова. — М., 1984. — С. 14–33.
104. Золотова Н. О. «Картина мира» и ядро лексикона носителя английского языка / Н. О. Золотова // Проблемы семантики: психолингвистические исследования. — Тверь, 1991. — С. 40–45.
105. Золотова Г. А. Синтаксический словарь: Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса / Г. А. Золотова. — М. : Наука, 1988. — 440 с.
106. Золотова Г. А. Коммуникативная грамматика русского языка / Г. А. Золотова, П. К. Онипенко, М. Ю. Сидорова. — М. : Изд-во МГУ, 1998. — 528 с.
107. Иванова И. П. Теоретическая грамматика современного английского языка / И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов. — М. : Высшая школа, 1981. — 341 с.
108. Игнатенко О. П. Средства вторичной номинации пространственного положения объекта (на материале глаголов и глагольных фразеологизмов современного русского языка) : дисс. ... кандидата. филол. наук : 10.02.01 / О. П. Игнатенко. — Волгоград, 2004. — 209 с.

109. Ильминская Н. И. Обособленные члены предложения в современном русском языке : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.01 / Н. И. Ильминская. — Саратов, 1967. — 20 с.

110. Иокояма О. Теория коммуникативной компетенции и проблематика порядка слов в русском языке / О. Иокояма // Вопросы языкознания. — 1992. — № 6. — С. 94–102.

111. Казаков В. П. Структура и коммуникативный потенциал полипропозитивного предложения / В. П. Казаков // Вестник СПбУ. Сер. 2. История, языкознание, литературоведение. — 1993. — Вып. 1. — С. 34–38.

112. Камынина А. А. Современный русский язык. Синтаксис простого предложения. Осложнение простого предложения полупредикативными членами / А. А. Камынина. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1983. — 102 с.

113. Камышев Н. С. К вопросу об уточняющих конструкциях в простом предложении / Н. С. Камышев // Ученые записки Московского государственного педагогического института им. В. И. Ленина. — М., 1964. — № 216: Современный русский язык. Морфология и синтаксис. — С. 58–66.

114. Кантемір С. Досвід застосування квантитативних методів для інвентаризації лексичних одиниць (на матеріалі прикметників кольору німецької мови) / С. Кантемір // Проблеми типології та квантитативної лексикології. — 2007. — С. 29–40.

115. Кацнельсон С. Д. Категории языка и мышления [Текст] / С. Д. Кацнельсон. — М. : Языки славянской культуры, 2001. — 864 с.

116. Кацнельсон С. Д. Типология языка и речевое мышление [Текст] / С. Д. Кацнельсон. — М. : УРСС, 2001. — 216 с.

117. Кузнецова Л. В. Влияние полипредикативности и полипропозитивности на структурную и семантическую сложность высказывания [Электронный ресурс] / Л. В. Кузнецова. — Режим доступа : <http://www.rusnauka.com/TIP/All/Philology/note 52.html>. — 1.10.2010.

118. Кобозева И. М. Грамматика описания пространства / И. М. Кобозева // Логический анализ языка. Языки пространств. — М. : Языки русской культуры, 2000. — С. 152–162.

119. Кобозева И. М. Две ипостаси содержания речи : значение и смысл / И. М. Кобозева // Язык о языке / под общ. рук. и ред. Н. Д. Арутюновой. — М. : Школа «Языки русской культуры», 2000. — С. 303–359.

120. Козлова Н. С. Уточняющие обстоятельства места и времени в современном английском языке : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.04 / Н. С. Козлова. — М., 1969. — 20 с.

121. Колшанский Г. В. Логика и структура языка / Г. В. Колшанский. — М. : Высшая школа, 1965. — 240 с.

122. Кондаков Н. И. Введение в логику / Н. И. Кондаков. — М., 1967. — 466 с.

123. Кормилицина М. А. Семантически осложнённое (полипропозитивное) простое предложение в устной речи [Текст] / М. А. Кормилицина. — М. : УРСС, 2003. — 152 с.

124. Кормилицына М. А. Семантически осложненное (полипропозитивное) простое предложение в устной речи / М. А. Кормилицина. — Саратов, 1988. — 151 с.

125. Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов / І. В. Корунець. — Вінниця : Нова Книга, 2003. — 464 с.

126. Кравченко Н. К. Система речевых средств актуализации подтекста в русской публицистической речи : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.01 / Н. К. Кравченко. — Киев, 1990. — 18 с.

127. Кривоносов А. Т. Мышление без языка? / А. Т. Кривоносов // Вопросы языкознания. — 1992. — № 2. — С. 69–83.

128. Крушельницкая К. Г. К вопросу о смысловом членении предложения / К. Г. Крушельницкая // Вопросы языкознания. — 1956. — № 5. — С. 20–24.

129. Крылова О. А. Актуальное членение предложения в его отношении к другим аспектам изучения языка / О. А. Крылова // Проблемы типологической, функциональной и описательной лингвистики. — М., 1986. — С. 92–98.

130. Кудашина В. Л. Коммуникативные функции порядка синтаксических сегментов в современном русском языке : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.01/ В. Л. Кудашина. — Ставрополь, 2003. — 190 с.

131. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику / Дж. Лайонз. — М. : Прогресс, 1978. — 543 с.

132. Лебедева Ж. С. Интонационно-грамматический анализ структур приложения в современном английском языке : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.04 / Ж. С. Лебедева. — М., 1965. — 19 с.

133. Лебедева Ж. С. Приложение в современном английском языке / Ж. С. Лебедева // Вопросы лексикологии и грамматики иностранных языков. — Минск, 1963. — С. 136–161.

134. Лебедева Л. Б. Референциальные критерии в типологии высказываний / Л. Б. Лебедева // Вопросы языкознания. — 1990. — № 6. — С. 51–63.

135. Левицкий Ю. А. О логических аналогах грамматических сочинения и подчинения / Ю. А. Левицкий // Вопросы языкознания. — 1990. — № 4. — С. 25–34.

136. Леденев Ю. И. Трудные вопросы синтаксиса / Ю. И. Леденев. — Ставрополь : Изд-во СГПИ, — 1984. — 63с.

137. Леденев Ю. И. Язык как система / Ю. И. Леденев. — Ставрополь : Изд-во СГПИ, 1987. — 81 с.

138. Леденев Ю. Ю. Изофункциональность в синтаксисе / Ю. Ю. Леденев. — Ставрополь, 2001. — 94 с.

139. Леденева В. И. Функционирование слов со звуковым и грамматическим комплексом "точно" / В. И. Леденева // Явления переходности в грамматическом строе русского языка. — М., 1988. — С. 103.

140. Лекант П. А. Проблема структурно-семантического осложнения простого предложения / П. А. Лекант // Семантическая структура слова и высказывания. — М. : Наука, 1993. — С. 93–103.

141. Ломтев Т. П. Основы синтаксиса современного русского языка / Т. П. Ломтев. — М. : УРСС, 2006. — 168 с.

142. Ломтев Т. П. Предложение и его грамматические категории / Т. П. Ломтев. — М. : МГУ, 1972. — 210с.

143. Маликова М. Н. Функционально-семантическое поле противопоставленности в современном русском языке : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.01 / М. Н. Маликова. — Таганрог, 2001. — 178 с.

144. Манаенко Г. Н. Осложненное предложение в языке и речи: Очерки по теории и методологии исследования / Г. Н. Манаенко. — Ставрополь : Изд-во СГУ, 2003. — 255с.

145. Манаенко Г. Н. Функционирование осложненного предложения в публицистическом тексте : информационно-дискурсивный поход : дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.01/ Г. Н. Манаенко. — Краснодар, 2004. — 421 с.

146. Марузо, Ж. Словарь лингвистических терминов /Ж.Марузо. — М.: Изд—во иностр. лит—ры, 1960. — 436 с.

147. Меркулова Н. Специфічні конструкції як спосіб актуалізації / Н. Меркулова // Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. — Донецьк : ДонНУ, 2006. — Вип. 14. — С. 127–131.

148. Мишина Ю. Е. Приложение в английском языке: структура, семантика, просодия : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.04. / Ю. Е. Мишина. — Самара : 2007. — 22 с.

149. Москальская О. И. Проблемы семантического моделирования в синтаксисе / О. И. Москальская // Вопросы языкознания. — М. : Высш. шк., 1973. — № 6. — С. 33–43.

150. Москальская О. И. Вопросы синтаксической семантики / О. И. Москальская // Вопросы языкознания. — М. : Высш. шк., 1977. — № 2. — С.45–56.

151. Николаева Т. Г. Семантически осложненные предложения с атрибутивными вторично-предикативными структурами в современном английском языке (на материале приведенных художественного и научного стилей) : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Т. Г. Николаева. — Самара, 2008. — 188 с.

152. Николаева Т. М. Семантика акцентного выделения / Т. М. Николаева. — М. : Наука, 1982. — 104с.

153. Новиков Л. А. Логическая противоположность и лексическая антонимия / Л. А. Новиков // Русский язык в школе. — 1968. — №1. — С. 81–82.

154. Новікова О. Семантико-синтаксичні особливості детермінантів зумовленості / О. Новікова // Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. — Донецьк : ДонНУ, 2006. — Вип. 14. — С. 131–135.

155. Образцова Е.М. Линейная организация высказывания как межкузьязовая универсалия (на материале английского, русского и украинского языков / Е.М. Образцова. — Одесса: «Феникс», 2010. — 394 с.

156. Орехова Н. Н. Пунктуационная система языка : формирование и динамика развития : дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.02. / Н. Н. Орехова. — Воронеж, 2001. — 292 с.

157. Орехов В. Особливості актуального членування атрибутивних приіменникових складнопідрядних речень / Орехов В. // Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. — Донецьк : ДонНУ, 2006. — Вип. 14. — С. 135–140.

158. Павлова В. В. Сравнительные конструкции в структуре простого предложения : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.02. / В. В. Павлова. — М., 1994. — 18 с.

159. Падучева Е. В. Анафорические связи и глубинная структура текста / Е. В. Падучева // Проблемы грамматического моделирования. — М., 1973. — С. 96–107.

160. Падучева Е. В. О семантике синтаксиса / Е. В. Падучева. — М. : Наука, 1974. — 292 с.

161. Падучева Е. В. Высказывание и его соотнесённость с действительностью [Текст] / Е. В. Падучева. — М. : Наука, 1985. — 272 с.

162. Падучева Е. В. Коммуникативное выделение на уровне синтаксиса и семантики / Е. В. Падучева // Семиотика и информатика. — М. : «Языки русской культуры»; «Русские словари», 1998. — Вып. 36. — С. 82–107.

163. Падучева Е. В. Принцип композиционности в неформальной семантике / Е. В. Падучева // Вопросы языкознания. — 1999. — № 5. — С. 3–24.

164. Панкрац Ю. Г. Пропозициональные структуры и их роль в формировании языковых единиц разных уровней / Ю. Г. Панкрац. — Минск — М. : МГПИИЯ, 1992. — 112 с.

165. Переверзев К. А. Высказывание и ситуация: об онтологическом аспекте философии языка / К. А. Переверзев // Вопросы языкознания. — 1998. — № 5. — С. 24–52.

166. Перетрухин В. Н. Проблемы синтаксиса однородных членов предложения в современном языке / В. Н. Перетрухин. — Воронеж, 1979. — 208 с.

167. Петров В. В. Философские аспекты референции / В. В. Петров // Новое в зарубежной лингвистике. Логика и лингвистика (Проблемы референции). — М. : Радуга, 1982. — Вып. XIII. — С. 406–414.

168. Печников А. Н. К принципам синтаксической организации предложения / А. Н. Печников // Вопросы языкознания. — 1995. — № 2. — С. 85–89.

169. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. — М. : Учпедгиз, 1956. — 511 с.

170. Покусаенко В. К. Переходные конструкции в области простого и сложного предложения / В. К. Покусаенко. — Ростов : Изд-во Рост. ун-та, 1983. — 144 с.

171. Пospelова Е. Г. Семантико-синтаксические типы и текстовые функции вставных конструкций : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.01 / Е. Г. Пospelова. — М., 2005. — 134 с.
172. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня. — М. : Учпедгиз, 1958. — Т. I–II. — 536с.
173. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня. — М. : Проев., 1968. — Т. III. — 551с.
174. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня // Мысль и язык. — К., 1993. — С. 7–157.
175. Прияткина А. Ф. Русский язык: Синтаксис осложненного предложения / А. Ф. Прияткина. — М. : Высш. шк., 1990. — 176 с.
176. Прияткина А. Ф. Осложненное простое предложение / А. Ф. Прияткина. — Владивосток : Издательство ДВГУ, 1983. — 96 с.
177. Путіліна О. Складні та ускладнені конструкції як реалізатори глибинного об'єктного значення на поверхневому рівні сучасного англійського речення у зіставленні з українським / О. Путіліна // Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. — Донецьк : ДонНУ, 2006. — Вип. 14. — С. 140–147.
178. Распопов И. П. Несколько замечаний о синтаксической парадигматике / И. П. Распопов // Вопросы языкознания. — 1969. — № 4. — С. 20–31.
179. Руднев А. Г. Синтаксис осложненного предложения / А. Г. Руднев. — М. : Учпедгиз, 1959. — 198 с.
180. Руднев А. Г. Обособленные сравнительные обороты, принципы их разграничения от неполных сравнительных придаточных / А. Г. Руднев // Ученые записки Ленинградского педагогического института. — 1963. — Т. 242. — С. 5–23.
181. Руднев А. Г. Синтаксис современного русского языка / А. Г. Руднев. — М. : Высш. шк., 1963. — 364 с.
182. Руднев А. Г. Синтаксис современного русского языка / А. Г. Руднев. — М. : Высш. шк., 1968. — 320 с.

183. Русская грамматика (Грамматика – 80). — М. : Изд-во АН СССР, 1980. — Т. I. — 783 с.

184. Русская грамматика (Грамматика – 80). — М. : Изд-во АН СССР, 1980. — Т. II. — 710 с.

185. Сазонова Н. М. Предикативные структуры в современном английском языке / Н. М. Сазонова. — Киев : 1964. — 123 с.

186. Сепир Э. избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир. — М., 1993. — 567 с.

187. Серль Дж. Р. Референция как речевой акт / Дж. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. Логика и лингвистика (Проблемы референции). — М. : Радуга, 1982. — Вып. XIII. — С. 179–202.

188. Серль Дж. Р. Что такое речевой акт? / Дж. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. — М., 1986. — Вып. XVII. — С. 151–170.

189. Сибагатов Р. Г. Атрибутивные и предикативные конструкции в плане содержания / Р. Г. Сибагатов // Вопросы языкознания. — 1982. — № 2. — С. 96–105.

190. Сидоренко Е. Н. Очерки по теории местоимений современного русского языка / Е. Н. Сидоренко. — К.; Одесса : Лыбидь, 1990. — 148 с.

191. Слюсарева Н. А. Проблемы функционального синтаксиса современного английского языка / Н. А. Слюсарева. — М. : Наука, 1981. — 260 с.

192. Смирницкий А. И. Синтаксис английского языка / А. И. Смирницкий. — М. : Изд-во лит-ры на иностр. языках, 1957. — 286 с.

193. Соссюр Ф. де. Заметки по общей лингвистике / Ф. де. Соссюр. — М. : Прогресс, 1990. — 280 с.

194. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию / Ф. де. Соссюр. — М. : Прогресс, 1977. — 695с.

195. Станчуляк Т. Г. Синтагматический аспект реализации интонационной категории выделенности как основа интонационного моделирования (на

материале английской спонтанной речи) : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.04. / Т. Г. Станчуляк. — Москва, 2005. — 165 с.

196. Старикова Е. Н. Проблемы семантического синтаксиса (на материале английского языка) / Е. Н. Старикова. — Киев, 1985. — 121 с.

197. Степанов Ю. С. Предикация / Ю. С. Степанов // Лингвистический энциклопедический словарь. — М. : Сов. энциклопедия, 1990. — С. 393–394.

198. Тарланов З. К. О синтаксических границах сложного предложения: к спорам вокруг известного / З. К. Тарланов // Вопросы языкознания. — 1995. — № 2. — С. 83–90.

199. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Л. Теньер. — М. : Прогресс, 1988. — 653 с.

200. Тестелец Я. Г. Введение в общий синтаксис / Я. Г. Тестелец. — М. : РГГУ, 2001. — 798 с.

201. Торопцев И. С. Язык и речь / И. С. Торопцев. — Воронеж : Изд-во Воронежского университета, 1985. — 192с.

202. Труб В. М. О коммуникативных аспектах отрицания как негативной оценки истинности / В. М. Труб // Вопросы языкознания. — 1994. — № 1. — С. 4-61

203. Труевцева О. Н. Английский язык: особенности номинации / О. Н. Труевцева. — Л. : Наука, 1986. — 248 с.

204. Тулина Т. А. Семантика предикатных актантов и их синтаксическая организация в простом предложении / Т. А. Тулина, М. М. Харитонова // Филологические науки. — 1983. — № 4. — С. 46–52.

205. Урысон Е. В. Обособление как средство смыслового подчеркивания / Е. В. Урысон // Вопросы языкознания. — 1990. — № 4. — С. 35–45.

206. Усищева Ю. Г. Обстоятельства места и времени в функции уточняющих членов предложения в современном русском литературном языке (случаи бессоюзной связи) : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.02./ Ю. Г. Усищева. — М., 1955. — 21 с.

207. Усищева Ю. Г. Уточняющие обстоятельства места / Ю. Г. Усищева // Ученые записки. — Кишинев, 1957. — Т. XI. — С. 135–148.
208. Усищева Ю. Г. Пояснительные конструкции со значением уточнения времени действия в современном русском языке / Ю. Г. Усищева // Ученые записки. — Кишинев, 1958. — Т. VIII. — С. 115–125.
209. Федоров А. И. Образное представление и его языковое выражение / А. И. Федоров // Вопросы языка и литературы. — Новосибирск, 1968. — Вып. 2.4.1. — С. 34–49.
210. Фомина А. Ю. Конструкция с вторичной предикацией как средство репрезентации макрособытия (на материале современного английского языка) : дисс. кандидата филол. наук : 10.02.04./ А. Ю. Фомина. — Тамбов, 2007. — 154 с.
211. Фунтова Т. Б. Логіко-синтаксична категорія уточнення в сучасній російській мові : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.02 / Т. Б. Фунтова. — Сімферополь, 2002. — 192 с.
212. Храковский В. С. Понятие сирконстанта и его статус / В. С. Храковский // Семиотика и информация. — М., 1998. — Вып. 36. — С. 141–153.
213. Хрычиков Б. В. Категория модальности, ее объем и средства выражения модальности в современном русском языке : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.02. / Б. В. Хрычиков. — Днепропетровск, 1990. — 18 с.
214. Чернышев В. И. Учение об "обособлении" в трудах А. М. Пешковского и его последователей / В. И. Чернышев // Избранные труды. — М. : Проев., 1970. — С. 260–274.
215. Чесноков П. В. Два типа функционально-семантического поля / П. В. Чесноков // Языковые единицы. Семантика. Грамматика. Функции. — Ростов-на-Дону, 1998. — С. 85–93.

216. Четверикова О. В. Обособленные приложения и средства их включения в состав предложения : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.02. / О. В. Четверикова. — М., 1996. — 16 с.

217. Шатух М. Г. Уточняющие члены предложения как особая синтаксическая категория / М. Г. Шатух // Русский язык в школе. — 1959. — № 2. — С. 31–35.

218. Шведова Н. Ю. Детерминирующий объект и детерминирующее обстоятельство как самостоятельные распространители предложения / Н. Ю. Шведова // Вопросы языкознания. — 1964. — № 6. — С. 77–94.

219. Шведова Н. Ю. Очерки по синтаксису русской разговорной речи / Н. Ю. Шведова. — М., 1960. — 371 с.

220. Шведова Н. Ю. Существуют ли все-таки детерминанты как самостоятельные распространители предложения / Н. Ю. Шведова // Вопросы языкознания. — 1968. — № 2 — С. 38–50.

221. Шведова Н. Ю. О соотношении грамматической и семантической структуры предложения / Н. Ю. Шведова // Славянское языкознание : VII междунар. съезд славянистов: доклады советской делегации. — М. : Наука, 1973. — С. 458–483.

222. Шведова Н. Ю. Местоимение и смысл / Н. Ю. Шведова. — М., 1998. — 193 с.

223. Шведова Н. Ю. Спорные вопросы описания структурных схем простого предложения и его парадигм / Н. Ю. Шведова // Вопросы языкознания. — 1973. — № 4. — С. 25–36.

224. Шве́ц (Петрова) А. Г. Формально-синтаксическое осложнение предложения (на материале русского и английского языков) : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.17. / А. Г. Шве́ц (Петрова). — Саратов, 2006. — 19 с.

225. Шмелев Д. Н. О значении синтаксических единиц / Д. Н. Шмелев // Инвариантные синтаксические значения и структура предложения. — М., 1969. — С. 156–162.

226. Шмелева Т. В. Пропозиция и ее репрезентация в предложении / Т. В. Шмелева // Вопросы русского языка. — М., 1980. — Вып. 3. — С. 131–137.
227. Шмелева Т. В. Смысловая структура предложения и проблема модальности / Т. В. Шмелева // Актуальные проблемы русского синтаксиса. — М., 1984. — С. 78–100.
228. Ярцева В. Н. Исторический синтаксис английского языка / В. Н. Ярцева. — М. – Л. : Изд-во АН СССР, Ленингр. отд., 1961. — 308 с.
229. Haruko Sanada Synergetic linguistic and Japanese lexicology / Sanada Haruko // Проблеми типології та квантитативної лексикології. — 2007. — С. 61–82
230. Aarts B. Syntactic Gradience. The Nature of Grammatical Indeterminacy / B. Aarts. — Oxford University Press. — 2007. — 295 p.
231. Aikhenvald A. Y. Grammars in Contact / A. Y. Aikhenvald, M. W. Dixon // A Cross-Linguistic Typology. — Oxford University Press. — 2007. — 376 p.
232. Akmajian A. An introduction to language and communication / A. Akmajian. — MIT Press, 2001. — 604 p.
233. Baltin M. The Handbook of Contemporary Syntactic Theory / M. Baltin, Ch. Collins. — Blackwell, 2001. — 874 p.
234. Bhat D.N.S. Pronouns / Bhat D.N.S. — Oxford University Press. — 2004. — 333 p.
235. Biberauer T. The Limits of Syntactic Variation / T. Biberauer. — John Benjamin's Publishing Company, 2008. — 428 p.
236. Bisang W. The Noun Phrase in Functional Discourse Grammar / W. Bisang. — New York, 2008. — 384 p.
237. Bloomfield L. Language / L. Bloomfield. — London, 1973. — 566 с.
238. Bowerman M. Crosslinguistic Perspectives on Argument Structure / M. Bowerman, P. Brown. — London, 2008. — 381 p.
239. Breul C. Focus Structure in Generative Grammar. An Integrated Syntactic, Semantic and Intonational Approach / C. Breul. — Blackwall 2004. — 443 p.

240. Carston R. *Thoughts and Utterances* / R. Carston. — Blackwall, 2002. — 430 p.
241. Chocano G. *Narrow Syntax and Phonological Form* / G. Chocano. — John Benjamin's Publishing Company, 2007. — 349 p.
242. Chomsky N. *Syntactic Structures* / N. Chomsky. — Gravenhage : Mouton and Co., 1957. — 116 p.
243. Chomsky N. *Remarks on nominalization* / N. Chomsky // *Readings in English Transformational Grammar*. — Toronto, Waltham, Mass., 1970. — P. 184–229.
244. Chomsky N. *Linguistics and adjacent fields: a personal view II The Chomskyan turn* / N. Chomsky. — Cambridge (Mass.), 1991. — P. 3–25.
245. Clackson J. *Indo-European Linguistics. An Introduction* / J. Clackson. — Cambridge University Press, 2007. — 284 p.
246. Comorovski I. *Existence: Semantics and Syntax* / I. Comorovski. — Springer, 2007. — 331 p.
247. Cornips L. *Syntax and Variation* / L. Cornips. — John Benjamin's Publishing Company, 2005. — 319 p.
248. Croft W. *Radical Construction Grammar: Syntactic Theory in Typological Perspective I* / W. Croft. — Oxford : Oxford University Press, 2001. — 416 p.
249. Croft W. *Verbs. Aspect and Argument Structure I* / W. Croft // *II Cognitive Linguistics*. — 2000. — № 8. — P. 1–164.
250. Croft W. *Cognitive Linguistics I* / W. Croft, D. A. Cruse. — Cambridge, 2004. — 356 p.
251. Dixon R.M.W. *Adjective Classes. A Cross-linguistic Typology* / R.M.W. Dixon. — Oxford University Press, 2004. — 393 p.
252. Eguren L., Fernández Soriano O. *Coreference, Modality and Focus*. — John Benjamin's Publishing Company. — 2007. — 257 p.
253. Evans V. *Cognitive Linguistic. An Introduction* / V. Evans, M. Green. — Edinburg University Press, 2006. — 851 p.

254. Fabricius-Hansen C. "Subordination" versus "Coordination" in Sentence and Text / C. Fabricius-Hansen. — John Benjamin's Publishing Company, 2008. — 367 p.

255. Goldberg A. E. Constructions: a Construction Grammar Approach to Argument Structure I / A. E. Goldberg. — Chicago : The University of Chicago Press, 1995. — 265 p.

256. Górny W. Składnia przytoczenia w języku polskim / W. Górny. — Warszawa, 1966. — 126 s.

257. Grochowski M. Składnia wyrażen polipredykatywnych (zarys problematyki) / M. Grochowski // Gramatyka współczesnego języka polskiego / Składnia, red. Z. Topolińska. — Warszawa, 1984. — 312 s.

258. Grzegorzczkova R. Rola języka w tworzeniu kultury umysłowej / R. Grzegorzczkova // Język a Kultura 1 / red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński. — Wrocław, 1991. — S. 101 – 117

259. Grzegorzczkova R. Wykłady z polskiej składni / Grzegorzczkova R. — PWN, 2008. — 157 s.

260. Hawkins J. A. Efficiency and Complexity in Grammars / J. A. Hawkins. — Oxford University Press, 2004. — 322 p.

261. Humboldt W. Essays on Language I / W. Humboldt. — NY, 1997. — 312 p.

262. Huszcza R. Smutek topików (Problem definicji podstawowych pojęć tematyczno-rematycznej struktury zdania) / R. Huszcza // Prace z językoznawstwa ogólnego i kontrastywnego / red. J. Sambor. — Warszawa, 1991. — S. 49 – 57.

263. Hyland K. English for Academic Purposes / K. Hyland. — Routledge, 2006. — 359 p.

264. Jackendoff R. Languages of the Mind. Essays on Mental Representation / R. Jackendoff. — Cambridge: MIT Press, 1995. — 200 p.

265. Jacobs J. The syntax of focus and adverbials in German / J. Jacobs // Topic, focus, conliquationaliti. — Amsterdam, 1986 — P. 103–127.

266. Jenkins L. *Biolinguistics: Exploring the Biology of Language* / L. Jenkins. — Cambridge University Press, 2000. — 279 p.
267. Kallas K. *Grupy apozycyjne we współczesnym języku polskim* / K. Kallas. — Toruń, 1980. — 270s.
268. Klemensiewicz Z. *O różnych odmianach współczesnej polszczyzny* / Z. Klemensiewicz // *Składnia, stylistyka, pedagogika językowa*. — Warszawa 1982. — S. 357–363.
269. Kroeger P. R. *Analyzing grammar* / P. R. Kroeger. — Cambridge University Press, 2005. — 883 p.
270. Langacker P. *The study of syntax. The generative transformational approach to the structure of American English* / P. Langacker. — New York, 1991. — 174 p.
271. Mayer Ch. *Apposition in contemporary English* / Ch. Mayer. — Cambridge University Press, 2009. — 126 p.
272. Mayer Ch. *English Corpus Linguistics. An Introduction* / Ch. Mayer. — Cambridge University Press, 2004. — 185 p.
273. Mecner P. *Elementy gramatyki umysłu* / P. Mecner. — Universitas, 2007. — 269 s.
274. *Mental representations: The interface between language and reality*. — Cambridge University Press, 1998. — 229 p.
275. O'Grady W. *Syntactic Carpentry* / W. O'Grady. — London, 2005. — 247 p.
276. Roark B. *Computational Approaches to Morphology and Syntax* / B. Roark, R. Sproat. — Oxford University Press, 2007. — 337 p.
277. Ryder M. E. *Ordered Chaos: The Interpretation of English Noun-Noun Compounds* / M. E. Ryder. — Berkley, 1994. — 216 p.
278. Saloni Z. *Składnia spółczesnego języka polskiego* / Z. Saloni, M. Świdziński. — Warszawa, 1985. — 281 s.
279. Sweet H. *A New English Grammar Logical and Historical* / H. Sweet. — Oxford, 1898. — 445 p.

280. Takagaki T. Corpus – Based Approaches to Sentence Structures / T. Takagaki. — John Benjamin's Publishing Company, 2005. — 324 p.

281. Talmy L. Toward a Cognitive Semantics / L. Talmy. — Cambridge, Massachusetts : The MIT Press, 2000. — Vol. 1: Concept Structuring Systems. — 565 p.

282. Talmy L. Toward a Cognitive Semantics / L. Talmy. — Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 2000a. — Vol. 2: Typology and Process in Concept Structuring. — 495 p.

283. The New Webster's Encyclopedic Dictionary of the English Language. Cramercy Books. — N.Y., 1997. — 1008 p.

284. Topolińska Z. Składnia grupy imiennej / Z. Topolińska // Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia. — Warszawa, 1984. — S. 236 – 287.

285. Urbańczyk S. Rozwój języka narodowego. Pojęcia i terminologia / S. Urbańczyk // W: Szkice z dziejów języka polskiego. — Warszawa 1968. — S. 33–36.

286. Urbańczyk S. W sprawie polskiego języka literackiego / S. Urbańczyk // Prace z dziejów języka polskiego. — Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, 1979. — S. 185–186.

287. Velasco D. G. The Noun Phrase in Functional Discourse Grammar / D. G. Velasco. — New York, 2008. — 384 p.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

288. Ахманова О. С. Словарь Лингвистических терминов / О. С. Ахманова. — М. : Советская энциклопедия, 1966. — 608 с.

289. Васильева Н. В. Краткий словарь лингвистических терминов (КСЛТ) / Н. В. Васильева, В. А. Виноградов, А. М. Шахнарович. — М. : Русский язык, 1995. — 176 с.

290. Кондаков Н. И. Логический словарь : справочник / Н. И. Кондаков. — М., 1975. — 720 с.

291. Лингвистический энциклопедический словарь (ЛЭС) / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. — М. : Советская энциклопедия, 1990. — 685 с.

292. Логический словарь : ДЕФОРТ / [под ред. А. А. Ивина, В. Н. Переверзева, В. В. Петрова. — М. : Мысль, 1994. — 144 с.
293. Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов / Ж. Марузо. — М. : Изд-во иностр. Лит-ры, 1960. — 436 с.
294. Розенталь Д. Э. Словарь-справочник лингвистических терминов. / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. — М. : Просвещение, 1985. — 399 с.
295. Силіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Силіванова. — Полтава : Довкілля – К, 2006. — 716 с.
296. Языкознание : большой энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. — 2-е изд. — М. : БРЭ, 1998. — 685 с.
297. Uniwersalny słownik języka polskiego : [tom 1–4]. — Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 2003. — 5420 s.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

298. Голсуорсі Дж. Сага про Форсайтів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://manybooks.net/titles/galswortetext03fsaga11.html>. — Назва з екрану. — 15.11.2010.
299. Нечуй-Левицький І. Гетьман Іван Виговський [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrcenter.com/library/read.asp?id=48&page=45>. — Назва з екрану. — 15.11.2010.
300. Нечуй-Левицький І. Князь Єремія Вишневецький [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrlit.org/nechui-levytskyi>. — Назва з екрану. — 15.11.2010
301. Нечуй-Левицький І. Микола Джеря [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrlib.com.ua/books/printzip.php?id=74&bookid=6>. — Назва з екрану. — 15.11.2010.
302. Нечуй-Левицький І. Чорна рада. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrlib.com.ua/books/printthebook.php?id=61&bookid=0&part=6>. — Назва з екрану. — 15.11.2010

303. Сенкевич Г. Вогнем та мечем. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.pbi.edu.pl> — Ogniem i mieczem. — Т. I — Sienkiewicz Henryk – PBI – Microsoft Internet Explorer. — Назва з екрану. — 15.11.2010.

304. Сенкевич Г. Вогнем та мечем. [Електронний ресурс].— Режим доступу : <http://www.pbi.edu.pl> — Ogniem i mieczem. — Т. II – Sienkiewicz Henryk – PBI – Microsoft Internet Explorer.— Назва з екрану. — 15.11.2010.

ПЕРЕЛІК ТАБЛИЦЬ

<i>Таблиця 1.1</i>	Визначення суміжних з уточненням категорій.....	39
<i>Таблиця 1.2</i>	Категорія уточнення та інші суміжні синтаксичні категорії.....	39
<i>Таблиця 1.3</i>	Суміжні з уточненням категорії та умови їх входження до складу уточнювальної конструкції.....	49
<i>Таблиця 2.4</i>	Структура конструкцій з уточненням.....	72
<i>Таблиця 3.6</i>	Спеціалізовані та неспеціалізовані засоби вираження уточнення в досліджуваних мовах.....	104
<i>Таблиця 3.7.</i>	Кількісні та якісні показники конкретизувальних уточнень.....	125
<i>Таблиця 3.8</i>	Кількісні та якісні показники узагальнювальних уточнень.....	130
<i>Таблиця 3.9</i>	Кількісні показники семантичних груп порівняльного уточнення.....	146
<i>Таблиця 3.10</i>	Кількісні та якісні показники семантичних груп протиставного уточнення.....	157
<i>Таблиця 3.11</i>	Кількісні показники уточнювальності на семантико-синтаксичному рівні.....	162

ПЕРЕЛІК РИСУНКІВ

<i>Рисунок 1.1.</i>	Розмежування семантико-синтаксичних та логіко-синтаксичних суміжних категорій.....	50
<i>Рисунок 2.1.</i>	Схема базової моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з англійської мови.....	74
<i>Рисунок 2.2.</i>	Схема базової моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з української мови.....	74
<i>Рисунок 2.3.</i>	Схема базової моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з польської мови.....	74
<i>Рисунок 2.4.</i>	Схема паралельної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з англійської мови.....	76
<i>Рисунок 2.5.</i>	Схема паралельної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з української мови.....	77
<i>Рисунок 2.6.</i>	Схема паралельної моделі уточнювальної конструкції у	

	наведеному прикладі з польської мови.....	77
<i>Рисунок 2.7.</i>	Схема розщепленого підвиду паралельної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з англійської мови.....	80
<i>Рисунок 2.8.</i>	Схема розщепленого підвиду паралельної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з української мови.....	80
<i>Рисунок 2.9.</i>	Схема послідовної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з англійської мови.....	83
<i>Рисунок 2.10.</i>	Схема послідовної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з української мови.....	83
<i>Рисунок 2.11.</i>	Схема послідовної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з польської мови.....	84
<i>Рисунок 2.12.</i>	Схема розщеплено-послідовного підвиду послідовної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з української мови.....	86
<i>Рисунок 2.13.</i>	Схема ієрархічної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з англійської мови.....	87
<i>Рисунок 2.14.</i>	Схема ієрархічної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з української мови.....	87
<i>Рисунок 2.15.</i>	Схема ієрархічної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з польської мови.....	88
<i>Рисунок 2.16.</i>	Схема послідовно-ієрархічної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з англійської мови.....	90
<i>Рисунок 2.17.</i>	Схема послідовно-ієрархічної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з української мови.....	91
<i>Рисунок 2.18.</i>	Схема послідовно-ієрархічної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з англійської мови.....	91
<i>Рисунок 2.19.</i>	Схема паралельно-послідовної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з англійської мови.....	93
<i>Рисунок 2.20.</i>	Схема паралельно-послідовної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з української мови.....	93
<i>Рисунок 2.20.</i>	Схема паралельно-послідовної моделі уточнювальної конструкції у наведеному прикладі з української мови.....	94
<i>Рисунок 3.2.</i>	Функційно – семантичне поле уточнення.....	105

ПЕРЕЛІК ДІАГРАМ

<i>Діаграма 3.1</i>	Кількісне співвідношення видів пропозицій у досліджуваних мовах.....	160
<i>Діаграма 3.2</i>	Пріоритетність уточнення пропозитивних елементів у досліджуваних мовах.....	163

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

А

Адмони В. Г. 7, 13
 Акимова Г. Н. 7
 Александрова Т. А. 7, 18, 33, 53
 Алексеева М. П. 12
 Алпатов В. М. 12
 Ананич А. В. 12
 Андреева С. В. 12
 Апресян Ю. Д. 12
 Аракин В. Д. 7
 Арнольд И. В. 55
 Артамонов В. Н. 7
 Артеменко Е. П. 12
 Арутюнова Н. Д. 10
 Астахова Л. И. 12
 Ахманова О. С. 39, 40, 49, 51
 Ашмарина И. Л. 18, 32, 33, 53

Б

Бабайцева В. В. 7, 18, 53
 Бархударов Л. С. 7
 Белошапкова В. А. 12
 Биренбаум Я. Г. 134
 Блошенко Ю. В. 149
 Богданов В. В. 24, 25
 Бондаренко Ф. Н. 25, 27
 Бондарко А. В. 104
 Брюшинкин В. Н. 53
 Будагов Р. А. 53
 Буслаев Ф. И. 12

В

Ваганова А. В. 134
 Валгина Н. С. 53, 65
 Ванников Ю. В. 7
 Варич И. Н. 7
 Васильев Л. Г. 12
 Веденина Л. Г. 12
 Вежбицка А. 12
 Виноградов В. В. 12
 Воинова Э. С. 134
 Воробьева И. Г. 12
 Востоков А. Х. 12

Воронцова Г. Н. 12

Г

Гак В. Г. 10
 Галкина-Федорук Е. М. 29
 Гвоздев А. Н. 7, 10, 26
 Гемпель К. Г. 40
 Горина И. И. 53
 Грайс Г. П. 53
 Григорьева Н. О. 12
 Гришковская О. Н. 7
 Гумбольдт В. фон. 53
 Гуревич В. В. 12

Г

Голсуорси Дж. 15- 17, 36, 43-46, 48, 49, 55, 61-70, 73, 76, 78 79, 82, 83, 85, 86, 88, 90, 92, 93, 95, 96, 98, 105, 112-119, 121-127, 131, 132, 135, 137, 139- 147, 152, 153, 155-158, 161, 162

Д

Даутия Ф. В. 134
 Дмитриева Л. К. 53
 Долгова О. В. 12
 Долинин К. А. 12
 Дресслер В. 12
 Дьячкова Н. А. 12

З

Завьялова Ю. Г. 12
 Загнітко А. П. 12
 Захарова Л. В. 7, 10, 14, 15, 18, 24, 25, 31, 62, 65
 Звегинцев В. А. 53
 Золотарева Д. Н. 17, 54
 Золотова Г. А. 7

И

Иванова И. П. 12
 Игнатенко О. П. 12
 Ильминская Н. И. 7
 Иокояма О. 12

К

Казаков В. П. 12
 Камышев Н. С. 54
 Кантемір С. 163
 Кацнельсон С. Д. 53
 Кузнецова Л. В. 12
 Кобозева И. М. 53
 Козлова Н. С. 72
 Колшанский Г. В. 53
 Кондаков Н. И. 133, 151
 Кормилицина М. А. 7
 Кравченко Н. К. 72
 Кривоносов А. Т. 53
 Крушельницкая К. Г. 72
 Крылова О. А. 72
 Кудашина В. Л. 72

Л

Лайонз Дж. 19
 Лебедева Ж. С. 72
 Левицкий Ю. А. 53
 Леденев Ю. И. 53
 Лекант П. А. 72
 Ломтев Т. П. 12

М

Маликова М. Н. 151
 Манаенко Г. Н. 13
 Марузо, Ж. 49
 Меркулова Н. 12
 Мишина Ю. Е. 19
 Мнджоян К. К. 31
 Москальская О. И. 12

Н

Нечуй-Левицький І. 15, 16, 18, 36, 44, 45, 46, 48, 49, 55-58, 61-70, 73, 75, 77- 80, 83, 85, 86, 88-90, 92, 94-96, 98, 105, 113-116, 118-127, 131, 132, 135, 137, 139-148, 152, 154, 156-159, 160, 161
 Николаева Т. Г. 13
 Новиков Л. А. 53

О

Образцова Е.М. 13
 Орехова Н. Н. 13
 Орехов В. 13

П

Павлова В. В. 134
 Падучева Е. В. 10, 109
 Панкрац Ю. Г. 13
 Переверзев К. А. 53

Перетрухин В. Н. 13
 Петров В. В. 53
 Печников А. Н. 12
 Пешковский А. М. 22, 23
 Покусаенко В. К. 13
 Поспелова Е. Г. 13
 Потебня А. А. 22
 Прияткина А. Ф. 7, 10, 13, 29, 30, 33, 53, 62, 92
 Путіліна О. 13

Р

Руднев А. Г. 23, 24, 25, 34
 Розенталь Д. Э. 27, 28, 29, 49

С

Сазонова Н. М. 19
 Сенкевич Г. 11, 15, 16, 18, 37, 44-49, 56, 57-59, 61-70, 73, 77, 79, 80, 82, 86, 88, 90, 92-95, 97, 100, 105, 113- 127, 131-133, 135, 137, 139, 140, 142-145, 147, 152, 154, 155-159, 161
 Серль Дж. Р. 53
 Сибагатов Р. Г. 12
 Сидоренко Е. Н. 7, 10, 18, 62
 Силіванова О. 43, 45, 47, 48, 54
 Слюсарева Н. А. 19
 Смирницкий А. И. 19
 Станчуляк Т. Г. 13
 Старикова Е. Н. 19

Т

Тарланов З. К. 13
 Теньер Л. 12, 109
 Тестелец Я. Г. 13
 Торопцев И. С. 53
 Труб В. М. 151
 Труевцева О. Н. 19

У

Урысон Е. В. 14
 Усищева Ю. Г. 7, 18, 26, 54

Ф

Федоров А. И. 134
 Фомина А. Ю. 19
 Фунтова Т. Б. 7, 10, 18, 26, 30, 65, 164

Х

Храковский В. С. 109

Ч

Чернышев В. И. 13

Чесноков П. В. 104
Четверикова О. В. 13

Ш

Шанський М. М. 29
Шатух М. Г. 7, 17, 27, 28, 32, 33
Шведова Н. Ю. 53
Швец (Петрова) А. Г. 13
Шмелев Д. Н. 13
Шмелева Т. В. 13

Я

Ярцева В. Н. 19

A

Aarts B. 19
Akmajian A. 19
Aikhenvald A. Y. 19

B

Baltin M. 19
Bhat D.N.S. 20
Biberauer T. 19
Bisang W. 19
Bloomfield L. 20
Bowerman M. 19
Breul C. 19

C

Carston R. 19
Chocano G. 19
Chomsky N. 19
Clackson J. 20
Comorovski I. 19
Cornips L. 19
Croft W. 19

D

Dixon R.M.W. 20

E

Eguren L. 19
Evans V. 19

F

Fabricius-Hansen C. 20

G

Goldberg A. E. 19
Górny W. 21

Grochowski M. 21
Grzegorzczkova R. 21

H

Haruko Sanada 151
Hawkins J. A. 19
Humboldt W. 19
Huszcza R. 13
Hyland K. 18

J

Jackendoff R. 53
Jacobs J. 19
Jenkins L. 53

K

Kallas K. 21
Klemensiewicz Z. O. 21
Kroeger P. R. 19

L

Langacker P. 19

M

Mayer Ch. 20
Mecner P. 53

O

O'Grady W. 19

R

Roark B. 19
Ryder M. E. 19

S

Saloni Z. 21

T

Takagaki T. 53
Talmy L. 53
Topolińska Z. 21, 22

U

Urbańczyk S. W. 22

V

Velasco D. G. 20

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

А

Актант 120, 122, 146, 156, 163, 164, 165, 166
 Актуалізація 14, 16, 109, 126, 145, 170
 Актуальне членування 13, 17, 54, 73
 Асиметрія мовного знаку 104
 Атрибуція (обмежувальна) 22

Б

Багатозначність
 – контекстуальна 37, 38
 – словникова 37
 Бінарність 16, 31, 35, 40, 50, 54, 61, 65, 77, 171, 172

В

Виключення 24, 31, 39-42
 Висловлення 10, 17, 35, 53, 60, 67, 73, 74, 83, 94, 104, 108, 109, 130, 135, 138
 Відношення
 – анафоричні 76
 – граматичні 19, 27
 – катафоричні 76
 – компаративні 143
 – логічні 32, 33, 54-59, 71, 134, 135, 168
 – пояснювальні 27
 – родо-видові 26
 – уточнювальні 16, 17, 104, 106, 107, 134, 172, 173
 – частини і цілого 23, 33, 77
 Відокремлення 18, 23, 25, 39-41, 43, 44, 51, 78, 150, 153
 Включення 21, 24, 31, 39-42, 49-52, 71
 Властивості
 – граматичні 13
 – логічні 13
 – структурно-семантичні 12
 – функціональні 13
 Вставка 42, 45, 47, 51, 71

Д

Двочленність 20, 43, 49, 54
 Дистантність 16, 62
 Диференціація 55
 Домінанта 8, 17, 104

Е

Експресивність 78, 138, 168, 174

З

Займенник
 – вказівний 24
 – заперечний 24
 – особовий 24
 Засіб
 – номінативний 12
 – лексичний 55
 – синтаксичний 35
 – конститuentний 25, 53, 171
 Засіб вираження
 – неспеціалізований 106, 107, 130, 134, 151
 – спеціалізований 106, 107, 112, 131, 134, 135, 151, 173
 Зв'язок
 – синтактико-смісловий 14
 – опосередкований 16
 – підрядний 29, 54, 87, 93
 – присднувальний 16, 39, 41
 Зворотність 48, 63-65
 Звуження поняття 78

І

Ієрархія 11, 31, 33, 54, 61
 Ізофункціонування 35
 Інтеграція 14, 55
 Інтерпозитивність 31
 Інтонція 23, 32, 44, 45, 47, 50, 73, 78, 81, 82, 84, 87, 89, 92, 94, 98, 100, 102, 104
 Інформативність 15, 41, 45

К

Категорія
 – морфологічна 34
 – логіко-синтаксична 11, 12, 17, 27, 30, 33, 35, 39, 51, 52, 55, 70, 71, 73, 76, 169
 – семантико-синтаксична 11, 18, 27, 33, 39, 51, 52, 71, 170, 171
 – суміжна 10, 14, 25, 32, 38-43, 51, 52, 54, 71
 Квантитативність 163
 Композиційність 61, 109, 172
 Компонент
 – рематичного характеру 15, 17, 31
 – різнооб'ємний 34
 – уточнений 16-18, 27, 31-33, 35, 38, 46, 50, 57, 60, 63, 64, 69, 76, 81, 83-85, 89, 98, 100, 102, 103, 109-112, 118, 120, 122, 126, 144, 164, 168, 170-172, 174

- уточнювальний 14, 15, 17, 18, 25, 27, 28, 31- 33, 35-38, 43, 45-47, 50, 51, 55, 57, 59, 60, 63, 64, 65, 67, 69, 71- 73, 76, 81, 85, 97, 100, 102, 103, 109, 110-112, 118, 124, 126, 129, 131, 135, 136, 144, 151, 160, 168, 170-172, 174
- Комунікативна настанова 12, 35, 104
- Конектор 21, 32, 35, 60
- Конкретизація 16, 55, 57, 58, 60, 65, 106-108, 112, 114-117, 121, 168, 172
- Контактність 16, 62, 65, 82, 83, 84, 91, 97, 103, 172
- Контрадикторність 152
- Контрарність 152
- Критерії
 - змістові 13, 14, 20, 60
 - відмежування 9, 10, 13, 27, 33, 39, 42, 170, 171
 - категорійні 13, 54
 - формальні 13, 14, 32, 35

Л

- Лінійність 61, 74, 75, 85, 90, 91, 103
- Логічний (смісловий) наголос 17, 44, 45, 50, 54, 102

М

- Метафора 136, 174
- Моделювання
 - структурне 9, 11, 17, 109, 110, 116, 119, 122, 130, 131, 133, 135, 142, 163, 165-167, 170, 173, 175
 - темо-рематичне 17, 73
- Мовлення 7, 13, 34, 53, 74, 83, 100, 102, 104, 105, 118, 123, 130, 136, 162, 173, 175
- Модальність 45, 47, 57, 112, 113, 133
- Морфологічний 27, 31, 34

Н

- Неоднорідність 39, 40, 41, 45

О

- Обставина
 - місця 24, 26, 28
 - способу дії 24, 26, 28
 - часу 24, 26, 28
- Обсяг інформації 35, 77, 115
- Однореферентні уточнення 72, 76, 81, 172
- Однорідний ряд 24
- Однорідність 39, 40, 41

- диференційна 7, 9, 47, 67
- категорійна 9, 54, 71
- семантична 14, 105

П

- Парадигматика 15, 35, 104
- Периферія 9, 10, 25, 32, 106, 107, 111, 130, 151, 168, 172, 176
- Перифраза 60, 70
- План вираження 13, 51
- План змісту 13, 40, 41, 104
- Поліреферентні уточнення 72, 76, 85, 99, 100, 102, 172
- Порівняння 35, 41, 52, 54, 58, 59, 60, 106-108, 134-138, 140, 145
- Постпозиція 17, 74, 84, 173
- Поширення 14, 20, 21, 70, 91, 103
- Пояснення 10, 14, 23- 25, 27-30, 38-42, 45, 51- 60, 65, 67- 71
- Предикативність 22
- Препозиція 16, 31, 65, 72, 73, 84, 97
- Приєднання 39-41
- Прикладка 13-27, 31, 33, 38, 41-45, 51, 52, 71
- Прикметник 35, 92, 117, 136
- Прилягання 29
- Прислівник 35, 121, 136, 149, 153
- Продуцент 15, 35
- Пропозиція 14, 17, 25, 81, 89, 93, 101
- Просодичне оформлення 14, 22, 28, 43, 54
- Протиставлення 35, 57, 60, 69, 71, 106-108, 151-153, 155, 156, 168, 172, 174
- Процес формування думки 17

Р

- Рема 15, 17, 21, 73
- Референт 20, 29, 37, 54-58, 60, 69, 71, 81, 87, 89, 97, 99, 100, 102, 104, 105, 110, 113, 115, 117, 118, 120, 135, 136, 141, 143, 151, 171-173
- Реципієнт 68, 102, 104, 108, 138, 150, 161
- Речення
 - доповнювальне 21
 - обмежувальне 21
 - обставинне 21
 - розвиваюче 21
 - синкретичне 8, 16, 110, 111, 117, 119-121

С

- Синтагматика 15, 34, 35, 104, 105, 171
- Синтаксис 10, 11, 13, 17, 21, 22, 25, 26, 29,

- Ознака 31, 33, 34, 54, 70, 109
- Сирконстант 111, 119-121, 132, 156, 163-166 – атрибутивні 110, 111, 117-119, 130, 130, 142, 143, 149, 158, 160, 175
- Складнопірядність 21 – атрибутивно-актантні 111, 146-149, 160, 175
- Складносурядність 21
- Смислове навантаження 15, 72
- Структура – предикатні 110-113, 128, 1289, 156, 159, 160, 169
- апозитивна 22 – предикатно-сирконстантні 111, 126, 127, 129, 134, 138, 145, 149, 160
- глибинна 47 – сирконстантні 110, 111, 119-122, 128, 132, 133, 143, 144, 149, 158, 160, 173, 175
- Структурна модель – сирконстантно-атрибутивні 111, 125, 128, 160, 175
- базова 75-77, 101 **Ф**
- ієрархічна 75, 89-91, 101
- паралельна 9, 75, 79-83, 85, 91, 101
- паралельно-послідовна 75, 89, 96, 97, 101
- послідовна 75, 85-87, 89, 101
- послідовно-ієрархічна 75, 93, 94, 101 Функційно-семантичне поле 108
- Структурне моделювання 9, 11, 17
- У**
- Узагальнення 26, 35, 59, 60, 77, 106-108, 13, 130, 168, 170
- Узагальнююче слово 24, 27, 28
- Ускладнене речення 11, 13, 101, 102
- Усунення альтернативи 9, 36, 37, 40-42, 49, 51, 71, 108, 168, 171, 172
- Уточнювальні конструкції
- актантні 110, 111, 113, 114, 117, 128, 129, 133, 138, 139, 149, 156, 159, 160, 173
- актантно-атрибутивні 111, 122-125, 128, 129, 134, 138, 160, 175
- Ч**
- Частка 94, 153, 161, 163, 169
- Члени речення
- головні 26, 28, 29, 31, 47
- однорідні 27, 28, 30, 42, 47, 48, 49, 51, 52
- другорядні 14, 23, 26, 28, 29, 31, 33, 47
- відокремлені 24, 25, 31, 34, 39
- Членування 17, 83
- Я**
- Ядро 9, 10, 25, 32, 162, 172

Марьяна Ярославовна Оленяк

Семантико-синтаксические функции уточнения в английском, украинском и польском языках. – Донецк: Донецкий национальный университет, 2013. – 214 с.

Монография посвящена категории уточнения в английском, украинском и польском языках, ее структурным, логическим и семантико-синтаксическим особенностям.

Уточнение характеризуется как логико-синтаксическая категория, которая является средством реализации прагматических установок и коммуникативной задачи; уточнение состоит из уточняемого и уточняющего компонентов, между которыми эксплицитно или имплицитно могут стоять коннекторы *точнее, собственно, именно* и др. Главным назначением уточнения есть избежание многозначности, контекстуальное устранение альтернативы.

В состав уточнения могут входить синтаксические образования разной лексико-грамматической принадлежности на основании их изофункциональности.

Уточнение отграничивается от таких семантико-синтаксических категорий как однородные члены предложения, исключение, включение, приложение, вставка; и от логико-синтаксической категории пояснения.

Уточнение – это семантико-синтаксическое образование с разной степенью композиционной сложности. Подавляющее большинство примеров свидетельствуют о структурной однотипности уточнений в английском, украинском и польском языках. Это однореферентная (уточняется один референт) или полиреферентная (уточняются несколько референтов) конструкция, в которой уточняющий компонент по отношению к уточняемому может находиться как в пре-, так и в постпозиции; как контактно, так и дистантно. Специфическими для украинского и английского языков являются конструкции с интерпозитивным уточняющим или уточняемым компонентом.

Ядерную зону уточнения представляет наиболее частотный способ выражения уточнительных отношений – конкретизация, которая детализирует содержание референта. К периферии уточнения относятся неспециализированные средства выражения уточнительных отношений, а именно, некоторые виды обобщения, противопоставления и сравнения, которые кроме детализации содержания референта передают информацию модального характера.

На семантико-синтаксическом уровне уточнение реализуется в восьми моделях пропозиционных характеристик: предикатные, актантные, атрибутивные, сирконстантные, актантно-атрибутивные, сирконстантно-атрибутивные, предикатно-сирконстантные и атрибутивно-актантные уточнительные конструкции.

Исследование количественного аспекта уточнительных конструкций учитывает коэффициент уточняемости, который равняется соотношению количества уточненных элементов к общему их количеству в тексте исследования. Средний коэффициент уточняемости в украинском и польском языках одинаковый (0,275), в английском языке он ниже (0,25), что можно объяснить тем, что, в отличие от исследуемых славянских языков, английский язык является аналитическим и артиклевым, что закономерно уменьшает количество полнозначных слов в тексте соответствующего объема.

Maryana Ya.Olenyak

Semantic and syntactic function of specification in English, Ukrainian and Polish. – Donetsk: Donetsk National University, 2014. – 214 p.

The paper focuses on the category of specification, its structural, semantic and syntactic features.

The specification has been defined as a logical and syntax category, which carries out communicative directions and objectives; it consists of a specified component and a specifying one, which can be connected by the words *namely*, *precisely* and so on. The main purpose of the specification is to avoid polysemy, to contextually eliminate alternatives.

The specification comprises units of various lexical and syntactic types on the basis of their isofunctioning.

The specification is a logical and syntactic phenomenon of different level of compositional complexity. It can be monoreferential (one referent is specified) and polyreferential (more than one referent are specified). A specifying component can be both pre- and postpositive in English and Polish while in Ukrainian it can be interpositive as well; the elements of a construction can occupy either contact or distant position.

The nuclear zone of the specification is formed by concretization, most frequent way of the expression of specification. The peripheral zone comprises several kinds of generalization, contraposition and comparison / simile, which not only detail the content of a referent but also impart information of a modal character.

On the semantic and syntactic level the specification can perform the role of a predicate, an attribute, an actant and a circumstant in their different correlation.

The study of the quantitative aspect of the specification has been based on the coefficient of specifying. The latter equals to the correspondence between the amount of specified elements and the total amount of the ones in the text of research. The mean coefficient of specifying in Ukrainian and Polish is equal (0,275), in English it is lower (0,25), which can be accounted for by the fact that unlike the studied Slavic languages English is an analytical one which naturally lessens the amount of notional words in the text of a corresponding size.